

W. Goeynor
2

ИБРАЙЫМ ЙОСУПОВ

ТАҢЛАҰЛЫ ШЫГАРМАЛАРЫНЫҢ ЕКИ
ТОМЛЫҒЫ

II ТОМ

(*Косықлар ҳәм поэма*)

НӨКИС
ҚАРАҚАЛПАҚСТАН
1992

КК 2
Ю 92

Юсупов И.

Танлаұлы шығармаларының
екі томлары. II том: *Қосық-*
лар, поэма. – Нөкис, „*Қа-*
рақалпакстан“, – 1992 – 244 б.

Карақалпақстан халық шайыры, Бердак атындағы мәмлекеттік
сыйлықтың лауреаты Ибраһым Юсуповтың сайла іды шығармалары
ның екинши томына ҳәр күйлі жылларда жазылған қосықлары
менен биргे „Мәңгі булақ“ атты поэмасы да киризилген. Бул
шығармаларда инсанның руудың геззеллігі жырланыў менен
бирге экологиялық апаттылыққа гириптар болып атырған хал-
кымыздың тұрмысы сұретленеди.

Ю 4702270202-031 26-92
М-357(04) 92

ISBN 5-8272-0863-5

© „Карақалпақстан“ баспасы, 1992

„ДУЗЛЫ САМАЛЛАР“ китабынан

БУЛ ЖЕР ЕЛЕ ЗОР БОЛАДЫ

I

Кәүесет бар: карақалпақлар
Көп узамай көшер деген.
Кайдағы бир жақсы жаққа
Барып қоңыс басар деген.

Оқыдым бир газетадан,
Фамқоршымыз көп-аў тоба!
Еринбестен есплаған,
Сыртыйыздан сыйып жоба.

Айтыүйнша; көшсек бүннан
Жана қоңыс жайға карап,
Аралға суў апарғаннан
Анағурлым пайдалырақ.

Есплаған шотка салып...
Ал буған не шек қоясан!
„Шотын қолдан жулып алып,
Хәссений бир!...“ деп қоясан.

Айрымлар алағада
Болып сондай қәүесетке,
Көшип... үлкен калада да
Өз аўылны ҳәүес еткен.

Мейли, өзи билсин ҳәр ким,
Билгишлердің заманы бул.

Бирак артық болмас бәлким,
Саўирлесск шамалы бир:

Кеткен газлар көлин жоқладап,
Усы күнде келип жүрген,
Ой жуұыртың соған шакладап,
Бир нәрсени бидип жүрмен.

Бардур болжай қәбилиетим,—
Билген нәрсем сол болады:
Сәл азырак сабыр етинг,—
Бул жер еле зор болады.

Сабыр етиң сәл азырак,
Дузлы шағыт деген гән пе?
Кемпис болып биз ҳәзир-ақ
Үйренистик оған ҳәтте.

Аұыз суұың дузлақ болса,
Үйрениген өз дузың болар.
„Сүй бар ма?“ деп соза-соза.
Түйе мойны үзын болар...

Асты да дуз, усти де дуз
Жасап турған жеримиздин.
Аңшы ғой деп нальмаңыз
Тамған мацлай теримизди.

„Дуз татыи кет!“ дегенди де
Тегин айтқан деп болмайды.
Сейлегенде сөзинин де
Дузы болса шеп болмайды...

Бирак жетпес өз жерине,
Канша жаман дегенде де.
Бейиштин тап нақ төркине
Коттедж курып бергенде де.

Өйткени бир қарабарақ—
Шөп емес ғой адам деген.
Терең тамыр урған дарап—
Үатан деген, үатан деген!

Қатты ағыслы уллы дәръя
 Көк тәңизге күйған жерде
 Қос басарда ата-баба,
 Сүйенип сийсери белге,—

Ниіт еткен дейди танда:
 Ким ислесе ҳадал еңбек,
 Жарқылық жер, сол адамға
 Эрұанадай ийегөр дең.

Жер ашып дүт кегейлерден,
 Суў апарып дақыл еккен.
 „Көсөў шанышса көгергендей“
 Деген сөзді нақыл еткен.

Усы жерде өсип-өнип,
 Қара шанырақ ел болғанбыз.
 Аўыр мийнетине көнип,
 Ислеп қара тер болғанбыз.

Бунда тапқан ырғақларын
 Қосығымыз, ертегимиз.
 Бул жер ушын бир ўақлары
 Дирилдеген теллегимиз.

Жағаластып жаў келсе де.
 Бул жерди ҳеш бермегенбиз.
 Ким қай тилде сөйлесе де,
 Тил жатырқап көрмегенбиз.

Қара үй ме. кийиз үй ме,
 Хийүа тараш ҳәўли ме я...
 Сыбай қонып татыў қүйде,
 Бир шынарга салдық уя,

Кеўлимиз де, арымыз да
 Бир ғоректей ханаласкан.
 Малымыз да, жанымыз да.
 Қанымызда да араласқан.

Дийханшылық гүл жайнаса,
 Тәңизинде аў майлаған.

Шарұалары мал ағдаса,
Шайырлары сөз айдаған.—

Жаңа турмыс қушағында
Шалқыл атқан ел едік биз,
Абаданлық ошағында
От сөнбеүин тилемдик биз.

Тойып секирип соң бирак та,
Хәдден асып кетсек керек.
Бул әдиүли тоңыраққа
Көп қыянет етсек керек.

Кайта курыў айнасынан
Карап көрсек өзимизди,
Жұлдыз издел ай қасынан,
Май басыпты қөзимизди.

Нәпсімиз ашылып кеңінен,
Пейлимиз дым тарайыпты.
Енди мине өзгелерден
Издел жүрмиз бар айыпты.

Бир-бireүге айып тағып,
Айтыс пенен өтерміз биз;
Дэрья сле толып арып,
Жағысына қайтар теңіз.

Теңіз қашқан менен бізден,
Биз қашпаймыз үйимизден.
Арба жүріп кетер еле,
Иске өтип алсақ сөзден...

3

Жаратылыс әдил қандай!
Обал-сауап, инсабы мол.
(Сум болғанда адамлардай,
Тутар еди-аў басқаша жол:

Күшлилердің ығын шалып,
Әззилерин корлар еди.
Жақсыны өзине алып,
Жақынларын коллар еди)...

Жаратылыс әдил қандай!
Үлесерде байлықларын,
Анаң бөлип берген нандай,
Алаламай бөлгөн бәрін:

Биреүлері е аскар бийик
Тау берсе де, жер бермеген.
Марал манырап, акша кийик
Жууыргандай шөл бермеген.

Бир жерлер хош тәбиятлы,
Қырғауылдың қай тындай.
Бирак жемиси жок татлы
Гүлабы, тор набатымдай.

Биреүлер балыққа жерик,
Биреүлерде—Адриатик...
Биреүлерге жамғыр берип,
Күк бермеген жадыратып.

Ең бай еллар мұтәж ҳэтте
Боян тамыр, газли кәннен.
Японлардың „топырақ сат“ деп,
Жалынғаның еситкеммен...

Сиз бенен биз мәкан қылған
Бул топыракта бәри де бар.
Егин ексең өрре турған,
Шәплеринде дәри де бар.

Нар қамыслы көллеринде.
Ойнар сазан, бөргелери.
Жантағының ғүллериңен
Пал жыйнайды ҳәррелери.

Кең жазиірда даласында
Малыца жай өрислерин.
Кара талдың саясында
Бир желпинип шай ишкени...

Мийнетин де, ләззетин де
Басымыздан кеширғенбиз.

Жети рәнли сүүретин де
Рұхымызға көширгенбиз.

Тегин емес туған топырак,
Безе алмайды адам деген.
Терен тамыр урган дарак,—
Үатан деген, үатан деген!

4

Өзгермели дәүир деген,
Жерге де бир нәүбет келер.
Бизлер дүземеген менен,
Дүзеледи бул жер еле.

Келер өз ийеси оның,—
Жаңа әүлад—ақыллы жас.
Көп сөйлемес биздей болып,
Биздей осамаслық қылmas.

Жердин қәдирине жетип,
Көтерисер тәбесине.
Биздей өлерменлик етип,
Күл тартпайды көмешине...

Қайта курыў қәбилисти
Жер—анада мол болады.
Азғана жыл сабыр етін,
Бул жер сле зор болады.

Зер қәдирик билип зергер,
Сондай заман келген гездे,
„Ижатаға аз—маз жер бер“
Деп жалынар дүнья бизге...

Сентябрь 1988-жыл.

УМИТ АҒАШЫ

Кыямай шың жаркабағында
Маклук изи түспеген жерде,
Ағаш туқымы ҳеш бир ўағында
Жүрек етип өспеген жерде,—

Альпинисттей асылып тасқа,
Тамырлары таўға тырмасып,
Бэйн созып жакты қуяшқа,
Өседи сол үмит ағашы.

Сабыр етер саратанға да,
Дауылларға дәрлеңбей карал.
Төбеден тас қулағанда да.
Мойымайды бул мықлы дарақ.

Туў төменде жабайы тасқын
Күни-түни гүрлеп ағады.
Ортекелер үстине тастың
Базда·базда ойнап шығады.

Күн тұспеген жағы сарғайып,
Жасыл дөнер күн түскен жағы.
Руўхы түскенлерге ҳәрдайым
Мәдег берер үмит дарағы.

Әртөнгендегі ұждан азабына,
Басыма ис түскен ўағында,
Үмитсизлик жарқабағына
Кәүипли аяқ бақсан ўағымда—

Мен бараман оның дәргайына,
Дәңгеленип көзимниң жасы.
Сонда илажсыз жағдайыма
Илаж етер үмит ағашы:

Оның тиқжар тасқа асылып,
Жалықластан жасап турғаны;
Тәғдирге тән бермей бас урын,
Жалынбастан жасап турғаны,—

Сары үйаймының сарсығын
Айдан шығар кеүилхашамн. и.
Жасаў ушын шаршамайтуын
Күш бергендей болады маған.

Нийетиң ұқ, ұжданың таза,
Неге онша боласаң жалған?

Дүнья иси бәрдә биймаза,
Үмит үзбе, үмитсиз шайтан.—

Дел нәсият берип турғандай,
Кенейгендей болар тар дүнья.
Кайтқан теңіз кайта толғандай,
Толқып тасып акқандай дәръя.

Көтерилип ийилген басым,
Сонда саған усағым келер.
О жалакеш үмит ағашы,
Сени көрсем, жасағым келер!

Июль 1988-жыл.

„ПЛАХА“ ИЗЛЕП...

Шыңғыс Айтматовқа.

Үй, енегар адамзат!
Өз исине өзи ҳайран қалғандай.
Сумлық ҳәм илимди қатырып жумсал,
Бир „плаха“ соғып шыгардық сондай...

Бир мүлік болды өзи айта қалғандай.
Турап ийесинин күнине жараң,
Көрген жаға услап, тәүбе қылғандай.
Соғыў ансатлықка туспеди бирак;

Қанша усыныслар, даў ҳәм жәнжеллер.
Қаншама диспутлар болмады пайда.
„Бетоннан соғайық“ деди биреўлер,
Биреў айтар „НТР заманы қайда!“

Биреўлер дер: „болсын нағыз ағаштан.
Бетоның не? Аяң балтанаң жүзин.
Басы шабыларда адам ҳәр қашан,
Тәбияттан бөлек сезбесия өзин...“

*Плаха—өзім жазасына тартылған адамның басын шабыұра арналған дүңке ағаш, қассаллар оны „жан ағаш“ дейді. (И. Ю.)

Көп тартыстан кейин шықтық аралап
Ағаш туқымы бар ҳәмме жақларды,
Ливан кедрлерин қырықтық жарғылап,
Саваннада уллы баобапларды.

Тайга қарагайын бийигин сайлап,
Әйдик еменлерди қыйратып шықтық.
Түбине зәхәрли изей суү айдаپ,
Саялы гүжимди күйратып жықтық.

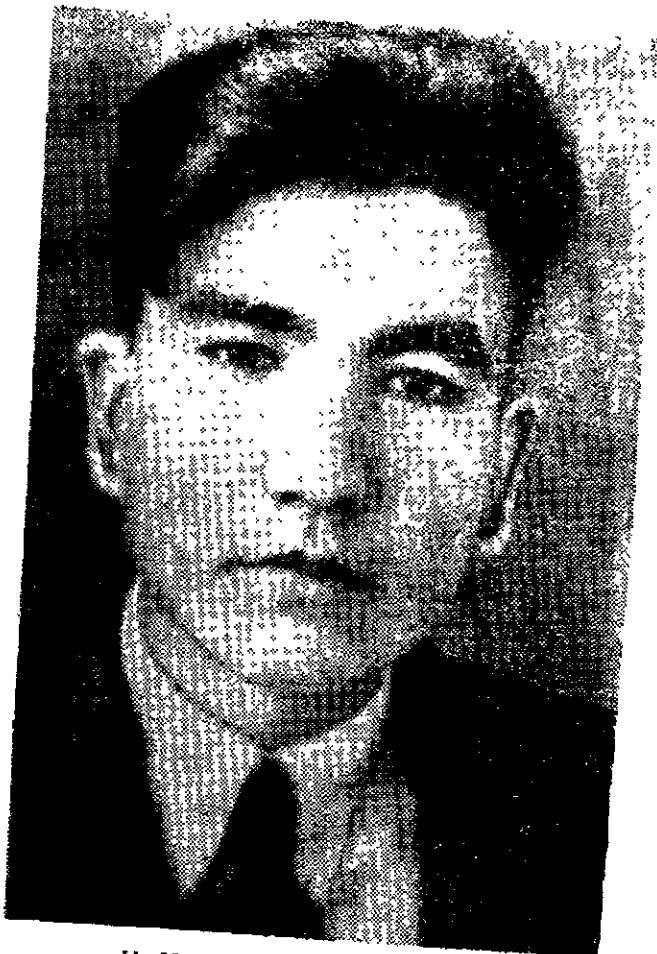
Мине таяр болды!

Планетаның

Орнаттық халық баарар кен майданына,
Хәр ким алып барып оған дүшпәнның,
Айбалтамды жуўсам дейди қанына,
„Жүр“ деп бири-бирии зорлайды адам.
Зорлағаны менен бармайды адам,
Бирин-бири тутип жуп жағасынан,
Сүйрейди, қайнайды, корлайды адам...
Кимлер адамзатқа етсе жақсылық.
Екинишилер ислер оған шаксылық.
Исеним көпіри қыйрап бедиңен,
Еки жағыс бир-бирине қақшыйды...
Жүрер жолларды да шықтық миналап,
Басып алмайық деп оны абайсыз,
Хәр адым атқанда дизе калтырап,
Жүрекке ас батпас, уйқымыз жайсыз.
Лекин жасаў зәрүр, жан деген татлы,
Мәжбүрмиз миналы жолдан барыўға,
Әжел күзғынлары кара қанатлы,
Таяр тур өмирге пәнже салыўға.
Жерде тиришиликке туўғызып кәүил.
Гүрсинер Невада, Семей шәллери.
Әжелдиң бинарлы урығын таўып,
Алғыс алар „илим lidәкерлери“.
Уяға таласқан еки лашындай,
Адамлар аяусыз бир-бирии жулар.
Подшипники майланбаған машиналай,
Астымызда жер ҳаўлығып айлаиар.
Ашкөзлер шанағы терец курдымдай,
Байлық, үстемлікти аңсар бир тынбай.
Жуўхаланып тәңиз сүйин симирип,
Нәпси өрбир шегирткениң күртүндай.

Жаўрап Миссисипи, Эмиўдэръялар,
Жағысларын тасласп қашады Арап.
Газге уўланған ҳиндләр қаңғырып баар.
Чернобыльде таллар дир-дир қалтырар,
Ишип дәръялагы зәхәрли суўдан,
Жағыста қай күсыл өлер негрләр.
Эжел қыснагына вертолет куўған,
Қашып баар сыйғақ ҳәм кенгурулар.
Пахтадан „ак алтын“ алый қастында,
Зәхәр шашкан самолеттин астында
Баўыры шашып ыңырсыйды балалар.
Жолда өлип аткан торгайлар қалар ..
Динамит жарылар, л. йиерләр жанаар,
Террорлар, мафилар – жаўыз ҳайуанлар,
Плахага карай айдал бир-бирин
Яғни өзин-өзи қыйнар адамлар...

Ал, ол дүнкө ағаш өлим шақырып,
Мудам қаңга шөдлеп турагар деседи.
Бирақ сел жамғырлар өмир шақырып,
Ол ағаштан нарт шыбықлар өседи.
Сол нарталар жапырағын ылақлы ешки
Жеп атыр артынан келип арқайын.
Ол ағашка келип отырар кеште
Мұлсапийт жолаўши жүзи сарғайып
Хәм үшкілсиз пишкен узын липасын
Сәл қымтап, ағашты сыйпал қояды.
Шырамыттым түсин, сакалын, шашын,
Ширкеўдеги сүўретлерге баяғы:
Күддү көктен түскен Ийса пайғамбар
Хакқында аңыз сез түседи еске.
Сол деп лараз етсек, ойлаған шығар:
„АЗАП ПЕНЕЙ ШЕГЕЛЕНИЙ КРЕСТКЕ,
АСЫКПАЙ ӨЛГЕННЕЙ МЫНАУЫЦ АБЗАЛ.
ШАРТ ҮЗИЛИП ТҮСКЕН ГЕЛЛЕНДИ КЕРИП,
ЕСИЦДИ ЖЫЙЕҢАНЧА КЕТЕРСЕЙ ӨЛИП.
ГЕРАИННЕЙ ТАРГСАЙ ОНЫЦ УСТИННЕ,
ӨЛЕРИНДЕ ЖАҢЫЦ АҮҮРМАС ЖӘНЕ.
НЕ ДЕГЕН ИНСАНЛЫҚ, МИЙРИМ-ШАПӘӘТ,
ӨСИП КЕТКЕН ЕКЕН ГОЙ БУЛ АДАМЗАТ!..“

И. Юсупов—студент, 1948-ж.

Хаялы Байбизада 1955-ж.

Ал, дәрья бойында адам лар баар,
Өзи соқкан мүлккө ҳәйлирип қаар,
Хәр қайсысы өз басынан қәүип етип,
Билдирмей өз мойнын сыйпалап кояр.

Олар еди уллы дәрья бойында,
Жаңа ойшылына жана заманын
Жүгенийди нийет еткен ойында,
Ақылы киргендей ойсыз адамның.

Соншелли пейлинен азған бул инсан,
Сезген болса керек оянып ҳуждан:
„Кемеге мәнгениң жаны бир“ деген
Накылды есләүл толқыр океан.

Жауызылтын мұрқы сол дүңке ағаш,
Мүмкін, ~~нағыл~~ дарл болар қайтадан.
Ақыл аспанында нұр шешып күаш,
Уллы ҳақыннатқа жол табар инсан!...

Нөхис, март 1988-жыл.

АРАЛ ЭЛЕГИЯЛАРЫ

1

Суұы күмайтланған бир әзим дәрья
Рұхым арқалы ағып барады.
Демиккен ең соңғы балықтар онда
Есекирип қалаш қағып барады.

Бурқып аққан ылай сууда сайранлад,
Дәрьядан тенизге булқынып ойнап,
Еркин түсер еди. Жоқ еди ол ўақ.
Суұы кесилген соң нағып барады?

Муз түсерде туұлаш ол ұасыл балық,
Қызыл суү тенизге гүүлел жеткенде,
Дәръяның көп узақ өрине барып,
Үйүлдірық шашар еди көклемде.

Гүмис шабакларын дүрлетип айдал,
Көк тенизге келер еди масайрап...
Енди ҳәлден тайып, жигери қайнап,
Текиз тәқирисисин мәдет құткандей.

* *

Төңиз тәцириси жоқ. Бар болғанда да,
Бәлки бул жағысты умытар еди.
Сайран етип алыс океанларда,
Бизге деген кеүлип суұттар еди.

Улкен хожалығын жиберип ходка,
Мүмкін өтер еди хозрасчетқа...
„Бир көл қурыды“ деп ким берер сотқа?
Көлденең табысқа қунығар еди...

* *

Тубаласа иркіл күшли ағысын,
Дәръялар төңизге жете алмас екен.
Төңиз таслаپ өз мәңгилік жағысын,
Тәғдирине тәсіл ете алмас екен.

Балық ойнар шалқар сүйдің тузында,
Төңиз алыш кеткен барлық кусын да.
Адамның ең әззи жери усында,
Өз үатанын таслаپ кете алмас екен.

* *

Суұға не? Бәри бир қайда толғанда,
Жана жағысларды жатырқай билмес.
Кай жерде суў болса, шағала сонда,
Күргақтың қымбатын қәдирлей билмес.

Қалса оның туўған жери қала ма?
Мұҳаббаты, жаслық өмири қала ма?
Ата-бабасының қәбіри қала ма?
Иисандай сағынып қәтирлей билмес...

* *

Күмшаўыт жағыста ойға таламан,
Шаңғыт көз аштырмас, жүзин қөрінбес.
Ески ултан менен кетип бараман,
Кайырылсам, артымда изим көрінбес.

Кемелер қаўсаған қайырда тозып,
Көрсөн жүрек сызлар, дәртлерің қозыл.
Қанша карасам да мойныңды созып,
Көз ушында көк теңизим көринбес.

* *

Хәэзир дәркар емес маған той-байрам,
Аўлак жүрип қыял сүргим келеди.
Бул анат ислерден ақыллар ҳайран,
Себеплерин серлеп билгим келеди.

Тасыўдан аўыллар жаўраган геҙде,
Бурын курбан берген дәръя, теңизгө.
Қайтып берер болса Арады биғе,
Жанды курбанлық бергим келеди.

* *

„Зәрредей пайда жоқ сениң жаңынан“,
Деп құлгендей гүүлдер дузлы самаллар.
Гүзги күн сыйыраяр асырылып шынан,
Тамыры жалаңаш жатар томарлар.

Кеше толқып жатқан қайырды қара!
Қанлы урыс болғандай қып-қызыл сора.
Бир гарры үш ешкі менен аўара,
Алыстан аўыз суў тасыр җаяллар.

* *

Той тарқаған алаң яңлы әтирап,
Жағыста аўыллар жетим қалғандай.
Суусыз балықшының иси патырат,
Кемеси көшкисиз кетип қалғандай.

Алыс океанның балығын аўлап,
Траулерден төгил, поездлар жаллап,
Сол алтын балыққа ислер комбинат,
Жұзды сарплап, бирди пайда қалғандай.

* *

Соныңдай мәрт еди бунда адамлар,
Даўыл ҳәм толқында синнан еткендей.
Хош кеўилли, еден еди адамлар,
Бекире кеспелеп конак күткендей.

Қыста муздан-музға секирер еди,
Даўылда көк толқын өкирер еди.
Шадлығын, рухын, бекирелерди
Енди бәрин биреү урлап кеткендей.

* *

Сабыр-тақаты жок, шурт минез болған,
Кимлер ез елинен шығып баратыр.
Кимлер Сарықамыс дей ме қайлардан
Балық излеп азап шегип баратыр.

„Таслаң ата мәкан Үрге, Шегенди,
Қоңыратка барып салы ек енди“.
Қайдағы бир Полатзада дегенді,
Және әллекимди сөгип баратыр...

II

Бир мәрмер дача түр гәне жагыста,
Кешки жолаушының қыялы яңлы.
Алтын пляж еди бул аўлақ туста,
Периўза аспанлы, мәрүерит таңлы.

Шелдин саратаны ҳәйирли ўакта,
Не адамлар қелер еди конакқа,
Көк толқын ёркелеп аппак аяққа,
Бейиштиң бул да бир тымсалы яңлы.

* *

Хәмелдарлар жутып бейиш ҳаўасын,
Бунда дем алыша көп келер еди.
Арнаұлы самолет, ҳәңлеген машины
Сыйлы қонақларды жеткерер еди.

Хрусталь жамларда шайқалып шарап,
Салқын шардәреден тәнисге карап,
Ханымлар шөллесе „боржомий“ сорап,
Ханның қызынан да өткерер еди...

* *

Рәхәтли күндиз, пайызды ақшам,
Сүнгип шықканыңда салқын суў қандай!
Бес күнлик дүньяга күтлү қонақсан,
Сезерсөн енеден қайта туўғандай.

Бийсәйбет адамлар келе алмас еди.
Не болып атқаны биле алмас еди,
Күни кеше ғана бул ырас еди,
Енди көргөн түстей, таңғы думандай.

* *

Бирак бул түс емес, болды ҳәммеси,
Жаксылық—жаманлық шабырысып кетти;
Данқ, дүнья, ҳәзлікке көп аўып еси,
Ағамлар дурыс жолдан ғабырысып кетти...

Дәслеп хызмет еткен болды берилip,
Кем-кем кисилиги тутты керилip,
Ақырсында минген музы бөлинip,
Сен жүрер алдында абыржып кетти...

III

Не ғәлетий дәүир! Адамыйзатка
Жаксылық ушын жан аямас заман.
Бир жағынан өзин әйдал апатқа,
Аяғы астына қарамас заман.

Ақыллы, билимли, сумлықлы, сада,
Көк тиини түссе, болардай гәда.
Көз алдында көк төцизин жойытса да,
Жуўабын ҳеш кимнен сорамас заман.

* *

Мийрибанлық жас сорғалап бетине,
Уядан бир мәйек алмаган заман.
Жерик болып ақкуў қустың етине,
Сыңсыұнда қулақ салмаган заман,

Хәр қызығыш өз көлин қорыр бул ўакта,
Хәр ким мурап өзи суў ищкен жапқа.

Бир сайғакты тиркеп „қызыл китапқа”,
Мың кийиктиң басын жалмаган заман.

* *

Я инсап, адамлар не деген дана,
Үәжлескенде бир-биринен өткерер.
Жәбір көріп атса тәбият-ана,
Сейлел-сейлел сөз тарашын жеткерер.

Биреүлер — ийеси миyrимли жұздин,
Биреүлер — ийеси тойымсыз көздин,
Биреүлер қурыўын тиел тениздин,
Соннан ләззет алып, сулыўлық көрер...

IV

Гүрсинген қаўазың тур қулагымда,
Көз алдымда ақшам жарға урғаиың.
Жадырап күн шығып, жел басылғанда,
Кыз минеэли жуўас болып турғаның.

Таўлар шәгип жерге кирмеген шығар,
Жулдызлар ҳәм бирден сөнбекен шығар,
Дүnya ҳеш ўакта да көрмеген шығар,
Бир майданда тениз қурып қалғаны...

* *

Хош, тениз, сүйкілім! Жаралы жандай,
Өлим ҳалатында урасаң ҳаллас.
Мениң қайғым амфибия адамдай,
Сенсиз қырда жасап саўа бола алmas.

Сени сум әжелге еткен гириптар,
Үш жаўыз қылмыскер еле де жасар.
Хеш ўақ қолға түсип, сотланбас олар,
Хеш прокурор оған айып тағалмас.

* *

Ол уш жынаятын арамызда бар:
Бири-бийпәрўалық медузалары.

Гилкилдеп толқынсақ бетинде жатар,
Мұздай суýық жәнлиқ, жоқтай ҳазары.

Сездирмей деңенди жарапалар әстен,
Гүлшанларды басар соралар әстен,
Теңіз курып, дәръя тубалар әстен,
Онда болмас мириим, ҳұждан азабы.

* * *

Ол үш жынаяттың саңамызда бар:
Бири—өзимшиллик, тәкаббыр жар тас.
Аяғына бас урса да толқынлар,
Турап ызғарланып, жұзин жылтыпас.

Шортан шабақ көрсө жүтпега тайын,
Сөйтеп жүрип, оны куўалар жайын.
Өзинен зор шықсаң ғана ағайын,
Осал келсөң, қапталына жуўытпас...

* * *

Ол үш жынаяттың арамызда бар:
Бири-осамаслық, ой жоқ басында.
Пайда ҳәм даңқ ушын кесиүге таяр,
Өзи минип турған тал шақасын да.

Тек бүгинги табыс—ең бас әрманы,
Келешек—олардың билупул қурбаны.
„Бизден соң суў бассын мейли дүньяны“
Деп жазар олардың қәбір тасына...

V

Бул уш қылмыс камалларын бузыўға,
Адамзат бир зор атланыс қылажак;
Жаңаша ойлаудың күни қызыўда,
Шынылых толқынлары ҳәўніж алажак.

Басқа менен урысып үйренген адам,
Өзине урыс ашар, байрагы—Хұждан.
Бул, шайыр айтқандай, „барлық урыстан
Үллы ҳәм бирден-бир урыс болажак“

* * *

Хұждан азабында өртенип адам,
Перзент анасынан кеширим сорап,
Миғрим сүти сонда ийип қайтадан,
Теніз болып толқыр ана-тәбият.

Хағлап қудайымның дәръялары да,
Торайлар мајұжырап, тынш танларда,
Теніз еркелер өз жағысларына,
Сен ҳәм биз ол тойда болмаймыз бирак...

Апрель 1988-жыл.

ҚЫЙЫН ҲАЛ

Бұғин Эфандини ушыраттым жолда
Арбага сүйенип, бийилаж ҳалда—
Отыр, питкендей бар имканияты,
Жол батпақ, узакта отлаң жүр аты.

Әссалам алейкум, ҳай дана бабай!
Бул отырыслар сизге жараспас сирә.
Егер сиз үйайым шексесиз буладай,
Не ҳалға түспек бул кеүілсиз дүнья...

—Туўры, еплер едим исти бәрұма,
Бұғин ақылым жетпес бир машакатқа:
Атты әкелемиз бе әүел арбага,
Яки алды менен арбаны-атқа?...

Сондай, „сөз бенен ис бирлиги“ десен,
Базы басшы бас қатыrap бул гезде:
Әүел сөзді иске апарсақпекей
Я исти апарыў керек пе сөзге?...

Октябрь 1987-жыл.

ҚАЙТА ҚУРЫЎДЫҢ БАЛЛАРЫНА

(„Сәлем, Демократия!“ атты қосығлар дүркіми нен)

Бюроның аўзында кустай дизилип,
Отырганыңызды көргөнмен талай,

Заман өзгериси айқын сезилип,
Толқып атты бөгетлерди тыңламай.

Атың хаттан шыққанда ҳәр бириңиз
Кызық албыраған жаслық түриниз.
„Кайта курыұдың өз адамлары бар“
Деген сөзге терең мәни беріңиз.

Сиз атка миниүди ойламағансыз,
Хәмел ышқында жаң қыннағансыз,
Еле дақ түслеген аяқетанызға,
Хүждан менен „шыртам“ ойнанағансыз.

Тиллер мүки емес, көкирек есқин,
Жатқан жолбарысты үркітер сестин,
Сиз боласыз енди жас белсендиси
„Кайта курыў“ деген уллы гүрестин...

* * *

Елимиз ел болды қудиретли корған,
Даңқ, абырайы асқар таўдай нурланған.
Бирақ азкем мактаұдан бас айланып,
Лийкинимиз болды тубалап қалған.

Буўған белди шештиқ, шалғай салынды,
Мийүа ағашы марапатқа малынды.
Кеүіл қәтиржамлық шербетин ишип,
Ҳақыйқатқа барада жоллар тарылды.

Басшы деген көплөр жоғалтты басын,
Сүрди хошаметгің сәмен жорғасын,
Барларды асырыл, жоқты жасырып;
Кашықлатты ис пенен сез арасын.

Еңбексиз табысты емсе қай қиси,
Щынылых шәжелерин алды шай қусы.
Станок жанында шийше жумалап,
Босап кетти интизамның гайкасы.

Косып жазыў менен жоқты бар қылды,
Жер бузылды, ағын суўлар сарқылды,

Тәсил—жүйле, пары, ағайиншилилк
Ел тәғдирин шай устинде ҳал қылды.

Жаман екен инсап кетсе адамнаң,
„Негатив“ термини оянар соңнан.
Аңламалпыз, арадағы дастурхан
Айланып жүр екен ҳәтте миллионнан...

Панарап нызамның полат қалканын,
Параҳор юристлер сүрди дәўранын,
Заң-законның көзин таңып жетелеп,
Шаймий еткен екен, байлап зибанын.

Қағазда саз, турмыста аз табыстан,
Расгөйлик узакласып жағыстан.
Үәделер шайылып, исеним кемип,
Көз шаршаган еди сулың нағыстан.

Ашыўланған халық, ленинлик ақылды,—
Буларды тәртиппел бер “деп шақырды.
Биз дүньяның тирегимис” дәғенлер
Қәпедимде болды улы-тапырлы...

* * *

Минберлерден тоты кустай сайраған,
Күрғак ўәде, жүйле ишин жайлаған—
Қағазларды столлардан ушырып,
Апрель самалы кирди айнадан.

Самал кем-кем пәтке миңе баслады,
Гүркиреди демократия аспаны.
Құдиретли дауылы қайта күрүүдүк
Ғәррәмлик шатырын жулып таслады.

Хошамет сазлары тынды намасыз,
Қызыл сөздер қалды овациясыз,
Ал усы басланған жана дәүирдик,
Тунғыш атшабары сизлер боласыз.

Тарқатып саббали салтанатларды,
Жаслардан жетилтип қол-қанатларды,

Жаңа заман өзи зәңгінди басып,
Тартты алдынызға жүйрік атларды.

Атланып кеттиңлер аўыл-калаға,
Изейкеш тубалап жатты арада,
Биразлар қарады тақымы толмай,
Өткел излеп жүрген наёше балаға.

Билгишлер сейледи алдынан оран,
Ийкемшиллөр ыңғай жабын жағалап,
Аяқларды қағып гене шөңгелер,
Жағымпазлар жылпылдады „аға“ лап.

Сыныллар сығалап көздің астынан,
Айғыр орын басар ма деп жас ғунаи.
Ағасына арқа сүйеп өскенлер,
Онша мисе туттай қарады саған.

Хәмел ҳәзлік еди кешеги ўакта,
Бир мезгил жұмыста, бир мезгил бақта,
Процент толмаса, қәлем ушында—
Кетер еди атыз көрмеген пахта,

Шырылдауға салып басларыңызы,
Тыныш жегизбей жүр ас-наныңызы,
План қысыўмети, халықтың талабы
Ағартажақ кара шашларыңызы.

Үйи тарлар төпсөп жай талап қылар,
Дүканды сүт ҳәм ет, май талап қылар.
Арзагойлер айландырып ЦК дан
Шарылмарын тынбай қайталап турар.

Бетон малқоралар муздың ығындей,
Бәри бийғам көшип кететуғындей.
Жайрап атыр техникасы тат басып,
Бийдәүлет баланың хожалығындей.

Жанға тиігер жайбагарлық баяғы,
Кайда екен истиң басы-аяғы?
Кете ме деп партбилетке дак түсип,
Базда дизек қалтырал та кояды.

Тұрлы сакка жүгіртпік ис усылын,
„Хожалық есабы“, „пайда-түсірим“,
„Кесіп алып ислеў“—... жана термин көл,
Талабы Коллектив деген кисиниц.

Барлық исти ның бағдарлап жаңаға,
Маўасасыз гүрес барап арада.
Көш дүзелип, ис жүрисип кетсін деп,
Ат шаўып жүрсизлер аўыл-қалада.

Бойыныңда жаслық ғайрат- күшиңиз,
Жетік білім, толы әқыл есиңиз.
Халық қуұттап, көпшиликті қуўантар,
Таза сиякатқа сәйкес исиңиз.

Лекин ҳәзір ҳәр кім ойлағанларын,
Айтыға ҳақылы байқағанларын.
Базда бройлердин өзи болсан да,
Бәри шеже болмас шайқағанларың...

Планды тартпай тур ҳәзір ҳеш дақыл,
Сондай бізде де жоқ аұысық әқыл.
Жәрия қылмай жәриялышық тусында,
Сезгенимди айтсам, болмас наамақул.

Биразынды жүрт мактасар, патлы деп,
Билимли, әдепли, ииабатлы деп,
Айтқан сөзи корғасынлық сақадай,
Истин көзин таныр, әдалатлы деп.

Биразынды жорыйды жүрт маманға,
Бундай басшы жоқ еді бул таманда.
Қайта курмақ ушын бузық дүньяны
Арнап туўған дейди усы заманға.

Енді биреўлерди тезпаз деседи.
Ис ҳәм сөздің бирлиги аз деседи.
Берекетли өзгерис жоқ келгелі,
Билгени қәдимги қағаз деседи.

Биреў ағайиншил-туўмалы десер,
Жам қыстырмай атып бурық етип көшер.

Десер биреўлерди; сәл миник айтсаи,
Вәрҳама кек тутып, кейнице түсер,

Бири сөз бериүге шебер деседи,
Үәдесинен аңқаң кебер деседи,
Биреў адамларды жактырмай қалар,
Жаңа пикир айтса егер деседи.

Биреўлер жыйналыс қумар деседи,
Узак күн мәжилис кураг деседи.
Журт айланып тек тыңдаұшы кулаққа,
Өзи сөйлеп, өзи тынар деседи.

Бұның қайсысы дурыс, кай сөзи жалған,
Айтыў қыйын бізге жобалап алдан.
Бирақ „шептік басы самал болмаса,
Кыймылдамас“ дегея накыл сөз қалған.

„Критикадан қалас жан жок“ десе де,
Кеүли толмай иши, губирлесе де,
Журт басшының көзге айтпаған минин
Айтысар жұмыста, үйде, көшеде...

Хәзір журт билеўік сиз бенен биҙден,
Ишиндегін айтпай атырып сезген.
Ығыр болған узак жыйналыслардан,
Регламент түспеген жуұмаклаў сөзден.

Журт сондай жаһықкан қағазпазлықтан,
Үәделерде опадарлық азлықтан.
Исенімдер кемип айтылған сөзге,
Тәсири жок лозунглер сазлықтан.

Ең жаманы—тыңлап үйренбекенбиз,
Журт пикирин сыйлап үйренбекенбиз;
Барған жерде малды, пахтаны сорал,
Адамларды сорап үйренбекенбиз.

Ең жаманы—урал таслап улыўма,
Үйренгенбиз гүүлеп шапшат урыўға.
Барған жерде тек басшыға жолырып,
Аттың басын дача бетке бурыўға.

Халық иследи төгип манлай терлерий,
Табысана өрмекши курды өрмегин.
Басшы жүрген шаңлы жолға суў серніп,
Аралатар еди пахта жерлерин.

Ең жаманы—бурынгының байындай;
Нәлси менен ҳәзликлерден тайынбай,
Басшы болған есабынан халыктың
Өз үйин сазлады хан сарайындай.

Халық қуұтлатап енди өзгерислерди,
Жаңадан қыздырар гуллән ислерди.
Сизлер—перзентлери қайта қурыұдын,
Оятың буйыққан жаңа күшлерди.

Жаңа дәүир хызыметине тақ турып,
Ақыл-санамызды қайта жақтырып,
Жайнап тұрсын таңғы қуяш нурындей,
Уллы мәртебели Адам факторы!

Февраль 1988-жыл.

ХҰЖДАН МОНОЛОГИ

Ошақта оғ пәсейип,
Қоз ғыжлаған үақтында,
Кел, кеүлім гәплесейик
Жаңа заман ҳаққында.
Алдында жаткан пышық,
Кет десен кетер түсил...
Отырайық сейлесип,
Жақсы—жаман ҳаққында.
Айта салынған мәзи,
Бул сөзим емес ҳәзиіл,
Гәп көбейип тур ҳәэир
Инсап, ҳұждан ҳаққында.
Пышықтай епшил ҳұждан,
Талап етип басқадан...
Жүрсек керек қәтиржам,
Ойлап дәўран ҳаққында.
Көп үақтан бери адам
Өзи-өзинен мудаи—
Жөнни есап алмаған

Хадал-Харам ҳаққында.
Өзин екиниң бири
Журттай санайды ири.
Аз ойлайды өз кириң
Жуғар ҳаммам ҳаққында,
Биз ҳәм сол тайыпдан,
Ақыл айтамыз мудам.
Айып излең басқадан,
Жазып ҳүждан ҳаққында.
Дәнсиз ғумша байладык,
Кең қағаз шыжбайладык,
Тоты кустай сайрадык,
Жақсы-жаман ҳаққында.
Дартлигे дәртлеснедик,
Ат белинен түспедик.
Хошаметке исследик,
Пахта план ҳаққында.
Гүл женинде көп жаздык,
Мал женинде көп жаздык,
Сөзимиз етер азлық
Нарыз иссан ҳаққында.
Енди анылып көзлер,
Хәр ким ҳақыйқат излер,
Отпес көпирме сезлер
Күргак уран ҳаққында.
Шынылых деген жолбарыс,
Жаиып көзлери паныс,
Келер соқпақтай тавыс,
Ойладым жан ҳаққында.
Кашсаң соңнан бурылып,
Шайырга жоқ тирилик...
Караў лазым тигилип,
Жаңын аман ўактында.
Алдында жатқан пышык,
Өзи бийхазар, ысык,
Жолбарысқа туýысып,
Ойлар тышқан ҳаққында.
Сол айтқандай, шайырлык,
Айбатынан айрылып,
Жалғаң-жалтаң кайрылып,
Сайрап жалған ҳаққында.
Өңкей дәрти жоқ шайыр,
Үйқас жолында сайыл,

Бабаш Исмагилов, Халима Насырова, Ибраим Юсупов, Камил Яшев. Некис. 1980-жыл.

Китай шығарса каялы,
Ойлар шырған ҳаққында..
Фыжлап турған ошакта
Коз да сөңер тез ўакта,
Сөйлесейк аўлакта
Инсап, ҳұждан ҳаққында.

Февраль, 1988-жыл.

ДЕСЕДИ...

Синоптикер болжар мәйсими迪 алдан,
Кебиніше дәл келер оның есеби.
Бирак жүрт билеўік базда олардан,
Выыл бәхәр кеш келеди деседи.

Алып баратырган аяз жок, бирак—
Шопан коғын жаймас қыслаудан жырақ,
Билмеймен, болжай ма жулдызға қарап,
Выыл бәхәр кеш келеди деседи.

Ай да шалқасынаң туұыпты жудә,
Оймаұытлы музabyржы дәръяда.
Ғарғаның қарлықкан даүыслары да,
Выыл бәхәр кеш келеди деседи.

Мен айтаман, мине март кирип қелер,
Дәръяда ең соңғы муз жүрии келер.
Сонда да өздерин куплап биягишләр,
Выыл бәхәр кеш келеди деседи.

Айттар олар, шайыр, сен ие билесен,
Күн жылт етсе, жаз шықты деп құлесен,
Суұықтың әкесин еле көресен.
Выыл бәхәр кеш келеди деседи.

Арқадан еседи аязлы самал,
Адамзаттан енди суұысқан Арал,
Енди қайтып келмес кеткен тырналар,
Выыл бәхәр кеш келеди деседи,

„Жазы салқын келди, егленди бәхәр.
Соңған бежерилмей қалды пәннлар“.

Деп сүлтаұлау үшін бираз ағамлар,
Быйыл бәхәр кеш келеди деседи.

Гәп көбейтип қайта курыў жөнинде,
Жыйналыспак жақсы қыстың күнинде,
Оқыушыны куўы үшін теримге,
Быйыл бәхәр кеш келеди деседи...

Хүким сүрер ҳәр пасыл өз тусында,
Бәхәрди сағындар адам қысында.
Мен узак тоңлауым үшін қасында,
Быйыл бәхәр кеш келеди деседи...

Февраль, 1987-жыл.

СЕГИЗИНШИ МАРТТАН БИР ҲӘПТЕ АЛДЫН ЖАЗЫЛҒАН ҚОСЫК

Кел, отыр, қасыма жақынлаپ, жаным,
Мақул, телевизорды да ашпасац.
Кыбырлысы питпес үйдің, дүньяның,
Жұмыс қашып көтпес, өзиң қашпасац.

Бул бир кеше болсын дем алатуғын,
Жанға тийип кетти „ўарра-ўарра“ лар.
Ушинши жыйналыста отырып бүгін,
Сен туруралы жазған қосығым да бар...

Сейле, не айтсан да кулагым таяр,
Ротарудың кассетасын таптың ба?
Хаяллар дүньясында не жаңалық бар?
Теккереидиң соңын оқып шыктың ба?

Қайғырма тапсам деп моданың бабын,
Өйтсөң жырық түсер гүлдей жүзине.
Оқыушыға болсын жазған китабым,
Барлық гонорары—тек те өзине...

Мине, бир ҳәптеден байрам да келер,
Бул сениң байрамың—гүллөр байрамы.
Хәэнир көп жигитлер, көп мәкемелер
Епдел байрам еткизиүйдің ҳайраны.

Күтлүклаўлар болар, дұқанлар толар.
Сүтлер—очередсиз, тортлар—мазалы.
Байрам өткенинен соң тым-тырыс болар,
Тарқағандай ярмарканың базары.

„Зеленстрой“ бар планға шебер,
Қыс түйе, жаңда да гүл шықпас оннаң.
Баку, Душанбедең келген саудагер
Бир кәлемпир гүлди сатар үш сомнан.

Шүкир, ол гүлдиң де табылғанына,
Кайсы дүкән тәүір қайсы көшеде?
Хәзир биз аламыз тек айтқанына,
Жарты жыл айлықсыз қалдың десе дә..

Бүгін қысынамыз йишен уялып,
Сөзді иске жеге алмағанлықтан.
Мәрмер сарайлар ҳәм даchalар салып,
Оңды бала бақша салмағанлықтан.

Үй ҳәм бала-шага, мийман күтиўлер,
Ҳәммесин ҳаялдың мойнына артып,
Конақ пепен қонақ болып кетиўлер,
Қайта курыў сүймес, бул гөне тәртип.

Жақсы болар еди тыйылса бәри,
Бийдәүлетлик, ўарқ-шарқ басын жалмаса.
Саўылып жарыспақ куўыу базары,
Өсек айтыўға да ўақыт қалмаса.

Сөз бенен ис бирлессе бул жерде де,
Бир бағдарда шаұа бермей атларды.
Қайта қурмақ керек, кеүиллерди де,
Еркек ўәде. жалған мұхаббатларды.

Көпшигинен феодаллық бегликтин
Өнменди көтерип карасақ егер,
„Хаял-қызға ҳүрмет“ деген жөгиликтин
Пердеси артыңын бәри көринер.

„Байрамымыз жок“ деп еркек нальмас,
Март киятыр десе күүжықласамыз.

Байрам дастурханы жыныс айырмас,
Саўлығыңыз ушын шалқып йошамыз...

Айтсақ, толып атыр гәп етер жери.
Мейли, бүгін дәй алайық жөнине,
Арзымас дүньяның сәпсетелерін
Сениң хош ўак болып бир күлгениңе.

Кел отыр жаңыма, сейле баҳыттан,
Мұдаббатсыз бұл бил сайраған емес.
Хаял-қызы шад болиай, ҳеш бир ўакытта
Ҳеш бир жerde турмыс жайнаған емес.

1987-жыл, 23-февраль

ШЫМБАЙ ЖОЛЛАРЫНДА

1

Әмир бойы усы жолдан келемен,
Атлы, жаяү, машиналы, арбалы.
Қосық жолларындай ядтан билемен,
Ой-шуқырын, көпірін, жап-салманы.
Анам талай катық сатқан қалара,
„Арқала“ деп көн қызырлық қылғанман.
Усы жолда ерип журип анама,
Бир желинген таға таўып алғанман.
Анам соңда алдастырып, жетелеп,
Айтқан: „әне, несибели баласац.
Шаршамастан жүре берсең өнтелеп,
Тағадан соң атта таўып аласаң...“
Сәл, иркилік саясында ак талдың,
Анам жаптап сүй ишкизди қол мәнен.
Тесигине жиі өткізип тақ наелдин,
Кеттік журип үйреншикли жөл менен...
Бир жиіреп ат енди кеше түсіме,
Болдырган ол, бир күтимге зармекен?
Жалы жатқан, түссе керек тиси де,
Сол тағасын жойқан жаңыұармекен?...

2

Анам айтты: “әкет мынау пышыңты!
Үш шежени жеди жаўыз уялмай.

Мынаў үйдің сүтін урлап ишипти,
Урлық етер аўлақ болса қылладай.
Калтаны ҳеш ашпа жолда. Үстүң ба?
Бар апарып тасла буны қалагай..
Калтаны аркалап үйден шықтым да,
Киятырман жалғыз кула далада.
Қаладағы мектебиме жаяўлап,
Асығаман сабақтан кеш қалмаўға.
Арқамды ол тыңнар базда мыяўлап,
Ҳақым жок анамды бирак алдаўға.
Завод шарбағында таныс тесиктиң
Аўзында калды ол изиниң қараң.
Мыяўлаған даўысың қөп еситтим.
Артыма қараўға корықтым бирак...
Мұғаллимлер сейлер, тәнепис шуўлар,
Бир де сабак қонар емес мийиме.
„Мыяў-мыяў“ десер ҳәмме даўыслар,
Отыра алмай кетип қалдым үйиме.
Завод шарбағынан үцилип ишке,
„Пишимлеймен“, шақыраман, жылайман.
Аўкат та жемедим сол күни кешите,
Кайда түнеп жатыр ол деп алайман.
Түслеримде жуўырамак зырылдаپ, -
Тап биреўдің куны бардай мойнымда.
Бир оянсан, тарғыл пышык пырылдаپ,
Күндегише жатыр екен койныда..

3

Дойнаклар бурқытып шаңды,
Өткен талай заманлары,
Көп желдиген пешанамды,
Усы жолдың самаллары.

Базда желппил эстен-эстен,
Базда сәўир болып ескен,
Базда үйтқып ершелескен
Бул жоллардың самаллары.

Кең дүньяға ашып көзди,
„Жүрген-дәръя“ деген сөзді,
Жүриүге үйреткен бизди
Шымбай жолдың самаллары.

Кеүил гэ заўқы-сапалы,
Базда қайғылы-қапалы,
Дартли кеүлиме шыпалы
Усы жолдың самаллары.

Гүмбирлеген дуўтар сазы,
Казы Мәўликтин баязы.
Аббаз шайырдың ҳаўазы
Усы жолдың самаллары.

Кегейлиден йошып өтсем,
Тәрийпин көп қосық өтсем,
Бир дилбарға ашық еткен
Усы жолдың самаллары,,,

4

Жатырсыз ба, қарабараклы кебирлер!
Элхәббиз сиздердин шыдамыңызға!
Өзгерседе қулазыған небир жер,
Сиз еле тобарсып қанбайсыз дүзға.
Хәмме жерде егис ғулленип кетти,
Сен қашан ғүлләйсен, Өтениң соры?
Небир кийме тазлар емленип кетти,
Сен еле баяғы ашыўға толы.
Асфальтлар былқыллар сениен өткенде,
Заман өзгерседе өзгермейсөн сен.
Саған „жер болма“ деп дуўа кеткен бе.
Ийгиликли истен безгендейсөн сен.
Гүшеклел арбаны, соныра — машиныды,
Ашшы батпағынды сыйғанбыз жаста.
Қашан еритесең ашыўдасынды,
Я-шәртнамаң бар ма ыссы қуяшта?
Я сен адамлардан аразымысаң,
Жер қәдирии, суў қәдирии билмеген?
Осамаслық истен ғәрзлимисен,
Бойындағы ғәзійнени көрмеген...
Я сен айтасан ба: „Саўмысаң өзиң...“
„Ана-жер“ деп қосық жазған боласан.
Не болып атканын көрмей ме көзиң?
Накыл бар: „не ексен, соны орасаң...“
Атызыңда қыста ойнап сырғанак,
„Айланба қашылап“ сүйдү урасаң.

Бир жыллық табысқа бәрні бурмалап,
Изей суұға қуұанып қол жуұасан.
Дыйхан — жерге, жер — дыйханға жатласып,
Коллар суұғалы жер ҳәм суұысқан.
Көлденең табыстан көзлер атласып,
Жер-ғәзийне гилти түскен уұystан.
Ол гилт кимге табыларын билмедин,
Бул барыстан бәри бизге қалажақ.
„Карақалпакстаным“ деп жүргениң,
Көп узамай „Кебирстан“ болажақ...

5

Жүр, жолға шығайық! Мен енди болдым.
Мейли биз туұралы айтсын ким нени.
Шаңлы самаллары бул гөне жолдың,
Билемен, сергите алмайды мени.
Сейтсе де бул жол деп кеүлим тарынған.
Кайтар жол жоқ бизге усыдан басқа.
Министен қалғанда айдаң салынған
Ат өз отлагынаң кетпес алыска.
Сондай мен де аңсап өз суұатымды,
Хәр кешіп өткенде бир жасар едім.
Асықпай суұғарып түрып атымды,
Аүыл көринисине сырласар едім.
Ол енди изейкеш, тартпас аяғы,
Жерлер кебир ашқан, күұраған бағлар.
„Гигант“ малхананың бетон шарбары
Аўзында гүйбенлер бийтаңыс жаңлар.
„Хармаң“ десем, үңсиз олыйып карап,
Жолаушы не дәркар, малы турғанда.
Жұмысқа қаладаң қатнайды олар,
Аўыл халқын жақтырмайды булманда....
Өгейсімеспекен жатырқап жаттай,
Малхана артында өскен терегим.
От жеген жерине асыққан аттай,
Неге онша ҳәүес оған жүрегим?...

6

Жақсыям сен барсаң жанымда мениң,
Өмирлик жолдасым — илхам периси.
Бул жерде шайырлық таңымда мениң

Сениң қалыс ықласына ерісін,
Тунғыш мұхаббаттың савын бердің сен.
Есле сүү бойында сол кос теректи.
(Қайталаң кеттім бе? Алпыс жас деген
Мемуар майданы болса керек-ти...)
Соннан берлі бул Кегейли ариадан
Канша суулар акты қамыс тербетип.
Не түрли дәүирлер кешти арадан,
Бирге таттық поэзия шербетин.
Ақ қағаға қара қәлем сыйдырып,
Ышқында сергиздан жүргиздің бизди.
Көркиңе кеплердің көзин қыздырып,
Үлкен мәжилислерге киргиздің бизди...

7

Жолға шықты шигит тиісеген машины,
Оған минген адам, айтсам ырасын,
Бахытқа боленер еди ол ўакта,
Астың шигит емес, бир мелле пахта.
Меннендагы арық, бир жүдеү адам
Сол машинида жолдас болды ол маган.
Косық айттар, жылар, ғазинше күлер,
Базда әжел тәүір сауаллар берер.
„Студентпен дейсөн, болмады жигит...
Мен де кайттым академия шынкеріп...“
Деп құнар былқылдақ шигит үстінде,
„Кара кой“ қосытын ыңылдар ҳам-де.
Сорар „ким шыгарған бол қосыкты?“ деп,
„Избасар Фазылов“ десем күлимлеп,
Изнише тасалап сүртер көз жасын
Хәм ыңылдар сол бир сүйгей намасын.
„Кой, айтпа, ол өлгей. Халық душпаны ол...“
Мен оны билемен бала гезден сол.
Аўылда кой бағып, көп жеген таяк.
Кенес ұқимети жетімди аяп,
Интернатка алып, тәрбият еткей,
Шайыр болып, даңқы тарапып кеткен.
Редактор болған еки газитке:
Сейтіп көп жақсылық қылса ол ийтке,
Жат-жамайға күйрық болып кеткен өл.
Хұкиметке көп қыянет еткен ол.
Кайдары бар қарақалпақ елинде

Шайырлық бала-шашаларды. 1971-жыл.

Дәүран сүріп жүрген сол бир күнніде
Ол ийт англичан жансызы болған.
Жасырын уйымда хызметлер қылған.
Бирак Сталиннин „қырағы“ көзи
Япырмай, соныңдай „шалғыр-аў“ өзи...
Кайсы аўылданман деп едің, иним?
Түсөр жерим келди минекей мениң...
Деп ол чемоданын алды-да эсте,
Калды жол бойында бүкшийн кеште.
„Академик“ дедім иштен жек көріп,
„Кара қойды“ айтып кеттім ҳәм жүрип...

Сонлары Избасар аға ҳәрдайым
Айтар еди: „Есінде ме, Ибраһым?...“
„Есімде болғанда қандай яшулы,
Нелерди көрмеген бул Шымбай жолы!
Аўа, сол бир шигит тиісеген машины...
Түйедей ис көрген тұймадей басың.
Кашып келген едің сонда Сибирден,
Бир ҳәмелдар достың жатырқап бирдек,
Кайтадан услатып жиберти сенің,
Және бес жыл создың бул „әнгімени“...
„Туған жердин топырағы“ деп ах урсан,
Нийетің дүрыс екен. Міне, жатырсан...

апрель, 1988-жыл

СИССИЗ МЕНИҢ КҮНИМ ЖОҚ

Заманласлар, қатарласлар,
Сиссиз мениң күним жоқ, -
Кеше бирге жүргөн дослар,
Биразымыз бүгін жоқ,
Бир-бireўди ўай сағынып,
Излер едік бир тынбай.
Енди бәри Байсарының
Кешип кеткем жұрттындай.
Заман бизди ержеткізип,
Алдымызға ат тартты.
Кимге кәлем тербеткізип,
Кимге ҳәмел атқартты,
Шыға шаптық шаңлы жолда,
Тобымызды бузбастаң.

Ел мәпине ҳәм заманға
Садық болдық биэ бастаң.
Ат сабылтып сол жол менен,
Еле кетип барамыз,
Бирақ кем-кем сийрексиген,
Қашықласқан арамыз,
Изги жары неге бүндай?
Зәңгі түйсе зәңгиге,
Жат үйирдің айғырындаі
Киснесемиз сәл неге?
Жоллар тар ма бул жағында,
Қатар шаұып барғандай?
Даңқ, мәртебе таўларында
Тебе аз ба қоғаңдай?
Бәри де бар, дүнья да кен,
Козғамайық, кел буны...
Бул бир илlet қәммеге тек,
„Бендешілік“ дер буны.
„Бул бәледен аўлақпан“ деп,
Айталмас ҳеш периште.
Ем түспеген бул бир илlet
Хәр кимде бар, ҳәр исте.
Қатарласар бул илletти
Бир-биринен көреди.
Өзин ақлаң, ол әлбетте,
Билгишсінниң жүреди.
Мен де өзимди ақламайман,
Бар гүнаамды азайтып.
Бирақ „кел“ деп датламайман,
Нәсиятлаш үаз айтып,
Жоқ болса жоқ... Илаж қанша?
Адам жасаған сайын,
Өзинен басқаны онша
Жактырмайды ҳәрдайым.
Суұыскан дос кайтып тағы
Келген менен жылыр ма?
Бендешілік бизден-дағы
Өткен шыгар шынында.
Сейтседағы, қатарласлар,
Сизсиз маған жасаў жоқ.
Өз үйирик безип таслап
Кететуғын асаў жоқ.
Бир бәхәрдің жыл қусындаі,

Биргө татып дуз иессин,
Бир үйирдин жылқысындай
Гә тебисин, киснесин,—
Сөйтис тарқатысып шерди.
Хәр күм кетер бир иске.
Тұяқ қатты тийген жерди
Сыйнап отырып эсте,—
Кағаз шыжбайдайман мен де,
Шыққай-дә жеп жод берсе:
Жүрт сүйсінин,
Сизлөр жүнжеп
Оқығандай бир нәрсе...,

АФАНАСИЙ ФЕТНЕ

Улкен шәхәрдеги шайыр үйинде
Түрли қуүрак шөптен буқетлер көрдим.
Камыс баслары түр чин гүвесинде,
Селт етпес айдары ақ талеўдердин.
Кай тоғайдан екен қайын путагы?
Ийиссиз сиренъ түллөр, икибазолар.
Коңсы кабинетте күндиз шам жағып,
Шайыр күмбыл болып қосықлар жазар.
Хаялы шөплердин артын шашларым,
Сигарета шегер сүйсінин қарап.
Хәм де ери жазған көп қосықлардың
Катарын есаллар, ақшасын самап...

О сен тәбияттың еркө жыршысы!
Таңғы шық мөлдирі, тұнғы жылдырым,
Қосығында сайрап тоғайлар жусы,
Жасыл жапырақтардың наэзик сылдыры.
Ал, бізде басқаша заўқы-саналар,
„Магнитофон — бұлбіл“ үйлеримизде.
Жасыл тәбият құшагына әпарап
Сиз сүйген соқпаклар жок енди бізге.
Сен илахий билген патша тәбият
Нарттай қызыл жузи енди сарғайыл,
Күтер инсанлардан миyrим-шәпәэт.
Жапырағы дирилдеп қолларын жайып,
Солыұды билмеген синтетик ғүллөр,
Өсии турған шөптиң орнын басар ма?

Өзин өзи алдастырып кеүиллөр,
Тас тутқыны комфорт ислер жасалма.
Хәзирдин өзинде көплөр шәхәрде
Түсінде тоғайды сарымып жатар.
Куўрақ букетлерге телмирип үйде,
Сени оқып гана өзин жубатар...

Москва, 10-желтоң, 1988-жыл

БОРАНЛЫ КЕШТЕ

Устирттиң шөли көк тайғак,
Шыдатар емес боран дым.
Ықлады келип көп сағақ,
Мал корасын Оралдин.
Бассалды ийтлер шаұылда,
Қызық болды қалайда:
Қәпелимде вұылда
Кийиктиң ети молайды.
Қақаман боран жулқынып,
Қағады кеште айнаны.
Хәр қазанда бул күни
Сайфактың гөши қайнады.
От басында Орал мәс
Ет туўар малдас курыйып.
Езиүден күлки жынылнас,
Қатынына бурылып:
— Жүрт машиның жүрипти
Сайғак атып боранда.
Кудайдың өзи кийикти
Әкелер айдағ Оралга...
Деп мардыяр мектанып,
Қызара бертии күлтерен.
Сексейидин шоқлары
Ысытып ҳәмме терлеген.
— Ийтлерге несип болар ма,
Ең ириси сол аинан...
— Тойсын да етке олар да,
Алған жок ғой кораңнан—
Деп ҳаял сорпа қуяды
Дуўрамалы самарга.
Балалар да тояды.
Уйқыға жатар олар да.

Ашыұлы боран далада
Айнаны сабар ҳүүилдеi.
Маңырай ма, жылай ма,
Түсінбедим тишин тек...

Москва, декабрь, 1987 жыл.

ТИЙМЕ, ОҒАН!

Тийме, бала, жыланга,
Ийреңлеп баратырган!
Жасау ушын буманда
Олдағы жаратылған.
Сениң аўылың болса,
Оның да ўатаны бул.
Ақсардың арасында
Хәз етип жатады бул.
Сен тек табанын менен
Жер басып, жүресең жол.
Пүткіл деңеси менен
Бул жерге берилген ол.
Оқыў, я пайды қуўып,
Кетерсөң ер жеткенде.
Ал, ол усында туўып,
Өледи усы жерде.
Жыланың түси суұық,
Адамның иши суұық.
Баўырына тартып журип-ақ,
Адамлар жаяр уүн.
„Жыланың тили зәхәр,
Шакса шатақ“ дейди сол.
Бул сөзде нағаның бар:
Шакпайды, тислейди өл.
Тислейди уүн жумсап,
Урсаң ҳәм азап берсең.
Миңрим-шәпәэт күмсап,
Жалт-жалт караўын көр сен,
Сезимиң серли болса.
Сен серлер едиң, бәрин:
Қызың инез қылықларын,
Камшы өрим нағысларын...
Туўылып ескенине
Бул бир усқынсыз жерде,

Айыплы емес ҳәм де
Оған өқинбейди де.
Жерге жылан да керек,
Ем болар уұы ушын.
Адамлар серленкиреп
Аяқ басыуы ушын.
Хәй, бала, тиіме оған!
Сен не, уражақсаң ба?
Жасаў ҳұкықынан
Маҳрум қыларажаксаң ба?
Тиіме, бала, жыланға!

БАЙЫҰЛЫҒА

Телеантеннаға конып ицирде,
Тамбасында бай-байлаған байыұлы!
Көптен жок един ғой сен бул ецирде,
Қайдан келдин сен онбаган байыұлы?

Түрің ұбыжықтай, үкили көзин.
Дым-да зиянатсыз күссаң-аў өзин,
Бирак жүрт аўзында көп жаман сөзин,
Неден жаманатлы болдың, байыұлы?

Үрастан сен байдың улы болдың ба?
Ата-анаңын жаслай қарғыс алдың ба?
Өгей шешең саған дәңмет салды ма?
Неден жаманатлы болдың, байыұлы?

Мәканың гөне там, уян жарықта,
Баледей көринер түрің халықта.
Мениң демим шамаласып қалып па,
Сен не дел қышқырып турсаң, байыұлы?

Теңіз толқып турған ўакта иргеде,
Ел қандай мәс еди кеше Үргеде,
Жүргегім даўамас еди көрмеге,
Мәканлап алыпсаң өзин, байыұлы.

Арқадан жағымсыз самаллар есер.
Самал ескен сайын еңсемиз түсер,
Узамай бул аўыл көшеди десер,
Сол ма айтажағың, байгус байыұлы?

Накыл бар: жер қатты, аспаны үзак,
Кешпеймиз бе деген үмит бар бирак.
Тамбасынга шығып бақыр қаттырак,
Бәлким сениң дауысың жетер, байыұлы.

Апрель 1988-жыл.

ЕКИ ҚУҮАНЫШ

Мен атымды түсип басқаға бердім,
Ер-турман, дорбасы, қамшысы менен.
Сен дәрхал қуўандып жуўырып көлдин,
Көзиңде шадлы жас тамшысы менен.

Сен байғус қуўандын, ұз етил кулип,
„Пыяда қалдырып жазалады-аў“ деп.
Мен байғус қуўандым: жаяўлад жүрип,
Кеп жақсы косықлар жазаман-аў деп...

Март 1988-жыл.

* * *

Өзи қызық адамлар,
Қызық көрер дүньяны.
Өзи бузық адамлар,
Бузық билер дүньяны.

Өзи қызықшыл адам,
Ойлап жүрер тек ғана:
Дүнья деген той-байрам,
Қызықтан туар деп ғана.

Бузық адам мудамы
Сумлықты ойлар ақыл деп.
Дүньяның барлық адамы
Бузықлық ислеп атыр деп...

Март, 1988-жыл.

ДУ ФУ

„Басы артық я өзиңе керексиз
Китапларды өз баһасын төлең биž
Аламыз я қандай китап қәлесен;
Сол китапқа адмастырып аласын.“
Деп еситтим бир дуказда мей бүгін.
Дәрхал өзим жазған китайтың бәрін
Апардым да алмастырдым бағана
ДУ ФУдың шапшаттай бир тоғдамына...

жайл, 1988-жыл.

БУРМАЛАШЫРА

Базы бир жигитлер оңап аңғадақ,
„Қызын“ аңымың менен жаткан деседи.
Аұзының келгенин сырттан сандалаң,
Кезимше „қосытын—каткан“ деседи.

Косыкты бурмалау ушын ҳәр қашан,
Хасла кереги жоқ ақыл ҳәм хұждан.
Пыстырымада ат үркитип тасадаи,
Мәнлениүге олар шакқан деседи.

Жыйыстырып мириим, иңсан, арды да,
Сәл сүрінсен атлаң өтер аадыра
Сейфулғабит пешен Избасарды да
Усынрайлар иске шатқан деседи...

Март, 1988-жыл

ЖОЛДА

—Кутлы болсын машина!
Иним, сенин қайылман...
Ким боласаң сен бала?
—Яшулы, мен шайырман.

—Куда берген өнер де...
Бәрекалла камал тап.

* ДУ ФУ — VIII әсарде откен тұлах қытай шайры.

Китабың бар ма?
—Бар, миңе.
Ушиншиси бул житап.

—Жақсы екен машын алғанын...
Бир жері сәл ерси ғой:
„Китабым“ дәп турғанын,
Баұырсақтай нәрсе ғой.

Дүканды, үйде турғанда,
Саұлаты зейин ашпаса;
Китабың менен урганда,
Ийт үаңқылдан қашпаса...

—Хай, „аксағал“, сен өзин
Тапқыр адам екенсей.
Оригинал ғой бул сезиз...
Расында да егер сен
Китап пәнен ийт урсаң.
Атағың елге жайылар,
Бул исте бирақ ал саған
Жәрдем бермес шайылар.

Тусирме ғәлтиң қыйқымын,
Кеңесим саған, былай қыл:
Ийт урмақ болсаң, И. Ж. ың
Романлары менен ур.

Адамдар оқымаса да,
Салмара бар, аты бар.
Қайсындаи ийт болса да,
Бир тийсе сеслей қатырар...

Фораль, 1987-жыл.

ӘТИП БАРАТЫР

Ағаниң сезине кулақ сал, бала,
Бет алышың жайған жетің баратыр.
Зейин пәслик қылмай бир серлөй қара,
Тусындан бир жанан әтип баратыр.

Билмедин кийгени қандай таўардан,
Сын-сымбатын көрп естен дүйрмен,
Хәр басқан қадеми бир дәртли әрман,
Сей өзин бил, миран өтиң баратыр.

Гөззаллық дүниеси соншелди вост,
Сұлымұларда болар гайрықармат,
Гулли қоғолетисен желлип аромат,
Жұзан махый табан өтиң баратыр.

Наданлар ашыктық лаzzетти оймес,
Саң сүбетти сүймес, однайып күлмес,
Сонира „коның көт“ дег жалынац хөлм
Үй тусынан ишмек өтиң баратыр.

Илхамым яр болып келсе эүметим,
Бир тәрийолер едим қадықаүметин,
Жаслық дауран теч-тайы жыл даулетин,
Тәз бакыссан, дауран өтиң баратыр.

Сен болсан жайысыз гұлжами суұып,
Уғында тоғансыз қиеден түүн.
Әмек жете алмараң дүниясы күүң
Био аш көзин надан өтиң баратыр.

Инсанда сиз-бизлик ҳәм де шириубет,
Көзлеринде нур жок, сезилде жибет,
Мұхаббатын басқа жүргізуңусп,
Көкиректе әрман жетид баратыр.

Ашық көздер менен серле, тәб, бала!
Жаслық багы солмайды дей ойлама.
Бәздең пасын келди, гүллен әйвала.
Тау басынан думан өтиң баратыр.

Кеүіл әндийшесин айттың мана мен,
Жаслық дауран болмас өзін саңыраң.
Көзінди аш, жүйермек, жууыр изнікен,
Тусынан бир жанан өтиң баратыр!

Москва, өктябрь, 1958-жыл.

И. Юсупов, К. Камалов ҳәм Ш. Айтматов Некис. 1977-жыл.

ЖЫНЫСЫМДЫ ЖЫРЛАЙМАН

Аҳ ҳаяллар, ўак ҳаяллар" деў менен
Элимсақтан берли шайырлар жәрлар.
Джоконданың жай бир жәбессүмнен
Сырлы жумбак излер еле адамлар.
Хаял назасатин, қади-қаұметин
Излеп мұсившилдер тас шабар тынбай.
Ерекелер әүлады калғандай жетим,
Дүнья тек ҳаялдан жаратылғандай.
Қызғанбайман, қарсы емесен буган,
Әлбette ҳаялсыз ошаклар сөнер.
Сонда да сез еркинигін бер маган,
Данқлы жынысымды жырлагым келер!

О ер киси, ер әзапт ҳәменгер!
Хауа ене ким? Адам атасыз?
Бейиштен бир өзін күйтанаға егер...
(Әлбette Адам да әңш ким Ҳаұасыз).
Атлаңт — ким, ҳайл ма? Дүньяның кәне
Кимдер көтерип түр мықты ийніяде?
Ким жер сүрер, куар, урысар және?
Атом белшекленер кимнің зейнинде?
Мәнгі шұхаббаттың қосының тыңда:
Ромео емес не әүелда өлгем?
Джульєтта сәл ерте ғаяғында..
Кой, болды... Теренде иүсіл кетермен.
О Давид! Тулғана ищ жылдаға бери
Ҳаяллар урлакын, сүйснин қарап.
Сау болсын дүньяның мәрт жигитлери,
Салланылдар кәне, гәzzел ҳаяллар!
Фошшақ жигитлерди туүар аңалар,
Фархад болып сияғе арна қавсын деп.
Адамзатқа ақыл берип даналар.
Ҳафиз ышкыңызыда гәzzел жазсын деп.
Тау қоларын күшли қоллары менен,
Дүнья имаратын курады олар.
Ерлик ҳәм әдалат жоллары менен
Қамалларды жаўлап алады олар.
Олар сақыйлығы тутканда демде—
Тар дүнья кенейип, гүлистан болар.
Олар азаматлық атын мингенде,
Ел ңарахат ҳәм де абадаң болар.

Кисилиги тутса, шайқап дүньяны,
Теке тирес куарар паяптылларда;
Есерленсе шөлге бурып дәръяны,
Тенизди түсирер кыйын ҳалларға...
Олар гәпти шорт кеседи келбеден,
Олар сүйе билер, ҳаяллар, сизди.
Матриархат өткен менен өртеде,
Хәзир де аяусыз тонаисыз бизди:
Нәзик зейнициз ҳәммесин ацлар,
Сизге қайта күрүү емес жанаңык.
Мода салонлары, алтын дукаилар,
Ҳаял кирсе, еркек шыгар тоналып.
„Шабазым“ лап жүрип, ҳәммесин бийлеп,
Кеүилге не келсе ыслей алдыңыз,
Сигарета шегип, еркекше сәйлеп,
Шалбар, малакайды тартып алдыңыз...
Алың және не зат көзияз қызған?
Сизден аяғаны.., қайда қоямыз.
Галстукти тағып кыйындыңыздан,
Бир костюм менен-ақ тойға барамыз...
Алың, ҳасла тарлыш етпейиз оғза,
Мұхаббатсыз әмир жаныусыз сөнгер.
Сонда да сез еркинлигии бер маган,
Данқлы жынысымды жырлагым келер!
Ер жигитлер—бул дүньянын тиреги.
Азаматлық иске ҳәмийшे таяр.
Адамшылық арга толы жүреги,
Ана ҳүрметине бас ийер олар.
Кандай жарасықлы, жигитим ерлеп,
Касарысса қас душпанды урганы,
Ҳаял-қызы алдында үнсиз дизерлөп,
Мұхаббатын таўан егил турғаны.
Зор мактапыш бийлеп бойымды сонда,
„Босқа бермегенбиз кабырғамызды“
Деп алтын сазымды жаңлатып қолда,
О данқлы жынысым, жырлайман сизди!

Март, 1968-жыл.

БИЗГЕ

„Қызығысыз қосықларын,
Отсыз гүлхан“ дер бизге.

Қызын десен, дилбарым,
Аз-кем илҳам бер бизге.

Йош бергенде иң кетер,
Бир күлип баксан жетер.
Капа кеўлимди кетер,
Аз-кем илҳам бер斌аге.

Йош дегең жаман нәрсе,
Көрмегенге таң нәрсе.
Оны самалға берсе,
Даўыл турап сәл гезде.

Илҳамы болмасалар,
Бурқып ақиас дәръялар.
Ағын суў ҳәм тубалар,
Ақтым-актым дер гезде.

Атлағ кыйқыўға мұтәж,
Бұлбул бостанға мұтәж,
Шайыр илҳамға мұтәж,
Азырак йош бер бизге.

Сулыў тәқаббыр болар,
Алдында жүрт жоргалар,
Хәүсөлесі нир болар,
Шырайы—бир көргизбе.

Биреўлерди жәрлықан,
Бердән үшарға қанаат,
Бизден кай жері зыят?
Айтсаң, антек дер бизге.

Сенин алып итибар,
Шағласып жүрер олар.
Биз жолында иитизар,
Аз-кем илҳам бер бизге.

Коллаганыңың кеби,—
Мәзи тилинде еби,
Урса самалдың леби,
Кеўип кетер бир гезде.

Шынар ырында өскен.
Гүлгө кашан күн түкөн?
Булты жамғырсыз кешкен
Таўлар бийгәrez бизге.

Мактап сен сәрбиназды,
Канша косықлар жазды.
Күйдим көтере наздан,
Мәккарлығың дермиз бе?

Йош деген жаман-иәрсе,
Оны шайырға берсе...
Косық тыңлағың келсе,
Аз-кем илхам бер бизге.

23-февраль, 1988-жыл.

Бултар ақ боз атын тауға тусаған,
Сүйларында шербет бардағы нал бардағы.
Күндер өтер бир-бирине усаған
Ессентукидеги сәйи таллардай.

Кіялым таўларға ушар дағада,
Жаслық дәүран жасыл дәйген бир дараж,
Узағына турмас екен-ол бираж,
Ессентукидеги сәрүи таллардай.

Халық кыямет нақыл сездер дерекер:
Бир жигит тузының бетерме-бетер,
Салланысып жети дүркін қыз өтер,
Ессентукидеги сәрүи таллардай.

Бәри өтил болған еди тузынан,
Хеш бир дүркімде жок едиң ғой, жанан?
Жасарта жақсан ба бизди қайтадан,
Ессентукидеги сәрүи таллардай?

Таў басында бултар қозралып таўып..
Кой, тыныш кеўлиме салмағалайын,

Өмириим жайпаражат өтсін ырғалып,
Ессентуқидеги сәрүи талдарда...

Агуст. 1982-жыл.

“УШ ОҚ

(Легенда)

Бажбаниның баласы ойнар тогайда,
Кеклик күс қышқырып жылайды сайда.
Излеп таұып алса кустың уясын,
Бир жылан ол жеоле болыпты пайда.

Бала услап ылактырды жыланды,
Палапаның көрин кеклик қуғанды,
Сол ўакта сес келди тогай ишинен,
Сүйсіндірип “кулақ” салған адамды:

„Адам улы, Қандай жақсы оласаң!
Сыйлыққа сей-ғенди үш оқ аласаң.
„Аттым!“ десең, жықпайтуғын жаўың жок,
Көзи қатта көзмәйбет сей боласаң.

Тири жанға айтпа бул сырды бирак,
Дус келгекте атпа оқты заляп.
Егер айтып қойсаң буны адамға,
„Аттым“ деген оғың атылмас онда”...

Бала үйбетине қашты ҳәўлирип.
Бир күни төғайда жигиддик терип,
Қоңсының қасымкер баласы менен,
Тебелесип қалды ол ойнап жүрип.

Сол таұназар бала буны ғабады,
Дым корлығы келди, өқсип жылады.
„Аттым!“ деди сынған тисин түкирип,
Қоңсы бада жар басынан қулады.

Бала үй бетине қашты ҳәўлирип.
Ержетти, бир қызды унатты сүйип.
Көсе тұрды буган бирак бир жигит.
„Аттым!“ деди. Ол ҳәм күл болды күйип.

Катынға сыр айтпас еркек кемде-кем.
Шарап ишкен ўақта мактанды дәкен,
Сырын айтып койды, Калған бир оғы
Аткан менен енді көшпейди екен.

Барған сайын болды душпаның мықлы,
Биригинен бири күшлирек шыкты,
Енди өкинип жур жигит өгейсип,
Тогай пийри берген ессиз уш оқты...

Февраль, 1988-жыл.

ЖИГИТТИҢ ЖЕТПИС КӨКЛЕМИ

*Ишанбай Каракуловқа**

Атлардың ед алғашқы адамында
Шапқансыз тасырақладап тай ўағында.
Ийшеке, куұнамымз көрип сиэди,
Жигінома бестік ушинши майданында.

Кеп сәлем қытай, қыншак жарыныздан,
Әмиүдин бойындағы бағынмадан.
Карақалпак аўылдың шаңлагында
Ойнап қалған балалық шарыныздан.

Бир оқысан төң куроы-курдасынан,
Жигитлик кеүлиңиздин сұрласынан,
„Сүбемен“ дег қызларға сыйырлаған,
Тұңғыш мұхаббатынын жылғасынан...

Естен кетпес балалық пад татыған,
Ериссең де не бир даңқ мандатына,
Элипбени үйретип жибергенбиз,
Професор болсын дег Алматыда.

*СССР Медициналық Илимдер академиясынын хабаршы ағза-
сы, КазССР ҳәм КҚАССР га мийнети синген илм гайраткері,
білін жерлешилген профессор Ишанбай Каракуловса-арналаған бул
хәзір елең-көсік қасында қазақша жазылды ҳәм Ишанбай
аганың 70-жылдығына арналған кешеде Альз-Атала телевидениеден
окылды. И. Ю.

Жаңа уяда тұлғеге, қанатлаған
Қырансан таң ертеде тоятлаған,
Ентелеп ел хызметин атқарыуда,
Көп өттиң азаматлық сыйнайдардан.

Алым бол десе, даңқлы алым болып,
Еңбегидиң каймагы қалып болып,
Солдат бол десе, белгे қайыс буудын,
Ерлик ис азаматлық арың болып.

Мийримли, қишинеңіл үлкен болдын,
Жасампаз жаңы судың көркем болдын,
Хеш хызметті жатыржан көргөнин жок,
Нарком бол деген жерде нарком болдын...

Хұрметли атақ қоймай алыш журсен,
Жер-жерден дос арттырып толып журсен.
Лектор бол десе, трибай деңдия оқып,
ООН да медэксперт болып журсен...

Журегидиң жылды леп жәңіл есер,
Жан сәүлең жаңтасқанда кеүнд есер.
„Бруцеллезден куткарды Ийшекең“ деп,
Алғыс айтып сыйырлар мәніресер....

Жигиттиң сунқарысаң сези берік,
Нар ийдирер сейлесең тези көлік.
Донжуанлық ётреңсөн, сұлхуардын,
Ширкин-ай, сүйкенбесе виз көлип...

Той басысан, өтырсаң төрғе барып,
Жаслар жүрер өзиңнен өрнек алып,
Надя жеңгей „сүт әкел“ деп оятса,
Магазинге жуўырдың шөлмеқ алып.

Ак қошқардың мүйизи айшық питкен.
Үй артында тораңғыл үйшик питкен,
Ийшекене бурылып қарайман деп.
Көп қызлардың мойнынды қысық питкен.

Инилер ыңғырыўладап изине ерер,
Келинлер қалжынында тәүір көрер.
Еле де әрүағынды шақырганда,
Несерлеп жаўмаса да, күн гүркирер...

Шегарадан шырысын жазатайым,
Катты ойнасам эниү ет, аратаймы.
„Хәзилиң қонса атаң менен“ деген рой,
Биздағы аўылышда өз томатайын.

Сал-сери жоқ өзиңен озып кетер,
Сенсиз кеүилим торығып, тозып кетер,
Сиз дөгендө шайырлық әрүакларым
Жин шақырган порқандай қозып кетер...

Ийшеке, тенеүинди жана таұдым,
Өзиңен айныңас дос, аға таұдым.
Уллы халық, жақсы адамлар жасаңаса,
„Ерунда“ бийиклиги Ала таұдын!

Фаррыйлық көлсе, бойсынбай, көнбей тұрын,
Керікласна жүрт еле күйгейтуын,
Фаррыйлықтын мәденият шөркійде де
Қызық көп дейди жаслар билмейтуын...

Жигитлер көп жасында ақ болған жасап.
Жасай бер, сыбаранды молдан асан.
Тек ден саулық тилемейен. Баскасының
Бәрин де аласыз ғой қолдан жасап...

Күттүкелап ұрмет тонын күйгизейин,
Сүйгиз деген жеринен сүйгизейин,
Көп сулаудың тамагын қытықлаған
Мұртыңды әкел, әкетай,—
мұртыңды бир тиүгизейин...

22-декабрь 1980-жыл. Алма-Ата.

ЭСКЕРБАЙҒА

Бетиң быдым-быдым, жүрекиң таза.
Минезин бар Ашшагырдай билмаза⁺
Үш-төрт миңисадан көмбесе қаза,
Әжелициң сен өлийкөн. Эскербай.

, Ешк әзілдер⁻ден.

Шахаманинан шайбас буга табылыт;
Услай алмай жүрдик ҳәмие жабылып.

**Өзиэлдер түйектен шыкты сабылып,
Сениң жаңың тас екен дым, Эскербаң**

Ысмаильтын шаршап ҳалдан кеткенше,
Тусыңған не раўшанлар откөвше,
Гүркестей тислерин қаўсал питкеяше,
Жигитлик даўранды иштиң Эскербай.

Әүпилдеп жуўырдың жараган нарадай,
Кобыздай куўсыбын турнатың дардай.
Аракта әкенниң қарызы бардай,
Күнжыйып изине түстиң Эскербай.

Сени капкан ийтлер қутырып өлди,
Сона шақса, мәс бол тутылый өлди.
Еске алар гәптин утыры кеады,
Талантты суў қослайд иштиң Эскербай.

Есиктиң аўымыда аныңтар ешек,
Қақаман суўықта ким келди десек...
Отсыз өжиреде подшивқа тәсеп,
Ұйықлан жатқаныңды көрдім, Эскербай.

Тогыртқасы тозды жап ҳэм салманың,
Өнешиң өзгеше, тас екен жаңың.
Сол жүристен өмір аман қалғаның,
Жүримин бар екен еде, Эскербай.

Жүрт айтысар енди сени қойды деп,
Карап оған қаты тасир қылды деп,
Жойтылған қәлемин таўып алды деп,
Ес барда етегин жапқан Эскербай.

Ишинде бар гүмбирлеген шайырлық,
Ендиликтे қалсаң оннай айырлып,
Илҳам периштеси бақпас қайырлып,
Нашарға иәзерин түспес, Эскербай...

февраль, 1988-жыл.

ПЕРИ МИНГЕН АТ.

Сондай бар күш ҳүкими ҳектем...

А. Блок.

Сейисханага азанда келип,
Сейис күнде ҳайран қалады.
Аты қара терге шомылып,
Оқыранып зорга турады.
Аўырганды балким жаныўар,
Деп сүйлүккә байдады андыз.
Ертөн де сол аўҳал тәкирар...
Әжеленин сейис уйқысыз,
Таң асырып аңлыды кеште.
Түн жарпында кулыны дәрүаза
Өз-өзинең ашылды эстө.
Ат-тыпшырып болды биймаза.
Хәм изиаше аппак денели,
Кара шашы бөкссесин жаутаң
Жалаңаш қызы кирип келеди.
Салдыр-гүлдиң ат аяғынан
Кисен тусти. (Көрді җәмисин,
Еси кетти сейис сорымны)
Жалын сыйлан: хыз ик мәмисин
Омырауына басты торыяны.
Ат жууасып, бир төпсүнді де,
Кыйнаклан қызы җәмирине конди.
Жалын карман бир секирди де,
Кустай ушып қызы атқа минди.
Пәрсиз оқтай қаңғып сэйгулик.
Кетти жүйткүп кула далаға.
Тұс көргөндегей сейис ҳаўлирип,
Кала берди сейисханада....

Сол дегендег, ҳәр қуни кеште
Ел уйқыға жатты-аў дегенде.
Келер ийдам цериси эстө.
Кисенлеўлц ат кусап мен де,
Тыпшырайман оны сағынып.
Ашық болып қозар дәртлерин.
Ҳәмирине үнсиз бағынып,
Қотеремен еркеликтерин.

Пёри минген аттай азаплай,
Ол жанымды кыйнап бэрхама.
Дәртлеримди төгип қағазға,
Таң атқанша қәлем тартаман.

март, 1988-жыл.

БЕРДАҚТЫҢ ДУҮТАРЫ

(Шайырдың дүйтарын шаұлығы музейге тапсырылғанда)

Хаслың сениң ағаштандур,
Сейле дуўтар, сейле дуўтар!
Хаўазың толы әрмандур,
Дәртиң баян әйле дуўтар.

Уллы шайыр ииен болған,
Кулағына бүлбіл қонған.
Уллы тойларды атқарған
Даңың белли елге дуўтар.

Гене заманның гүүасы,
Шархананда саз агласы,
Бердақ бабаның мұнласы,
Дәртің баян әйле дуўтар.

Гүйбирлекен сазға байсан,
Дәртлеримди қозғағайсан.
Гүцирениң неге жылдайсан?
Тилиң болса сейле дуўтар.

* * *

Дарья кек теңизге құйған арадан
Кашықтауда ести бир түп қараман.
Айдос баба саясында түсленип,
Күңхожадақ бийлер кеңес сораган.

Теңсиз урыс барап ўатан жеринде,
„Азатлық!“ ураны халықтың тилинде.
Масайрайды қылышынан қан тамып,
Хан ләшкери қарақалпақ единде.

Ериазар алакөз алыс қорғаңда
Ханға карсы қайтпай сауаш құргаңда,
Сатқын ағайынлөр арқадан атып,
Жаўға жығып берди, өлди әрманда.

Жаралы ийеск жалын қармаған,
Бир ат сонда қарғып Казақдәръядан,
Пәрсиз оқтай қанғып услатпай кетти,
Ала күйин шаўып елден армажан.

Ел сүйген баҳадыр, жас сункар еди,
Ашықлық ышқында бийқараар еди.
Урыс питкең соң косылышуды ансаған
Айдан арыў қалыңлығы бар еди,

Атын байлап, сүйенгени қараман,
Қан сорғалар қылыш тиіген жарадан.
Бир дийдарын көрпіп блесем ярымның,
Деген әрман бир кетпейди санаған.

Ашықлардың алып ушып журеги,
Талаі күтип, талаі бунда тунеди.
Бүгін акшам үсің терең астында
Ушырасынға ўәделескен күн еди.

Тұн ишинде яр келгенин билди ол,-
Үрэз болып, мыйык тартып күлди ол.
Куудай сыңып күшақлаған ябының
Колында көз жумыш жигит өлди соя.

Кыз айтыпты дейди: „Тәцирим, ал мени!
Ярым менен бир топыраққа сал мени!“
Кыз тилеги қабыл болған деседи,
Былай болған тилегиң келгени:

Шаң көтерип саңал есипти дейди.
Сел-сел күйып бултлар көшипти дейди.
Дауыл уйытқып, қараманның үстине
Шатыр етип жасын түсипти дейди...

Теберик дуғтарды колға ыламан,
Қарайман да, түрли ойға таламан.

Самал-шәқырып гүүлөп турғандай болар,
Өзөгін өрт шалып күйген қараман.

Болыпты ол геаде дуўтаршы уста,
Хәрдайым тың-тыңлап иркілгөн туста,
Хәр ағаш өзиши саз шертип туар,
Оны көрсө ызынаған қамыс та.

Ызың-ызың ееслер келер даладаң,
Самал ёссе, куўрай сыңсып жылағаң.
Бұрткік жарған жәнеўіттиң қабығы
Кесип алып, сыркай сок дей-сораған...

Сол уста бул жерге келгөн деседи,
Күйген дарап дәргин билгөн деседи.
Дуўтар ислеп сол қараман ағаштан,
Бердакқа апарып, бергөн деседи.

Хәм ол айткан дейди: „О дайа шайыр!
Халыққа ығбал излеп боларсаң сайыл.
Арнап соқтый, ал сен усы дуўтарды,
Сөзиңде, савында заманлар қайыл...“

Устаны алғыслап, жаңға тәңгерип,
Шайыр қолға алды, дәске өнгерип.
Сөз агласын, саз агласын сүйсінни
Халық тыңлады куудай мойның тәңкерип,

Йошлы қосық! Бир күш бар-аў өзиңде.
Жымбырлап енесек сана-сезимге.
Кеүиллерде бәжәр гүли ашылар,
Бақсылар ҳәйніжге мінгей гезинде.

Тебериксөн уллы шайырдан қалған,
Бақсы қыз Ҳұрлыман сенде саз шалған.
Қаражанның қашқан аттай елеўреп,
Сени сөйлеткенин сүйип қалғанман,

„Яр, сен қал енди“ деп, хош ҳаўаз Есжай,
Жапақ бақсы гүрлөп дәръядай тасқан.
Бүгін көрдім Генжебайдың қолында,
Жаңла, дуўтар, қәне жаңадан йошлан!

Сазды сүйнегенің үйи күймесін,
Фәріплер сағынгай Сәңем сийнесин.
Өзегін өрт шалған қараман ағаш
Ашықлардың әрманынан сейлесин...

май, 1988-жыл.

ЭЖИНИЯЗ ШАЙЫРДЫҚ САМАЛҒА ШАҒЫНЫҰ

Кел, сен сәубетлес бол бизге, ҳәй самал!
Еглерге зорым жок, зарым бар мениң.
Ушардан оқ жеген сүйліндей мысал,
Сарқып ушар ғана ҳалым бар мениң.

Мирибансан, тәбизиме түсерсөн,
Анамның ақ жаұлығына усағсан.
Пешанамнан сыйрап-сыйрап есерсөн,
Бугин сеңлик руўзыгерим бар мениң.

Бәлент таўға барсам, басында кары,
Сел-буршактан жаўтар оның да ҳалы.
Қәүесетли, бир-биринен ғаўғалы,
Саў басында саудаларым бар мениң.

Кеүил алраў-далраў, жүреклер сазып.
Бүлбіл құс уясы қалды құлазып.
Жүк артайын десем қәтеби жазық,
Көш артында жайдак нарым бар мениң.

Саз шертейин десем, сазым келиспес,
Айнага қарасам, жұзим келиспес,
Адамларға айтсам сөзим келиспес,
Келисиксиз намаларым бар мениң.

Даўлет қайтып, исиң шапса насырга,
Дослар есек айттар ошақ басында.
Сондайда сен пәрўанасаң қасымда,
Дұрыслығымды тән аларым бар мениң.

Кайғы-ғам шадлықты аңлыұын қойнас,
Сүм пәлек биз бенен ойынға тоғынан,

Базы бир исleri ақылға сыймас,
Соншелли не гүнашарым бар мениң?

28-июль. 1988-жыл.

АМИРА АЗАПЛАРЫ.

Та встреча краткая, земная...;

И. Букин,

Кеште ойын көриүгө де қорқаман,
Кайрон кирпиклөр, сүрмелі көзлөр
Мени көріп, унсиз биреүди излөр,
Кимди излөрени түснинкли мағай...
Репетиция тәнеписинде.
Бул ойнақы көзлөр боаусыз ўакта
Мени көріп, кулимлекен пишинде,
Жуўырыштар еди элне қаякка.
Олар дүркіресип қара құйлардай,
Сұлыу қәдем таслар жәйран журисте,
Шығар арасынан сүйүрлышп, талдай,
Қара триколо дилбар периште.
Өнердин қадсысы болса да азап,
Жүзинде мояшақ тेң тамшысы менен,—
Катал маэстро оларды узак
Күйады музыка қамшысы менен.
Аяклар сырқырап, кебер еринлөр,
Кәлпе тулеткендей жас түйғын кусын.
Қара триколо бил иәзәлимлер
Сахнада аккуүдай жузини үшын.
Аүлақ таныс скамья бар бунда,
(Еди не нәрселер түспейди, ескел)
Тиз шегип отырып оның алдында,
Қанағаң аяғын тацаман эсте...
Ол шашларым менен ойнап отырар:
, Ақ шаш сизге соңдай жарасар еди...“
“Усылай күттирсөн, ол-дағы болар...“
Қызлар бизгө урланып қарасар еди.
Тәнепис қурғыр да таўсылды әне.
Тарғы зал аўзында жалғыз қалдым мен.
Катал маэстро оларды және
Күйады музыка қамшысы менен...

* * *

Сүү бойына барыўға да қорқаман,
Гүзги кеш. Жап тынған. Жагалык аўлақ.
Үш түйир қып-қызыл жийде машаўлап,
Уша баста жана.

„Булар гарғадан

Қалай аман қалған?“ дедиң сукланып.
Мен алдың тикенге тырналып барып,
Үш жуладыз үзгендей айдың қасынан.
Путакшаны алып келдим жанына,
Хәм күйандым сениң күйәнғаныңа.
Гүмис жапырақларны, үплеп, абайлап
Алып жүрдін, үзип жемедиң бирак.
„Неге екеў емес... үш жийде будар?“
„Бәлкім ким билипти... үш балам болар...“
Деп шадлы ушқынлар ойнал кезинде,
Көкирегиме қойдың сулың басынды.
Умыттым дунъяны әм де өзииди,
Капалықты, жеккеликти, жасымды...“

* * *

Мен таўларға шығыўға да қорқаман.
Ах, қаныңдай керкем Ҳұнзак жоллары!
Жол өрмелеп баар буллардан ары,
Шайырлар аўылы Цадага таман.
Койсуў гүрлеп ағып жол ёрнегинде,
Бир нәрселер айттар авар тилинде.
Жар таста желбираң қызыл кейлекин,
Сен күйанып қарақалпақша сейледиң.
Хәм мениң ийніме асылып тұрып,
Қышқырдың еркелеп артқа бурылыш:
„Айтшы Қайсын аға. не деп тур дәрья?“
„Неге мен дәрьядан, ах ессиз дүнья!“
Неге абреқ — жигит емеспен“ деп тур.
Бул суў да өзиниң дәртін сейлеп тур..
Қәне, отырың, тез машинаңызға,
Расул күтип тур көпір аўзында...“

* * *

Ақшам жалрыз қалыўға да қорқаман.
(Калмасқа не илаж?...)

Гей күни кеште,
Гүңгирт ай сәүлеси дирилдеп эсте,
Айнадан сығалап қараганында,
Үйкылы сулыўдай мениң жаңымда
Сен жатасан үисиз, ерниң қаязың,
Билезикли қолда саўсаклар жазык.
Суп-суұқ пешанаң...
Жоқ, еди тамам!
Кәлем дирилдейди буынан армажан...
Хәр жүректиң өз жарасы бар дейди.
Тыртық болып шитсин. Питпесе жатсын.
Базда шырт үйкүмшан оятсын мейли,
Сарғайып тирицилик таңларым атсын...

* * *

Отырыспага барыўға да корқаман,
Ол жерде көп шадмық саздарын шалар.
Маган тост берерде тым-тырыс болар,
Мен сонда кейилли болып жортаға.
Тырысаман жүртқа мәлел бермеске.
Хәм де қасында бос орынға эсте
Урланып қаарман.
Бос қалған уя ..
Ол да жоқ,
Сен де жоқ...
Ялғашы дүния!

Сентябрь, 1988-жыл.

ӘМИРЗАЯ ЖУЛДЫЗЫ

I

Әмириминң кешинде, геўгим түскенде,
Таўлар қабагында жанар бир жулдыз.
Кийиклер урланып қақ суү ишкенде,
Кәпелимде бирден сөнер сол жулдыз.

Жогалтқандай сырлы сақыйна жүзик,
Бир сулыў әрманлы көзлериң сүзип,
Хәр қараган сайын баўырымды үзип.
Ақшам түслериме енер сол жулдыз.

Аспан жиіегінде жантаны неси.
Жанып турып, демде сөнгеви неси?
Азаплап бизге пәнт бергени неси,
Жанымды отларға салған сол жулдыз?

Айралық азабын кеүлимде гизнеп,
Жаутацлап қарайман мен оны излеп,
Жасаудан да зият бир ғайры ләззет
Алдан әкеткен бе? Қәне сол жулдыз?

Анам айттар еди оның тәрийпін,
Әрманды нашардың мұнды тарихын,
Көзден бир-бир ушқан яцлы бар уйқым,
Әмиримнің кешинде сөнген сол жулдыз.

Мөлт-мөлт етип мұнды қарап да турар,
Биреүди излеген болар да турар.
Жел үрлекен шамдай сөнер де қалар,
Ел аўзында ертек болған сол жулдыз.

2

Паналаган көл жағасын, таў шыңын,
Жалғыз уйи турар еди аңшының.
Мөлдир булақ көлгө қуяр жылтыран,
Өриминдей түсип қалған қамшының.

Жазғы түнде сол булакты жағалап,
Бауырында нәресте бар шақалак,
Қыз жууырар албырақлаң көл бетке,
Куўдай сыңсып жылап баар „апа“ лап.

Еситкендей әпасы жоқ сорлының,
Қызың ҳәм де емизиўли бир улын
Калдырып, көз жумған әрманды ана,
Билсе еди өгей шеше қорлығын!

Еситкендей әкеси жұр таўларда,
Кулан қуұып, арқар атып аўларда.
Үйине еки-үш күнде бир келер,
Қашан келсе үйде қатын шаўлауда...

Кыз баар үкесин баўрына басып,
Коркып, албырақлап, ақылдан сасып,
Касында бар қаплан ийти аңшының, —
Тири жетимлердин садық жолдасы.

3

Бул истиң мәнисин айтсам мен деген,
Бийкар дерсең бул дұньяны кең деген.
Көргенлер жағасын услар, тоба деп,
Көрмегенлер ертек сөз деп сенбекен.

Ертек ёмес, ертеде журғ көріпти:
Ана байгус әрман мәнен өлинти,
Өгей шеше, сол анадан түүлран
Нәрестениң жүрегине жерилти...

Бесиктиң жаңында жатқан қыз байгус,
Шоршып ояныпты көріп жаман түс,
Пейлиң ақлап жаўыз өгей шешениң,
Кашты өз үкесин алып асығыс.

Айды жоқлаپ еди, көринди ай да,
Жүлдүзлар да болды аспанда пайда.
Отырды қыз тәннан атыұны күтіп,
Көлдин жиегінде күпия жайда.

Бир ўакта гүүилдеп бир даўыл есип,
Камыслар сызыңдай, гүүлеп сөйлесип,
Көл шетине ығып келипти дейди,
Сонда тербетилип бир алтын бесик.

Кыз байгус куўанды ҳаўлығып қарап,
Үкесин сүйди де жатқызды орап,
Етегин шербенип суұға түскенде,
Бесик ығып кетти сәл аррагырақ.

Бесикти тутсам деп ҳәрекет етти,
Абайламай терен ийримге жетти.
Кәпелимде гүрпилдеген ак толқын,
Қызыда көмип, бирден батты да кетти.

Жүрек-баўырын виштер тилгендей болды,
Тұс көрип атырып өлгендей болды.
Бир топар қыз әтирапында сыңылдаш,
Буны ермек етиш күлгендей болды.

Сүүперилер еди күліскен булар,
„Периде мириим жок“ деген сөз де бар.
Шешиндирип муздай қоллары менен,
Бийгұна сулыұды әкетги олар...

4

Ийт жағыста шыр-пыр болды қансылан,
Бир сумлық сезгендей жаныuar жылап,
Өзин суға атты қыздың наинен,
Кутқара алмады ийесин бирак.

Тислеп алың шыкты кейлегек ғана,
Тәғдирдин исине ким турагар ара!
Жылап атқан нәрестени айлаңып,
Келге қарап улыды ийт биймера.

Ким умытар бул азаплы кешені!
Фарғанып киятқан өгей шешени,
Көрген үакта әлле неден сескенип,
Ийт жүреги қалтырады деседи.

Дуньяда не жаман — жериклиң жаман.
Жерик асын жесе, калармыс аман.
Бирак сол тас туғыр өгей шешениң
Жауыз ныбетине шыдамас адам.

Адам түүе, ийттиң жаны түршикти,
Шалаўытлап ғарғавыпты, урысипты.
Қыздың жок болғанын билип күйанып,
Ислемекши ойындағы қырсыкты.

Келди нәрестеге жуўырып алып,
Баланың жүрегин суўырып алып,
Жеп маўқын басыура асықты сондай,
Отқа таплап сәл-пәл куўырып алып.

Пышак шыкты жылтырап жең ишинен,
Сол ўақта бас салды ийт келип бирдеи.
Кашты өгей шеше қаны сорғалай,
Алба-дулба болып шыкқандай ғорден...

5

Соннан берли байгус ашының қызы,
Тәжірим аяп, жулдыз болыпты өзи.
Хар инирде тау артынан сығалап,
Көмілді сол Өмірзая жүлдизы.

Ессең сулыу буулырын көз жасына,
Сығалап қарайды көл жырасына,
Жауыз өгей шеше өткөй акшамы,
Келди ме дең үкесинид қасына,

Жайылдар етпес, күннелер батпас санаса,
Бала ойиап отыр енди қараса,
Қапталында ийтіп жатыр гүзегін,
Торсык шеке ул болыпты тамаши.

„Изец бастирмаймаң хеш бар жауызга,
Көтиржам бол, сулыу“ дегендег қызға,
Қаплан ийт бир уымп коғар инирде,
Карай тау артында туұтап жудамызға.

Шүкір етип тәғдірдіне барылады,
Жулдыз үйкілар түн шердесин жамылып.
Ертең және қараң ушын бир заман,
Жердеги сол жас өмірди сағынып...

август, 1988-жыл

Ж. Аймурзаев, И. Юсупов, Уйнын,
Т. Кайыпбергенов. Таңкент, 1979-жыл.

„ҮМИТ ЖАҒЫСЫ“ китабына

ТЫРНАЛАР

Эл ҳаўада қанатларын талдырып,
Жат мәнзилгө сапар шеккен тырналар.
Айралық дәртіндеги биди қалдырып,
Шадлығыбы алыш кеткен тырналар.

Хаўазыңа құлақ салып қарасам,
Ақ қағаздай ғажырласып бұрасаң.
Хош аллияр айтысқандай боласан,
Келмеске жол тартқай гөзсал тырналар.

Жерге бир наұбетдур, елге бір наұбет,
Қайтып баратқандай қайрағы дәүлөт.
Аш толқынлар урмас жағысқа ғүрлел,
Соналы көллөрден үшты тырналар.

Сизлер нағым көрген атаулар аұлак,
Әдира қалғандай хайдылы суулак.
Диң аспанда мұңды „курыў-курыў“ лап,
Не дең баратырыз, байғус тырналар?

Не ис тапса, инсан пейлинең табар,
Ол қаст етсе, терис ағар дәръялар.
„Бул жер бизге ҳарам“ дегендей олар,
Ақ урып қыйқыұлаң барап тырналар.

Күсларды қөлатсыз, теңизде суұсыз
Қалдырган наемәртлер қалғас сораўсыз.
„Гарғысқа жолығып бәри қалыўсыз,
Тұхымқорт болғай“ дең барап тырналар.

Таңларым олибас толқын сестинен,
Кайлардан аларман ондай күшти мен?
Дузлы шаңғыт көмгөн көллөрүстинен,
Бул жағысқа түспей баар тырналар.

Баар интизамлы, жипке дизилип,
Мен қарайман жүрек баўырым үзилип.
Сиздей мен де, ата журттан безигип,
Неге кете алмайман, айтың тырналар?

Октябрь, 1989-жыл

ЖЫЛҚЫ ЖЫЛЫНА

(1990)

Астында Ақбоз эт — тұлвар ураны
Тоңлы үшқын шашып гүмис нәлинен,
Олсыз да бул ғалауытлы дұньяны
Хәўлиртіп, дүсирлең кирил келдиң сен.

Фәлетий сес пениң киснеди атын,
Жалларына қыраў катып, муз турған.
Суұық ели жылқи миңез айбатын,
Жұзине арасат ызары урган.

Кайсы жулдызлардың болдың тойында,
Кай мәнзилден шықтың сәхәр ўактында?
Кандай инфетлер бар сениң ойында?
Айт жасырмай жәриялышың даққыза.

Ошақ басы арша ағаштың жанында
Үмидиўар сени күттік бийкаар;
Аязлы арқаның кай орманында
Әскен екен бул кек шырша жаныўар?

Мине жүрис тынды көшө күйлерде,
Азап пениң тапқан шампаанды ашып,
Арша ағашты безем ҳәмме үйлерде,
Отырмыз бийтақат, кейпимиз қашып.

Жаксы билер ҳәэир ҳәр если адам,
Белинсе бөри жеп, дүзде қаларын.

Дүнья аман болса бәле-қададан,
Өз ошақ басының аман боларын.

Тарийх — ана таза заманға жөріп,
Жаңаша жасаудың жолын гөзлеген.
Көз ашылып, тилемер ғояяга келіп,
Карадық дүнияға жаңа көз бемен.

Карап көрсек қайрылып излөрге,
Кеп бийхүйда жаңға қысым қылыштыз,
Гүүлеп көл шапнатлат қысыр сезлерге,
Дәръяны тәңизден шөлге бурыштыз.

Еди жаңа жолға бурайық десек,
Гонерген машина бурылмай атыр,
Бәриң тезден қайта курайық десек,
Бул сирескен дүнья курылмай атыр.

Бир жактан ояиган ойлар қозғалып,
Жаңаша жасауды тақап етсекте.
Ески интизамлар көйбей шамланып,
Минберлөрді бүріп, күш көрсетсекте.

Бир жактан ояиган халыклар бел буыйып,
Жаңа гуреслердің мингеге атына.
Бир жактан биреүлер отка май құйып,
Жылышында милдетшиллик отына.

Жаңаша ислетип адамлар миин,
Тубалаудың мувар күйін батқандай.
Бир жактан, ҳаұлыққан дүниядың үйин
Жаўын ракетирлер тонап атқандай...

Кабагы катынцы келген жаңа жыл,
Сен не менен белгилейсеп орнынды?
Ақбоз атын гижинлеткен баға жыл,
Бисек деймиз сениң платформанды.

Жецил көрдим Қарбабаның қапшырын,
(Ол не қылсын, жоқты жердең қаза ма!)
Бәлки бизди дағдарыстан ал үшіншіп,
Бәлки тартарсан ба аүыр жазага.

Ушан кемелерді шайқаған дауыл
Теңизлерде тегиилікте басылмас.
Биз баратқан жоллар қыйын ҳәм аўыр,
Боз думаны ҳә дегенде ашылмас.

Ақбоз атқа жаидак мінген жаңа жыл,
Беккем отыр, мәккем қармаң жалынан.
Үлкен үмітлердің жылы бола бил,
Ақыл, инсалperiштесі дарыған.

Январь, 1990-жыл

АЛЫС ЭҮЛДЛАРҒА

Жазғы таңда жасыл жапырақ жамылып,
Бұл бил куслар менен сайрағым келер.
Батар күннің шарадына шомылып,
Атар таңға сәлем жоллағым келер.

Данқ ҳәйес етийден ниетим аўлақ,
Кайсы шайыр алар кеүлинді жаўлап?
Алыс қашырымы ҳәй гөзаз әүдад,
Сениң кимлигінді болжағым келер!

Кең дүньяның сағалақ елінде,
Шайыр болып атым шыккан менин де.
Кайсы қәүімдердин, қандай тилинде
Сейлер сезицизді аңлағым келер.

Сизге дейин неоир заманлар өтер,
Қанша әүлад келип, қаншасы кетер.
Билмедім, ҳауазым кай жергө жетер,
Сонда да бир қосық арнағым келер.

Дәръялар терис агар, теңізмелер кебер,
(Бундағы иске байзар оғада шебер),
Қырқ шилтер тесиділ, жер кейин тебер,
Соннан бурын оны қорғағым келер.

Оқыл көрсөнізлер тарихнамадаң,
Бизлер жәрияладық бир жаңа заман,
Нийетимиз дүзиү, пейлімиз жамаң,
Шынды жалған менен алдарың келер.

Сондай машакатлы жолымыз бизин,
Кәүип-қәтерли оңлы-солымыз бизин.
Шетимизден билгир бәримиз бизин,
Кайсы биrimizди тыңлағың келер.

„Эүеле өзииди қайта қур, қәне!“
Деп тәп берип тұрмыз бир-биrimizге,
Өзин қайта қурың жағады кимге,
Өзииди емес, журтты онлағың келер...

Жықтық тәбияттың жасыл туўларын,
Зәхәрлек питирдик арын суўларын.
Заманның буныңдағы тұс алыштарын
Тұрлы сакқа жорып, болжағың келер.

Дүньяны жақадан дүзеймиз десип,
Қызыл гегирдек боп, қарадай ешип,
Биреў жалғағанды, биреүчимиз кесип,
Тилди сөзге жаңып қайрағың келер.

Тарийх ана азап шеккен жолдағы, —
Жаналаныўдың бул ашы толғағы,
Сиз туўылар дәўирлерге алдағы,
Нәсил таярлар деп ойлагым келер.

Бийхабармыз сизиң кимлигиизден,
Мириубетицизден, сумлығызыдан.
Жұлдызлар үцилсе тұцлингимизден,
„Ким екенин айт“ деп ымлагым келер.

Бир-бираудің жатырқамай еле сиз,
Интымақтың жасаў жолын билесиз,
Бизиң кеп ислерге күлип жүресиз,
„Байғұс бабамлар“ деп ойлагың келер.

Жасап инсан, ұждан, ар-үят пенен,
Сыйласаңыз қызыңын мұҳаббат пенен,
Адам тил табысса тәбият пенен,
Нағыз инсан сол деп сыйлағың келер.

Тәбият—ол тиришиликтиң ийеси,
Корлағанға болар гарғыс-кийеси.

Өлдүр адамзаттың Ҳаўа еңеси,
Кәйтіп өз анаңды корлағың келер?

Жасыл тогайлардың саясы сизге,
Тенізде толқынлар намасы сизге,
Дәръя суўларының тазасы сизге,
Бәрін-бәрін сизге ариагым келер.

Хәй, сиз алыс әүләд—бийтәнис урпак!
Дүньяга келесиз сиз қай ўак, бир ўак.
Узак өтмишлерден сизди улыглан,
Сизге таң сәлемин жоллагым келер.

май, 1990-жыл,

КОРАБЛЛЕР ҚОЙЫМШЫЛЫГЫНДАҒЫ ЕЛЕС

Кеше гүрлеп турған Үшсай портында,
Бүгін—корабллар қойымшылығы,
Көшип кеткен балықшылар жұртында
Жатар жайрап кемелердің сынғы.

Еспе күмға ермек болыл көмилгеч,
Ессиз пароходлар, катер, баржалар;
Палубалар күмнан зорға керінген,
Каютаға киргөн самал зар жылар.

Я инсан! Не деген ғәлеттій ойын;
Бул мұлліклерди соққан адамның колы,
Тахтайын қопарып, темириң қыйып,
Металл сынғына алмақта оны.

Кудды динозавр қабыргасындаї,
Кеме сұлдерине сүйендім узак.
Қоркынышды еди қәбир басындаї,
Жүргегімді тырнар бийрәхим азаї.

Гөне жарыстағы қалған дағаның
Караўыл ғаррысын тыңлап қарасаи,
Ким билитпі өтириғин я шыныңи,
Ертек есіткендей тәсійин қаласаи.

„Базда Үшсай беттеги самал ескендө,
Корқынышлы сеслер келеди“ дейди.
„Жиининң ойнағындағы от жарыл түнде,
Биреўлер шуўласып журеди“ дейди.

„Шырпылдаған қамшы сести шыққанда,
Ыңырсый жылаған ёркек даұысы
Кулағыма тал-тал келеди сонда,
Кимлердин құлқиси ҳәм ғаўырлышы.

Даўыл тыныұына даўыслар тынар.
Бизиң ақыл жетпес не ислер бар-ды.
Мүмкин—бул тенізидиң ийеси шырап?
Жазалап атырган гүнакарларды...“

Ески адам байрус балықшы гарры,
Бул жорамалына не десең болар.
Жазаламақ болса гүнакарларды,
Пәкізе жер басып журилти олар.

Ийеси болмайды үлкен қылмыстыя,
Жуўапқа гарта алмас оны ҳеш бир заң.
Бул нәпсиқаў, пайдакүнем турмыстың
Өзи бул қылмысқа ҳәүескөр болған.

„Тәбияттан мириим күтпе, тартый ал!“
Деп биз маңайшага жазып қойғаңбыз.
„Тыңнан жер аш, ақ алтынды артық ал!“
Деп тенізиди күрткүрга да бағаңбыз.

Ақ сүти корланған ана-тәбият,
Енди биңиң жаўызы ұждағымызды,
Қырда қалған сынық мачтага байдап,
Катаң жазалаўға киристи бизди.

„Жазаның үлкени еле артында,
Бул тек басламасы, бул—ойыншыры“
Деп турғаңдай болар Үшсай шортында
Жатқан корабльлер қойымшылыры.

Сентябрь, 1989-жыл, Мойнак.

МАРАТ НУРМУХАМЕДОВЫ

ЕСКЕ ТУСИРИЙ

Жұлдыз ағып көтсө ақшамғы үақта,
Бирден сен түсерсөң ядымға мениң.
Жасын түсти десе жасыл даракқа,
Дәрдәл сен түсерсөң ядымға мениң.

Измир шөллериnde ескен самаллар,
Түркі тилде жоллан қайғылы хабар,
Ийесин жоғалтқан бир от жаныўар,
Тынбай сегбір тартар ядымда мениң.

Еки сұнкар изли-изинең ҳаўада,
Қанатлары сынып түсти қыяға.
Тәғдір қастын тиккендей бир уяға,
Не қыяллар келмес ядымға мениң.

Хийлекерлик жолын тутқанды көрсем,
Алымсыл тапсыран надаиды көрсем,
Жүйрік саяндырар шабанды көрсеп,
Сондайда түсерсөң ядымға мениң.

Дұрысlyкты бурмалап, пансып, назланып,
Ақбайталлық етип жағымпазланып
Сейлеп турғанларды көрсем, қыйналып,
Мудай сен түсерсөң ядымға мениң.

Мураплар билдигин ислеп сағада,
Теніз тасласап көткен ески жағада
Хәзір керек болып түрсай оғада,
Дәрман айттардай-ақ дадымға мениң.

Биреўлер аңбаса, биреўлер анлар,
Дүньяға көп келмес гөззөл инсанлар,
Әжел наимыт ол ҳәм жақсыны таңлар,
Дийдарың мәр басқан ядымға мениң.

Измир шөллериnde ескен самаллар,
Түркі тилде жоллан қайғылы хабар,

Йиесин жоғалтқай бир ат жаныўар,
Тынбай сегбир тартар ядымда мениң...

1989-жыл, Москва.

МОНОКУЛЬТУРА ҲАҚҚЫНДА ҚОСЫҚ

Журтқа жакпас тәрепинди жакласам,
Баяғыдай „ақ алтын“ дең мақтасам,
Сен туýралы ҳәзир ғаремет сез көп,
Не айтайын, сен белгили пахтасаң.

Элпешлең сүйдирген жерлерин де көй,
Азаплап күйдирген жерлерин де көп.
Кар астынаң қармалатыл суýықта,
Мийлерди шайдырган жерлерин де көп.

Басшыларға байлық ұәм даңқ әперип,
Дәүранды сүрдирген жерлерин де көп,
Атызда тенсөңтіп аўыла-калағы,
Халықты бүлдирген жерлерин де көп.

Бар жерінде табыс, пулың да болды,
Пулы бардың бәри қолында болды.
Ел еңбегин емген тәсилхор ушын,
„Қосын жазыў“ деген жолың да болды.

Енди бир басқаша заман болып тур,
Бирак азаймағың гүман болып тур,
Тенизге суў бермей, еки дәръяны—
Симирип турғаның жаман болып тур.

Хәзирги адамларға абайлан қара.
Өз қылмысын саған аўдарып ғана,
Өзин емес, сени сотқа бермекши,
Ал буган не дейсөн, Пахтабай жора?

Хәзиргилер менен ойнама, бала,
Олар—кези ашық, шетинен дана.
Айтысқанда бир-бирине алдырмас,
Пириңди таңады арқаңа ғана.

Олар пайдасына путин оғада,
Сүүды бөгөп түрүп ишер сағада,
Аяқтағы уү ишсе де аямас,
„Дослық!“ деп қыйрып қояр набада.

Сағадағы суў ишкенге жутынып,
Биз отырмыз акабага тұтылып.
Үәде берип биэди алдастырғанлар,
Еплеп кетип атыр аман кутылып...

Қайымшил ат ҳазар бермес дойнаққа,
Сайлауларда тилин қосар байракқа.
Сол ўәделер сез емес, суў болғанда,
Арал қайтып келер еди-аў Мойнәкқа.

Сез сейлемес ҳарким өзин ақламай,
Үәделер көп сыйтырыңықы ноктадай.
Сениндағы тил-зибаның болғанда,
Бир айтар един-аў бәрий, Пахтабай!

Айтар един: „Хәй, инсансыз инсанлар!
Неге жалған сейлейсизлер қыссаңлап?
Ақ пахтага қара күйе жакканша,
Пейилиңзиди дүзеп алың сиз онлап.“

Айтар един: „менде қандай бар жазық?
Сүүды шөлте айдайсыз каналлар казып.
Көзлериңиз ҳеш нәрсеге тоймайды,
Кәнәэттөн калған пейлиңиз азып.

Аз ексенлөр, кой дедим бе сизлерге?
Шукшының түстүңдер бизиң излерге.
Кыста горек терип жан себил бодып.
Оқыушыны қыйнадыңлар гүзлердө.

Кийик жуұыргандаш шөллөр қаямады,
Палыз-тамарқаға жерлер қалмады.
Жер көрсөн, бәрине пахта ектилиз,
Малды арқаналаұта шөллөр қалмады.

Мен билемен, еле сизлер тоймайсыз,
Үйрекген әдетті бирден коймайсыз.

„Аз егип, саз егин, мол ҳасыл алыш“
Деп көз қысып бир-бираңе ойнайсыз.

Кайта курып, дүзеп бузғаныңызды,
Койың, дүния қуўып қызғаныңызды.
„Монокультура“ деп мени сөккенше,
Сотлан өзициздин ҳужданыңызды“.

Дер еди-аў пахтаниң бергенде тилин,
Жуўған менен кетпес жабысқан желим.
„Күйгевиен күй шығып“ ағылган сөз той,
Сен аман болғайсан, пахтакеш едим!

8-ноябрь, 1989-жыл

АНЕМИЯ

Дәртли косығымды сағап арнаімсан,
Дилгир мұтәжликте жасарым менин,
Ақша жүзи запырандай сарғалған,
Кезі деңгеленгей нашарым менин.

Көргенмен аўырыў алма арашын,
Мийүасы писпей-ақ тегилгей саўлаап.
Сондай сен де бийўак ийилди басын,
Жамғырсыз ыссыда турғандай жаўрап.

Кызы ўағында кызыл алмадай едиң.
Атанның үйинде сурғен дәўранын
Жоқ еди. Тұрмыстан сен опық жедиң,
Түриң жиң сорғандай, жүзде жоқ қаның.

Тәнициен ет кашқаи, динке жек дизде,
Кез алдың булдырап, айлаңар басын.
Нур жоқ сол танадай жайнаган көзде,
Жақ суўалып, жаңа батқан наўкасын.

Гүзде уўлы шаңын жутып теримниң,
Жазғы ыссыларда атызда жүрсең.
Билгени бир „пахта“ сениң ерициниң,
Кемпир-Фаррының да шорысы—бир сен.

Уйқынды төрт бөлип бесик тербеттис,
Конақ-көпсөм, дәстүр жеди барынды.
Кысымынаи гарры деген сур беттин
Бир пул шықпас, алса табысларынды.

Базда ғнен емизиүге ақлығын
Алый келер еди атыз басына.
Шаңғыттан панарап ыраштың ығын,
Емизил отырдың оның қасында.

Енди және аўырласкан аяғын,
Жұзлеринде қан жоқ, азып қалыпсан,
Бир жасар нәрестең қолында тағы,
Жол бойында дилгир болып тұрыпсан..

* * *

Ортелгендей саратанның тандыры,
Шыжғырады отлы қуаш жандырып.
Машивалар баар жолда шаңғытып,
Жол бойында қүнге құйип, шан жутып,
Турыпты бир бала көтерген ҳаял.
Хеш тоқтамес жигулилер, волгалар...

„Обалдағы-ай, баратуғын жерине
Ала кетейік“ дер ҳаял ерине.
„Жолда турғанларды терип... мени не,
Таксист дегениң-бе? Отыр жениңе!...“
Колы көтериўли қадады ҳаял.
Өтөр зуўлад москвичлер, волгалар...

Байғус не ойлап тур келиншек ҳәэзир?
Бул не сергизданлық, ким еткен жәбир?
„Өзиң медпунктке апар баланы,
Пахта шөллел атыр, зая болады“
Деп күн-түнни суұшы болған ери ме?
Медпункттен табылмаған дәри ме?
„Мине қараз, усы бугин қалаға
Апармасаң, кәүип туўып тур баларға“.
Деген сестрә ма медпункттеги?
Жок, жок, олар емес ойының теги.

Жалғыз әрманы сол: жетип калаға,
Шыпа табыу қолындағы балаға.
Дизден дике кеткесі, зорға дем алар,
Өтер зуўдалап, жигулилер, волгалар...

* * *

Дүньяны кен десер, қарасаң тыңлап,
Оннан тар жок бир наұқасқа шатылсан,
Балаң менен тар койкада қырыилап,
Емлеўхана дәлназинде жатырсан.

Бир врач—мийрибаи, биреүи—иаймыт,
„Түүйідан басқаны булар билмеген...
Өзің—анемия, балаң—гепатит”...
Деп түйрэйди базда ашши тил менен.

„Байыца айт, тапсын мына дәрини.
Бизде жок.” „Қаяқтаң табады оны?”
„Пулға не табылmas...” деп ол, мәнили—
Күлип, тили менен шағады оны...

Хәзір дымнаи қәдәт миірим-шәпәэт,
Қанды көбейтиүши дәриден бетер.
Өзинді қолға ал, жыйна күш-куұт,
Мұсәпірлик күнлөр етер-де кетер.

Дәртли қосығымды саған арнаиман,
Таусылғандай кеүил ашарым мениң.
Ақша жүзи запырандай саргайған,
Көзи дәңгеленген нашарым мениң.

Саўаларсаң өзің, жазылар балан,
Өзинді қолға ал, кеүил суұytпа.
Пейлимизді бузған кансызылық ылаң
Емленбейди еле жақын-жуұқта...

апрель, 1989-жыл

ӘМИР, САҒАН АШЫҚПАН

Мириүбетли заўқы-сапалы әмир,
Ай қасынан жулдыз үзгиздин бизге.

Базда шадлы, базда капалы өмир,
Мұқыттыңан маржан тергиздиң биzego.

Исім онлап, сен түсірдің сәтине,
Жел болып тиймедің базда бетиме.
Мың аўпарин сениң мириүбетиңе,
Дәүран жорғаларын сүргиздиң биzego.

Сей қайда шаш десен, мен солай шаптыйм,
Сазларыңан курышы қанды кулақтың.
Шайырлық деңен бир сырлы булақтың
Шербет суұларыңан ишкіздің биzego.

Хәсед ҳәрәмине кирмеген бол деп,
Хәргиз қыйсық жолдан жүрмеген бол деп,
Кайда жүрсөң мудам, ел менен бол деп,
Кулакларға бәрхә күйгиздің биzego.

Балалық болмады ойыра тойған,
Залым урыс ри-ян нокатын қойған,
Бийнесип қалғандай шәүкеттің тойдан,
Катал ҳәмириңди жүргиздиң биzego.

Бир күни ток болсақ, үш күн аш болдық,
Без көйлек ишинде жаланаш болдық,
Урыстан соң еси енген жас болдық,
Есейсін деп билим бергиздиң биzego.

Мақтыңкулы, Пушкин, Байрон қалды ма?
Түнлерде оқысақ көзлер талды ма?
Аппақ қағаз жайың мениң алдыма,
Косық катарларын тергиздиң биzego.

Аббаз, Садық үәзернине илгендे,
Нәжим, Эмет, Жолмурзага ергендे,
Фафур Ғулам, Сабит Мухан қелгенде,
Жети жүрттан мийман киргиздиң биzego.

Шынырсы пenen Расулға ергизип,
Кайсын, Мустай менен бирге жүргизип,
Данаалардың мәжилисінен киргизип,
Уллы нағыялар бергиздиң биzego.

Дос-яранлар менен сыйнасып болдым,
Шайырлық мұлкіне, миәсін болдын.
Саған әміримше шың ашық болдым,
Жүрттап арыў сайлан сүйгіздің бізге.

Базда ойшыл еттің ойларта таман,
Базда яр-дос болдың лебизи жалған,
Ойнадың жездендей алғанды алтас,
Не әжеп җәдійслер көргіздің бізге.

Арғымақтан ябы озып кеткенше,
„Түйениң қуірығы жерге жеткенше“,
Барлық шайыр прозага өткенше,
Соңғы демім—қосық дегиздің бізге.

Қайтып өтер болсаң, тап солай, әмир,
Жанымдай сүбемен сени бәрибір.
Кайтадан жасайсаң деселер ҳәэзир,
Алар едім толық негиздің бізге.

Апрель, 1989-жыл,

АЛАСАР ҚУС ЭҢГИМЕСИ

Гуз кандай әжайып менин журттымда,
Қыялым кийіктей дүзлөрге қашар.
Және ушырастық-аў айыя сыртында,
Эссалам, сабырлы достым, алласар!

Аўыр канатынды желбегей салып,
Отырсаң бағеле ыраш басында?
Асықпай, әндамлы жамбаслаң алып,
Сени бир тыңтайын жатып қасында.

Ойлауға үйреттің балалығында,
Базда саған ойнап тас атқаң едім.
Ойшаң отырысынды бир көсігінда,
Данышпан Дантеге усатқан едім.

Сени көрсем, жаслық дауылы тынып,
Сүйіған карт адам ядымға түсер.
Күншүүаңта үй алдында көз жумып,
Отыратуғын атам ядымға түсер.

Керип сени талай дөңниң басында,
Ишим писил, сенең қашып та едим.
Сабырсыз болады-аў адам жасында,
Сен күлдин „хәй, шайыр, асықпа“ дедий.

„Асыккан қызы байға жарымас“ деген,
Кел, аттан түс, отыр, тыңда бул сөзді!
Жети ықлым жәхән мұлқин бийлеген
Сұлайман патша да тыңлаган бизди.

Бүркит те емеспен жаўыз пәижели,
Кузғын да емеспен өлимтик жеген.
Маган дәрқар емес жүрттың жәнжели,
„Таұғымыды алды аласар“ деген.

Куяш ояғанда ҳәр алтын таңда,
Дәң басында оған сәлем беремен.
Пәрлерине шағылышын ол сонда,
Рахмет нұрын жоллағанын көремен.

Күндиз күн жүриси айидур маган,
Ақшам ай-жүлдүзді, жер айланысын
Сабырлылық пенен гүзеттің шудам,
Тың-тынлайман уллы өмир тынысын...“

Деген гәилериңе мәни бере алмай,
Шала қалған қосығымды қайғырып,
Сабыр-тақат пешен кулак сала алмай,
Алып кашқан еди жаслық айғыры.

Откенимди ойлан көрсем толғанип,
Есирип биймәни ойын-заұыктан,
Сонша жыллар жүретінди колға алып,
Шап дегенге алапаға шаўылпан.

Көз жумыл отырар мысалы мәңгүр,
Билсем, күс қасылы аласар екен.
Боклық тиңтиң жүрген еки гүләңгир
Бир көтенкүрт тапса, таласар екен.

Таяусыз сал кусал көп жүрдим ығып,
Енди Жәйхүн жуўағ, дегиң урмаран.

Хәр ким өз аўылның сыртына шығып,
Самаллаң атырган дәүир бул заман.

Шаршаган атымың шылбырын шешил,
Әне, отка койдым. Қашпас ол енди.
Саған сәүбетлесіү болсалар несип,
Бир тыңлайын, кус данасы, кел енди!

Билемен, көп қызық ойлар сенде бар,
Сенде бар сабырлы жуўас даналық.
Кус тилине түснібесе шайырлар,
Түүған тәбияттан болар жудалық.

Көпти көргөм күссан, қанық бәрине,
Заманлар жок сен сәүбетлес болмаған.
Иймек тұмысығында сүйкеп пәрице,
Гөне сөздериңен гүрриң бер мағай.

ноябрь, 1989-жыл.

МӘҢГИЛИК

(зәне сез)

Бир толар жигитлер атланып тойға,
Ицирде жол алды қонсы аўылға.

Жол бойында қалды әүлийешілік
Жәңіл миңез осамаслау бер жигит--

Мархұм жатқан достын тойға шакырды,
Жұрсөң, жора* деп ойнап бақырды.

Бир ўаклары зәңгі қағысып ған,
Бир атлы қосылды келип қанталдан..,

Бирақ оны ҳешкім елестирмеди,
Өлгенин де бәри умыткан еди.

Аўылдан тап жана шыққандай бирге,
Жетти гаўқылдасып той болар жерге.

Той қызды, ҳәмме мәс. Тек те бир жигит,
Үисиз бир нашарға көзлерин тигип,

Үктыяры кеткендей-ак өзимен,
Отырды ол қаны қашып жүзинек.

Шагал мәслик болды, жыраў айтылды,
Аўыр жатар үакта үйге қайтылды.

Келген үақта қойымшылық тусына,
Мархұм жигит былай деди достына:

„Тойға мираг еттін, раҳмет жора,
Сағынып жүр едім, ҳәз еттім, бала.

Енди мираным бар мениң де саған,
Бир ақшам бизге де боласаң мийман“.

Сейтіп жигитлерден бөлинип олар,
Бир әжайып отырыспаға бардылар.

Ҳасыл гилем тесеп тилла сарайға,
Гүллер қойған, дийўаллары шарайна.

Хәйижинде саз ҳәм сәүбет дегендер,
Жилўа таслап ойнар арыў сәнемлер.

Бир дылбар наз бенен қадемин басып
Ғайбана мийманга болғандай ашық,—,

Иззет-иібе менен қыйылып қарап,
Жигитке ишкизди бир кәса шарал.

Жигит бир ширин түс көргендей болды,
Тирилей бейишке киргендей болды.

Тек есінде тан алдында қайтқаны,
Достының „саў бол“ деп оған айтқаны ..

Аўылына келсе, бәри өзгерген.
Жок баяры дос, туұыскан, көз көргем.

Буя—ҳеш кимди, буны—ҳеш ким танымас,
Сейлескенде тусинисп жарымас.

Хаялшың атын айтып бақырды,
Балаларын бирим-бирим шақырды.

Еситкенлер аң-таң болып қарасар,
„Байгүс аўырган ғой“ десип аясар.

Билди ме ол, қаша заманлар еткен?
Дүнья қайта-қайта өзгерип кеткен.

Мәзи таныс дәръя ғағар қасынан,
Буллар көшер еле таұдың басынан.

Бул шексиз әлемді нур менең шулғап,
Тек құдиретли Күаш шығар шашырап...

Ноябрь, 1989-жыл.

АНА ЖУРЕГИ

(Рәзиям сез)

Жигит айтты: „не десең де көнемен,
Бас алып кетемен, сүймесең егер.
Босағана бас қойып-ак өлемен,
Маған ҳаял болып тиімсесең егер“.

Мәккар сулыў масайрады жол таслап,
Айтты: „онда бир шәртим бар—тилегим:
Анық мени сүйген болсаң ыраслап,
Әкелип бер өз анаңың жүрегин“..,

Жарымес жигит үйине тез барды да,
Бел байлады бежернүге тилемек;
Кемпиринин басына бир койды да,
Геўдесинен жулып алды жүректи.

Жығылды сүрнигип ол босағага,
Жүрек түсти үйсүснан улының.
Жерде жатқан жүрек айтты: „Абайла,
Аўырмады ма ҳеш жерин, күлінім!“

Ноябрь, 1989-жыл.

БОЗАТАҮДЫҢ ЖОЛЫНДАҒЫ ТОҒАЙЛАР

E. Ембергенге.

Бозатаудың жолындағы тоғайлар,
Көргенде көзимниң жауын алдыңыз.
Қалай бульдозерден аман қалдыңыз?
Бозатаудың жолындағы тоғайлар.

Торандыл кегейге басларын шаткан,
Кусынды мергенлер ушардан атқан,
Даүйткөлге дейин созылып жаткан,
Кең ҳаўалы, зейин ашқан тоғайлар.

Жасыл шатырдайсан жазда саялы,
Дем алсам дер жолаўшының қыяды.
Гүз паслында турдың зербарақ қийип,
Алтын менен шайқарапай дүньяны.

Бәхәрде өткенде үстиңнен сениң,
Кұслар жуғырласқан сестиңнен сениң,
Дүнья сонша сулыў көринди маған,
Нәзер салсам жасыл көшкіңнен сениң.

Жанға тиіди қапырық ҳаўалы қала,
Машинанды тоқтат, Емберген бала!
Кайда жүрсем қылымда ырғалар,
Бозатаудың жолындағы тоғайлар.

1989-жыл.

ОРЫНЛЫ КЕЙІС

„Хә, әс айдаң әтырсаң ба, бада“ дед,
Дийқан баласына саўал берилти.
Ал баласы бир жылдан соң „аўа“ дед,
Оның саўалына жуўап берилти.

Фарры айтты: „жатырыңа тартқансаң.
Сонша неге көп сейлейсек, антурған“.

ЭПИГРАММАЛАР

Жәриялышың қолай тусти биразға,
Мәкінен айланды ата қоразға.

Мезгилди-мәзгилсиз тыңбай шақырағ,
Кәйтіп шақырса да енди ҳақы бар.

* * *

Арал әтирапында зор „урыс“ болды,
Сайлаўларда катты жулқыныс болды.
Ат миниң алған соң Араалды сатып,
Енеғарлар, бәри тым-тырыс болды...

* * *

Хәмел деген, қарап турсақ, дым қызық.
Басқадаң бир жерде дым парк қылады:
Әүелинде мактап атқа өнгизип,
Аттан туシリрде ивфарқұ қылады.

* * *

Күнде болмас бендешілік, алжасық,
Араласып жасар шын ҳәм жалғаның.
Есітпедім дүкашының алжасып,
Артық өлшеп, пулды кемис алғаны...

АННА АХМАТОВАНЫ ОҚЫРДА

Неге туслеркіме тез-тез енасан
(А. Ахматова)

¶

Және бүгін ақшам түсініе ендің,
Таты барсақ керек Лицей бағына.
Гүлдей ажарланып кетіпсөң сен дым,
Жоқлығың есімे түспес таты да.

Хәр келгенде жүрер едік бул жерде
Сәйір етип жас Пушкин музасы менең.
„Усы жерде жасағанда егерде,
Мен де шайыр болар едім“ дедің сен.

Естен шыккан еди рууқый ашлыгын,
Сениң дийдарыңа жутынған шағда.
Мениң үлкенлигим, сениң жаслығың
Билинбес еди бул тилсими бағда.

Эрмайлар анталап, от болып күйдим,
Кеп аңсаған едим ак дийдарынды.
Үп-үлкен қол менен аймалап, сүйдим
Сениң кип-кишкене аяқларынды.

Айтын: „келемен“ деп, хатлар жазғаисаң,
„Назлы шардәре“ де канша күттим мен.
„Шашларың ағарып, және азғансаң“,—
Деп сыйпадың муздай қолларың менен.

Алтын сарайы тур патша ҳаялдың,
Кулпырган ак қайың, жасыл емени.
Сен сонда қолымнан жетелеп алдың,
„Күн жаўды, тез жүр“ деп қыстадың мени.

Хәм әйдик еменди бир айландың да,
Көзден ғайып болдың. Ұзақ изледим.
Үнисіз тас суүретлер тураң алдында.
Анадан адасқан баладай едим,

Мен атыңды айтып бақырдым жылап,
Бағда тек те жамғыр җүким сүреди.
„Гүзеси сыған қызы“ кез жасын булас,
Ол да байғус жылап отырап еди ...

2

Тәғдир дәръясы дер, агар мәүіж урып,
Бирде өрлеп, бирде сал болып ықтый,
Қызық-қызық пенен жағалап журин,
Айралық жағысына тары да шықтый...

Бул бир таррас атқан жағыс ғонында:
Бунда дарга да жок, көпир сирә жек;
Яр-досы кеп, бай болсан да қашында;
Бул суұдан өтиүге ҳасла шара жок.

Хәўлиртер „ларс“ ёткен деңиң даўысы,
Бийнесип аўшыдай турман жағада.
„Жакты қөзде жолынды тап, жолаўшы“
Дегендей қышқырар жалғыз шағала..

3

Және өзим мәкен өзим - қалдым мен,
Ойын тарқап, отырыспа піткендей.
Тым-тырыс қолыма көлем алдым мен,
Үндемей жасаўға ҳүким еткендей.

Саз шертеңиң десең, шарханам үзік,
Түсти бармағынан екинши жүэцик.
Ләбі щириң сөзлі, көзлерің сүзик
Еки мийман бизди тасларап кеткендей.

„Өзим“ айтты: „ишим писти мен“ деди.
„Гүнелектей жанг тиімдің сен“ деди.
„Сенниң бөлек жасаганым жән“ деди.
Мен айттым: „не қалдым саған ейткенде“

Меннен бөлек кетемей дең ойлама,
Менсиз—сен жоқ, сенсиз—мен жоқ дұнь
Биз бирге кетемиз, кетсек те кайда,
Қашалмаймыз бир-бирауғе жеткермей.

Несип етсе, ертаң гаррыңых келер.
Гүнкілдеп сейленип мийлеринди жер.
Көзлеринмен бир-бір ушар бул қүйдер,
Талап исле, үакытты бос еткермей...“

Октябрь 1989-жыл.

ТЫМЫРЫК

Шөптиң басы сылт етпейди, тымырсын,
Ийтлер суға гүмп береди ыңырсып.
Ат тепсисип, маң мөнірер шыбынлап,
Түтинликтиң ашы ийиси коңырсып.

Сытырламас жүйериниң арасы,
Шымшықлар да шаршагандай шамасы.
Тұнғи ҳауа ҳәүириндей тандырдың,
Зериктилер шегирткениң намасы.

Күни менен шомылғаны есінде,
Сүү көргендей сандырақладап тусинде,
Тыржаланаң қара боталақ балалар
Уйықладап атыр пешахана ишинде.

Саратанның қызыны самал әкетип,
Ашыў-ызасына бизди тап етип...
Олсыздарғы өртөң шалғай бул дүнья
Жанайын деп тур ма деймен лап етип...

Шымбай, Азат ауылы. 1989-жыл.

ЖАС АШЫҚКА

B. З. ғе

Бир жұз отмышы сонетti әкелі
Шекспирдин әрүағына сырласып,
Цыган җаялышдай саған пал ашып,
Айтайын кеүлинде не дәрт бар екен:

Бәрекалла! Назлы қәдемлер басып,
Ярын бағ сейлине кележақ екей.
Зұлпының жупары зейининдеги ашып,
Еле узақ ләззет бережақ екей.

Жұз отзынышы сонет тұрсын дур шашып,
Узақ гүл мәўсүмін тилемен сизге.
Мениң җалатымды кешири; жас ашық,
Еляйинши сонет мас келер бизге:

Шаршаган ат шапиас баўырын жазып.
Мен барап есиклер қалған құлағып.

17-сентябрь; 1989-жыл.

КЕУИЛ АЙТЫУ

(Рхыт жеңең өлгөндө Жолмурза ағард
айтылган сөз.)

Еркек еки жерде жетим қалады:
Бириnde—мийрибан анаң өлгендө.
Екинши жетимлик сонда болады,—
Өмирлик жолдасың—даял өлгендө.

Байтерек картайса, нарт шығар ғаўлап,
Өмир деген дәрья, токтаусыз ағар.
Сен шүкир ет, ағар! Гарры болмай-ак,
Үш мәртебе жетим қалғандар да бар...

Январь, 1989-жыл, Москва.

ХОШЛАСЫУ СӨЗИ

(Тилеүберген ағаның естелегине)

Биреў егин егип, биреў мал айдап,
Бир ис пепен/машқул болып кетеди.
Мактыймкулы айтқан кәрүан сарайра
Хәрким нәүбетинде қоныш кетеди.

Жүзден жүйрик шайыр едиң сен сондай.
Кимлер бул дүньяда, өзиң әйтқандай:
Жалған мәртебесин көтере ғлмай,
Кеўли менменилікке толыш кетеди.

Сүңкардай ушардан сүйлин алдырып,
Хәр айтқан сезине қулақ салдырып,
Шайыр қосықларын жүртқа қалдырып,
Өзи, дем питкенде, өлип кетеди.

Заманга жараспас енди жалғандар,
Елге ҳийле менен хызмет қылғандар.
Халықтың кеүлине жол таба алғандар,
Сиздей данқұлы шайыр болыя кетеди.

4-апрель, 1990-жыл

ТАЛ БОЛЫПТЫ ТАЛЛАРЫ

Саялайман десен жапырағын жайып.
Сорсан,—шақасында щийрин паллары.
Сүү бойында нарт шыбыклар улғайып,
Тал болыпты Кегейлиниң таллары.

Жаслық дәўран кеүил қумары менен,
Хәр ким жарасықлы заманы менен,
Ыргалысып бәхәр самалы менен,
Тал болыпты Кегейлиниң таллары,

Тал шыбық па десем, беллери талма,
Жұзи уұмжыған бағдағы алма.
Сулыұлық деген де сонша болар ма?
Тал болыпты Кегейлиниң таллары,

Балдызлар байрамы қызық орада,
Бири усар гулге, бири—Задара.
Қәдди бойларынан жаным садара,
Тал болыпты Кегейлиниң таллары.

Шағлаң, қызлар, жаслық дәўран барында,
Самал ойнап шашларының тарында,
Екеүімиз ушырасқан суү бойларында
Тал болыпты Кегейлиниң таллары.

ТАҢ САМАЛЫНА

Сәхәр-сәхәр ескен таңыңың самалы,
Мирибанлық әйле ҳалымға мениң.
Ашықтардың өлшисисек өзәмі,
Хабарымды жеткіз ярымға мениң,

Хұқимдар болсаң да ақылы даңа,
Ашықлық дәртінде табылмаң шара.
Бизди ел ишинде қылмаң аўара,
Бир от араласты қанымға мениң.

Яр дегениң менен бізге яр емес.
Яр сүймеклик лекин ҳасла ар емес.
Ышқы периштеси жарылқар емес,
Жәбир-жапасы көп жанымға мениң.

Жүргөм жаралы, кеүилим қасте,
Оят уйқысына, сал мени еске.
Алтын сырғасына асылып әсте,
Бир сыйырлап жибер ярыма мениң.

ЖАНАН КӨРИНБЕС

Менин ығбалым жаралған дилбар,
Бир өзиңнен басқа жанан көринбес.
Мийрибан деседи сени адамлар,
Мийрим шәпәтиң маған көринбес.

Бизди қонып сениң җиңіран дағына,
Бүгінгі күн жеттиң шадлық шағына,
Жұлдыз үймелесе ай қабатына,
Арада сол арыў Шолшан көринбес.

Ел ишинде сырым жүрттап жасырып,
Жалынарман аяғына бас урып,
Сен дегенде кеүлим қүндей ашылып,
Таұлардың басында думан көринбес.

Геззал бардур гөззаллардан зыядა,
Жолында гезермен пайыў-пыйда.
Сулыўларга толған бул кең дуньядა,
Бир өзиңнен басқа жанан көринбес.

АЛЕКСАНДР БЛОКТЫ ОҚЫҒАНДА

Атыңды атаға қорқамак сениң.
А. Блок

I

Биз бенен ойынға тоймас Мұхаббат,
Және егей салып жаңыма мениң,
Ышқы жәллатлары азаплап айдал,
Бизди аяғыңа жығажақ сениң.

Дегбірден састырып ақыл-санамды,
Масайрап үстімнен күлежақ тағы.
Тырнап жазылмаған жүрек жәрамды,
Бир аяусыза сынал көрежақ тағы.

Ол билер шайырдың жүргеги—жаны
Мұхаббат ҳәмирине күлләк етерин.
Ышқының жолына шүткіл дүньяны
Кара пулға алмастырып кетерин.

Мен ынтығып сол азаплы баһытқа,
Ықтыйрыл қыйнауларға төзермен.
Тек те сени ойлап барлық ўақытта,
Жанымның ишинде сени сезермен.

Совсам колым жетпес, күйиксөң көзге,
Ортамызда терең суў ағып турар.
Сен аргы жүздесең, мен бергі жүзде,
Үстимде булттай көшер әрмәнлар.

Мениң тәүекелшил жүрегім—жаным
Шылбырын үзен бир әргымак енди.
Айдауында ышкы жәллатларының
Сол терең құрдымнан қарғымак енди.

Бәлкім ырғый алмай курбан боларман,
Мийримсиз мұхаббат сынақларына.
Яки исим онлап, секирип аман,
Жығыларман сениң аяқларыңа ...

2.

Колларымды артыма бағлап,
Мәс ҳалымда қаранды түнде,
Мийрими жоқ жуп қара жәллат
Айдан келер ат ҳұқиминде.

Айдан келер қаранды түнде,
(Жәллатлардың күлгени иесі?)
Көрсетилген суд ҳұқиминде
Қайта қарау мүмкін емеси.

Мийримсиз суд—гәzzал Мұхаббат
Ҳұқим оқып көзлерин сүзdi.
Енди ҳеш қанындаі адвокат
Арашалап алалмас бизди.

Таң жарысты. Сұлыў әтирап.
Мен келемен ат ұқиминде.
Аяғымды таслар жааралап,
Хәўлиреди жүргегім ҳәм де.

Мениң аппақ әрманларымдай,
Кос өркешли еки шың турар.
Сагынышлы ахыў-зарымдай,
Жан жүргегім оған ынтығар.

Аяў билмес жуп қара жәллат,
Сол қос төбе аралығында,
Суд ұқимин қатаң орынлап,
Хәзір мени асады дарға.

Мен тек сонда атынды сениң
Самалларға жәрия етермен.
Хәм баўырында сол қос төбениң
Жаным менен өлип кетермен...

БИР КӘСА ШАЙ ҚОЛҒА АЛЫП...

Бир кәса шай қолға алыш,
Мейил еттім иәзер салыш.
Кәсада назлы шайқалыш,
Келер бир қонақ, бир қонақ

Шайды ишпей шайқап көрдім,
Жүрислерін байқап көрдім,
Кім екен дәп болжап көрдім,
Бизге киятқаң бул қонақ.

Шыққан жері узақпекен,
Кегейли я Мойнақпекен?
Бир кудайы қонақпекен,
Болғай да бир кутлы қонақ.

Тик журсе шай шәбиреси,
Қонақ келер көбинесе.
Келер еди-аў бизди десе,
Буиша бүтіп шайқалмай-ак...

Тоқсан бесте шәмбе ақдур,
Ақ жүзиңе тоймак жоқдур,
Кеүіл кеүілгे қонақдур,
Соны билер ме бул қонақ.

Жұзинен нур шашыўлары,
Нәзәр таслап қашыўлары,
Серлеп аяқ басыўлары
Саған усайды бул қонақ,

Ақшам сырласып ай менен,
Күним өтер „пай-пай“ менен,
Ишип қоярман шай менен,
Теңден келмесең сен қонақ...

ХАЎАЗЫЙ СЕНИҢ

Тамара Дошумовага.

„Дембемеске“ деми жеткей қарындас,
Йошлансан ямана кетесең енди.
Сүнкар куслар жете алған таўларға,
Пәтли пәрүаз бенен жетесең енди.

Қарақалпақтың болған жери „Дембемес“,
„Дембемеске“ деші бир нама тең келмес.
Хаўазыңды бұлбил кустан кем көрмес,
Жанды жүйсиз жерден сөтесең енди.

Ушырган кусының таптай турағын,
Дуўалаң таслайсан жұрттың кулағын.
Хәмме Ләйли-Мәжнүң болғын мәлғын,
Залдан шығып кетсе цетесең енди?

Сахнада сулыўлық ҳәм назың менен,
Талдынасаң талант пәрүазың менен.
Қалай гана усы хаўазың менек,
Бир нашар орнына кетесең енди?

ТОҚТАҒУЛДЫҢ ТОЙЫНДА БИР АҚ ҚАЛПАҚ АСТЫНДА

(Тоқтағулдың 125 жыллық тойында
окылған қосық)

Жер сулыұы Таласта
Ат суүарып тасқынға,
Отырғандай Манас таў.
Бир ақ қалпақ астында.

Таў басында жулдыздар,—
Айдан туған үл-кыздар.
Өсип-өнер қырсыздар
Бир ақ қалпақ астында.

Алатаўға усатыш,
Аққа бояп тебесин,
Тигип бергел үқшатыш
Манастың чон енеси.

Суұыққа да тоңбассаң,
Ыссыға да құймессең,
Жамғырда жаўрап қалмассаң,
Бул ақ қалпақ астында.

Канша тарийх дәүир бар,
Инабатлы әмир бар,
Кең-даладай кеүил бар
Бул ақ қалпақ астында.

Еңбекте билек сыйбанған,
Конақ келсө куўанған,
Азамат ел куралған,
Бул ақ қалпақ астында.

Комуздан сулы қүй шығар,
Толыбайдай сынышы бар,
Тоқтағулдай ыршы бар
Бул ақ қалпақ астында.

Астына ай-жулдыздың
Даңқын жайған қыргыздың

Давалығы Шыңғысдың
Бул ақ қалпак астында.

4- октябрь, 1989-жыл, Фрунзе.

КАШҚЫН

(хөзүе)

Сұйинбай Ералғиеве

Аўырыұхана дийўалынаң асырылып,
Жалааңақ қашып келер Сұйинбай.
Сестралар шуўлап улы-тасырлы,
Куўып келер аппак-аппақ күйіндай,

„Жок, жатпайман, келдим толық келеге,
Жазылдың“ деп даўам етер қашыұды.
„Жок, жатасаң бир жети күн еле де!“
Деп қышқырар сестралар ашыўлы.

Әлбинасы кеше қашқан үйине,
Хаялларға қашыў деген бүйімба-ай!
Ботинкасын салып алып ийніге,
Жалаң аяқ қашты бүгни Сұйинбай...

Неге қашқан? Мәниси сол болғаны:
Досты келген Токтағулдың тойына..
Мен отырман от басында толғанып,
Усындауда келмес ойыңа!

Бул заманда дослық—тысқа юқытлы,
Бузар есап, бийпаруалық, минезин,
Усылардай досты бар жан—бахытлы,
Ол бахытлы ким десендер,—мен езим.

Ощақта от, сейлесемиз асықпай,
Арасында аз-кем шарап көремиз.
Бирии-бири сағынысқан ашықтай,
Бир-бирауыди ансаймыз да жүремиз.

Саат кусаң биргे соғар үш жүрек,
Елжиресер, сыркатларды умытып.

Бул ошақта узақ жаңғай от ғүрлеп,
Менидағы қайда жұрсем жылтып.

Хай, адамлар—қара жердин қайнағы
Мен тилемен сизге бир дос жасқанбай:
Сен барғанда аўырыўдан айырып,
Больницидан жалаңајақ қашқандай...

16-ноябрь, 1989-жыл

ҚЫРҒЫЗ ҚОСЫГЫ

1

Суўсамыр суўы тереңдеп,
Өте алмай турман елеңдеп.
Откерип алсаң болмай ма,
Паяныл салып ҳәмеллөр.

Суўсамыр басы Тарагай,
Күйдирдин дәртке жарамай.
Паяныл ушын нийетлеп,
Қырктырып жүрмен қарагай.

2

Порлы кыя Қапшыгай,
Боранлап барып ашылгай.
Сен десем, сени сағындым,
Бозлаған үним басылмай.

Ала бел өткел асыўда,
Алатаудың басында
Айланар булт кете алмай,
Ашығына жете алмай.

3

Боз жорға екен мінгениң,
Боз шекпей екен кийгениң.
Айда-жылда келесен,
Әтирик екен сүйгениң.

Уллы таўға шықкан бар,
Улар етін жеген бар.
„Шынаяқ толы қымызды
Ким ишпейди?“ деген бар...

4

Коқтың басы қол жылға,
Қол жылғадан қол былға.
Қол былғасаң барайын,
Костар етип алайын.

Етіне кийген көйлегин
Ол не деген гезлеме?
Керсетип койсан болмай ма,
Керейн деген жездене.

5

Субайдада сулыў түүған жер,
Белине жиңек буұған жер.
Қызылғында ат миңин,
Ақ маралды қуұған жер
Ұзын булақ сүйнан
Кек көйлегин көтерин,
Ақ балтырын жуўған жер...

б-октябрь, 1989-жыл. Капшыгай жолында.

Косықтардагы қыргыз сөздері: өңек енеси—мамасы,
улар—түүалак құс, қомыз—қобыз (домбыра).
ырышы—қосықты. (И. Ю.)

ЕРТЕДЕГИ КОЙЫН ДӘПТЕРДЕН

„СЕ ЎИЛ“ МЕНЕҢ „СЕҚ“ БАЯЗЫ

Бұл қосық 1965-жылы тахтакөпирли Ысмамыт аға Ысақовқа
жиберілген еди. Ол заманда Некис еле газлестеген, ал отының
әүлийесін сөксеүйіл бөлді. Бирак оны Томар Шөгіттән земелү
мүшиқи е ис. Косықта „Палек інен аррарырақ“ ... деген сөз
бар. Атақты сөз шебери Палұанғыз аға ол: гезде Тахтакөпирде-
ги Лекпік атындағы соғходың директоры еди...)

Дүйәй сәлем ысекене,
Уш ҳәрнітеп „тек“ болады.
„Харма“ деген ҳәлге куұт,
Бул ҳәм иске сеп болады.

Хадық уста той тымсал сезге,
Бул гәпниди көрмен өзге.
Бир жумбакты айтЫп сизге,
Шешиүин күтсек болады:

Болмаса астында пырак,
Көликсизге жолы жырак,
Палекенней аррағырак
Бир қастерли шеп болады.

Ербекейден—сербекейден,
Хәргиз үйге кирмекейден,
Сорап алар бермекейден,
„Сейил“ етсен „сек“ болады...

Кесип алсан таяқ болмас,
Тис шуклауға қыяқ болмас.
Өзиңде сын-сыяқ болмас,
Бирақ дым керек болады.

Ақшам жаңып жүлдым етсе,
Сөнбес түн ҳәм құндым етсе.
Әсиресе күн „дыз“ етсе,
Карыйдары көп болады,

Гүл емес ол жош-ийисли,
Ағаш емес ол жәмисли.
Сонда да табыў тийисли,
Таппасан „әнтек“ болады.

Қап-қара бир мешкей маұныз,
Тамға сүйенген бир жаұызыз,
Үнірекен үлкен аўызыз,
Жыйсаң жылда жеп болады.

Ат тарталмас абырайы бар,
„Хәз еттиги“, „хай-хайы“ бар.

Гамланбасаң „пай-пайы“ бар,
Адам бүрсөнлөп болады.

Болса сол шебиң қысында,
Бөрекет бар түрмисында.
Отырып пеш куұысында,
Айтқан гәпің гәп болады.

Болмаса сол шебиң бирак,
Кемпир-шалларың тоңқылдан,
Келинлерин отты былғап,
„Бул үй емес“ деп болады.

Тартса ол шеп мәргиясы,
Нешшө мәнзил қырдан асып,
Көлигі бар алар тасып,
Көликсізге жоқ болады.

Сениң сайма сайлышыңа,
Табысыңа, айлығыңа,
Карамас ол байлығына,
Ол өзинше бек болады.

Хәжетининң бәри питкес
Шәхри Некистинң кәнтинен,
Бирақ сол шептиң дәртинен
Биразлар көшпек болады.

Сол шепти мол жыйнамаган,
Колын сол шеп тырнамаган.
Жазда оны ойлаған,
Қысында ермек болады.

Күндер аяз тартқан саймы,
Колы жүйеспас Ибраіым.
„Сек“ тәрийпин туғараймы,
Тымсалда да шек болады...

БИЗ МУГАЛЛИМ, САБЫР—ДОСЖАН ДИРЕКТОР....

Биз мугаллим, Сабыр—Досжан директор,
Директорға есап бермек керекдүр
Адма-атаның архивинде сарғайып,

Отырыў—бұл шайыр ушын ҳәмекдур.
Ақтарғаным Шокан менен Диваев,
Хәр қайсысы бир папкада белек тур.
„Бола бер“ деп бүйірсаныз, маган нे?
Институт суючының төлең тур.
Бирак меннен шыгармекен кандидат?
Шайырлықтың жолы совсем белекдур.
Косық десе, дубир сезгеи қана зат,
Кекирегимде жарқ етер бир электр.
Бар ишинде бүлбүл болып сайра деп,
Кеүіл йошым сұңқар кустай түлең тур.
Поэзия дердияның ойна деп,
Музам алтын сақаларын үлеп тур.
Касыңызда Гүлайшаңымз, Ладанымз,
Дастанаман десен, аппақ билек тур.
Ал узақта қалды бизиң Задамымз,
Шайыр жаңы сәүер ярын тилем тур...

Алма-ата, 1963-жыл.

(Сабыр—Досжан директор—Сабыр Камалов—сол газде педагогика институттың директоры, ал Досжан Насыров—өкіл орынбасары, И. Ю.)

ДУҮАЙ СӘЛЕМ БОЛСЫН БИЗДЕҢ...

Дуўай сәлем болсын биаден,
Петекең ҳәм Сабыrbайға*
Телеграммаңыз алты сезден
Салды бизди „япырмай“ Ра.

Айтканыңыз емес женисіз,
Айлық жүриес бюллетенісіз.

“Косыкта :Петекен” деп отырғанымыз педагогика институт директорының орынбасары Петр Игнатьевич Сенин пакыр жақсы адам еди. Сабыр Камалович да басқа да жигиттер оған буд қосыкты оқып берип, „ал енді атың елге жайылаттың болы“ деп ойнапты. Ол маган дәрдәх телеграмма берген. Ашырада болма, айлығын жүрип турыңты. Тез саұлттайсан. Сенин Сенинниң деген телеграммасы мениде еле соктаұлы. ККязлит-қарақалпақ тили ҳән әдебияты факультеті.

Мей — айлыксыз, айлық—мейсиз,
Илая бир қапылрай да.

Тәүир·аў мәсткомның бары,
Ең болмаса төлер жары.
Карақалпактың шайырлары
Бюллетенсиз аўырмай ма...

Жұрсек аман елге барып,
Күнелгермиз қәлем алып,
Ибраһым жұмыссыма·қалып,
ККязлит жабылрай да.

Айлыққа қарағаш күмім,
Күң емес ол, айтсан шынын,
Бир ВУЗ да бир жазыўшының
Кем-кетиги жабылмай ма...

1960-жыл, Киев

ЕКИ ЖАСҚА БИР ҢӘСИЯТ

Еки ақкуү көлде жүрсе,
Сыңсып пәрин тарасады.
Бул дүньяда ҳәммे иәрсе
Жұпты менек жарасады.

Турмыс—кеме, адам—дарға,
Айдай бил соқтырмай жарға.
Үй—хожалық деген әрба
Усындаидан курасады.

Улы қонса уясына,
Қызы қонса ұясына,
Ата менен анасына
Катнасықлы жол ашады.

Жақсы перзент—уллы дәүләт,
Ата-анаға қылар ұйрәмет.
Миңүасынан алсын ләззет,
Ел дәстүрия мұрасалы.

Уллы зиннет улдан болар,
Жигитлерге султан болар.

Тамашалы дәўран болар,
Тойы тойға уласады.

Жуп шархана дуўтарына,
Әдеп-икрам, ықрарына,
Келин айдың дийдарына
Көкте жулдыз қамасады.

Тәүир жерге тамыр болып,
Мұддәхасы пітсе толық,
Кудагайлар қыздай болып,
Сарынысып сорасады.

Халықтың ақыл сөзи зият,
Айтылмаса ол ҳәм уят.
Еки жасқа бир нәсият
Айтсақ дейміз оңашалы:

Ел алдында сақлан әдеп,
Алып умтылыспаң „жә“ деп.
Сөзден қалмау жаман әдет,
Журт қызыққа қарасады.

Илгир зейин нәзик болың,
Ағар булақ азық болың.
Колы ашық—жазық болың,
Мийман менен маүасалы.

Заманың көрки болың,
Жаксы минез-кулқы болың.
Аз кем оллы-соллы болың,
Сонда бәри оңасады,

Не болсаныз көлкө болың,
Дүйнә күйман, бек те болың.
Иретинде төкпе болың,
Берекети уласады.

Жақсы сөзге кулак түриң,
Кеүилли ҳәм татыў жүриң.
Узак жасап, дәўран сурин,
Турмыс болсын тамашалы.

1973-жыл.

О ДЕНСАҮЛЫҚ, ДЕНСАҮЛЫҚ!

(Емлеұхаканың тиқирип баладириү дәлтерине жазылған қосық.)

Ұа денсаўлық, денсаўлық!
Сен бир жүрген қолжаўлық.
Базарың түсип кеткенде,
Баһаң пияз бир баўлық.

Қәстелик басқа түскенде,
Қәдириңди билермен.
Мысқалыңа мың сомнан
Төле десе, төлермен.
Қәстелик бастан кеткен соң,
Үстицинен және күлермен.
Майна минген көликтей,
От-жемсиз қыйнап минермен,
Азабыңды берермен.

Ұа денсаўлық, денсаўлық!
Усайсан ағар булакқа.
Сол булактың басынан
Әкетер жыллар узаққа.
Май тамызып турмасан,
Жана бермес шырак та.
Саўлығын жойтқан даналар
Көзи қызар жаўтаңлап,
Дени саў жүрген доракқа.
Врачлардың кеңесин
Илмей кеттим кулаққа.
Айландырғаным сөн болдың,
Бара койсам қонаққа...

О денсаўлық, өзинде
Қылық жоқ кудай сүйгендей:
Шаңгалақ шақтың тис шенен,
Тоң қолпарған сүймәндей.
Сен шеккен шылым дүтиңен
Тандырдың оты сенгендей.
Сен жутқан никоғиилдерден
Бир үйир жылқы өлгендей...

Минип жүрген атың да
Күтим талап етеди.
Денсаўлық-та катынданай,
Карамасаң, — кетеди...

М. ЖЕНГЕЙГЕ

Жүйрик ат бэйгилерде байрақ алған,
Сандығаш талға қонып саірлап алған.
Казанға қырқ мәртебе жаяў барып,
Ағам сени татардан саілап алған.
Бул дүнья ҳәммедин де калып атыр,
Хөр ким өз сыбагасын алып атыр.
Бийкешиңиң жиберген құс тилице
Таласып жети жигит талып атыр...

ҚОСЫҚ

Маўжырар бағлар оралып,
Ақ ғұлдие алманың.
Бир сулыў шықты доланың,
Бойна Эміүдәръяның.

Самалы жипек сулыў түн
Тәңкерди мақпал аспаның,
Және сол сырлы сулыўдың
Ышқында жана басладым.

Ол сулыў қашты, мен күўсам,
Анлыдым акшам шатырык.
Назыбай гүллөр, көк жуўсан,
Аңқытты таныс этирин.

Шахмақ болып сондай да,
Шағылып кетким келеди.
Как суұы болып, сайларға—
Арылып кетким келеди.

Ең болмаса сол қаққа.
Кийиклер келер урланып,
Бойында оның аўлакта.
Қызгалдақ есер ыргалып,

Жарк етсе түнде бир шахмак,
Таныр ма екен дегени:
Кан жылап турған қызғалдақ
Мұхаббатым екенин.

25-апрель, 1973-жыл. Тахтакөпір.

ДОС-ЯРАНЫң БОЛМАСА

Өмирде не ләззет бар, дос-яраның болмаса,
Жан деген менен жаңбас, өз жананың болмаса.
Жылгалар жылжып түсер бәлент таудың басынан,
Олсыз мәўжирил ақпас дәръяларың болмаса.

Бир душпан көплик етер, досларың мың болса аз,
Сұнкар куска жарасар жалғыз әйлемек пәрүаз.
Фәрипке Сәнем болмас бийопалы сәрбиназ,
Касында кәлир билер мирибаның болмаса.

Катнасар қарындассыз ел-жайында не сән бар,
Барыс-келис қылмасан, ағайында не сән бар.
Дослары илҳам бермесе, Ибраһымда не сән бар,
Ели-халқың, дос-яраның — қәдирданың болмаса.

18-январь, 1990-ж.

РОМАНС

Қызыл кейлек қынап дененді,
Қәдди бойларына жарасып,
Кирип келдин, жаным, сен енди,
Мен отырган есикти ашып.

Көз бенен көз айтысып жумбак,
Бираз ўақыт турдың карасып;
Пүткіл дүнья сүйснинп сол ўақ,
Дийдарыңа болғандай ашық.

Сүйсем дедим алып қушаққа,
Ләблериңе ләбимди басып,
Көз карасың суұып бирақта,
Албырадым ақылдан сасып.

Отырдым мен еңкейип пәске.
Айттар сөзимнен де адасып.
Туфлийинди сыйпадым эсте,
„Ах, қаныңдай тур,—деп,—жарасып”...

САҒЫНЫШ

Мудам сени ойлай берип,
Билгенимнен жаңыламан.
Айсыз түнде айдай көрип,
Дийдарыңды сағынаман.

Көрип сени тұслеримде,
Оянғанда жабығаман.
Жалғыз қалып кешлеримде,
Өз дәртиме шағынаман.

Жулдызлардан сорап сени,
Ескен желге жалынамав.
Журтка сенин кимлигиди,
Айталмасам нағыламан?

Жалбарының мен табынсам,
Мұҳаббатқа табынаман.
Сен қол жетпес әрманымсан,
Сени бәржә сағынаман.

Июнь, 1999-жыл.

УШ ТИРСЕК

Алматыда „Уш бойдак”,
Нөкисте бар уш тирсек.
„Айтысаңық, кел” дейди,
Жөнимизге түшкірсек.

Балтадан қайтпас бас тирсек,
Қайнап пискең тас тирсек,
Өр көкирек жас тирсек,—
Мениң достым уш тирсек.
Уш көк өжет атақлы,
Сатып алар шатақты.
Тораңғылдай путақлы,
Ағабинди уш тирсек.

Өзин жөплем гүресип,
Тықкан сеңдей сиресип,
Текедейин тиресип,
Турып алар үш тирсек.

Таұыпсан, аўа, наданды,
Ерегиске шыдамлы.
Шаршатып женер адамды,
Айтысқанда үш тирсек.

Саған жалған, маған шын:
Бас қосып олар жолықты.
Тирсеклердин союзын
Дүзип алмак болыпты.

— Жолдаслар! — деди бас тирсек, —
Маңызды истиң жайы бул.
Тирсеклердин тарихта
Бириши курылтайы бул.

Биз өзгеше адамбыз,
Тухымы сийрек таралған.
Художниктей, шайырдай
Айрыкша жаралған.

Аўқамы бар той олардын,
Биз неге союз болмаймыз?
Программа, уставты
Бекитип неге алмаймыз?

Тирсеклердин уставы

„Адамзат бина болғалы,
Бундай союз болған емес.
Шайырлар қәлем алғалы,
Бизди хатқа салған емес.

Сейлесен тыибай такылда,
Кулақ аспа ҳеш ақылға.
Мәзи өзинди макулла,
Не айтсаң да жалған емес.

Журт бир исти макул десе,
Сен турыл ал оған кесе.
Тирсек болалмаған киси,
Бул союзға кирген емес.

Мәселе шешкен ўағында,
Косылып кетсең ағымға,
Союздан шығасаң онда,
Взносыда үлкен емес...

Мине устав — проект,
Ким карсы ҳәм ким бийтәреп?
Енди баслық сайлау керек,
Бассыз шәлкем болған емес."

Тирсеклер атты айдауда,
Киристи баслық сайлаўға,
Ушёйи де ишинең
„Баслықпан" деп ойлауда.

Болып кетти тапырлы,
Бәри билгиш, ақыллы.
Уш жаққа қарап үш тирсек
Уш күнге дейин гәпурды.

Бир тирсек айтса, қалғаны
Барымға ҳәргиз бармады.
Аққуў, шортан, шаяндай,
Уш жаққа тартты арбаны.

Не жоқ дейсөң халықта—әй!
Айтысмыұға жалықпай,
Ушёйи жалғыз союзға,
Баслық болып алынты-ай.

Тирсеклер усылай шешеди,
Тирсектен тирсек еседи.
Үш тирсек, сөйтеп, союзға
Районлардан бул күнде
Ағза излең жүр деседи. ...

март, 1972 жыл.

„ЖЕТИ АСЫРЫМ“ китабынан

КОҢЫРАТ

Мәрүерт суўлы Алтын көлдин җаўасы
Хәр бир дәртке дәрман екен, Коңырат.
Қарақалпакта қалалардың ағасы,
Көрмегенге әрман екен Коңырат.

Келеди, келеди, поезд келеди,
Келген сайын куўанышка бөледи.
Ески тарих ерте туўған ел един,
Кайтадан жаңарып күлдин, Коңырат.

Тецизден ушқан ғаз көлинди жайлар,
Үстирг кийиклері шөлиниди жайлар,
Койныңда өндирис қазаны қайнар,
Жерин әрўанадай ийер, Коңырат.

Жицишкениң бойында жана конысын,
Нәүше ақ терегиң бултты шөлсесин.
Бозларың бузаўлап, ортаң толысып,
Исиң раўаж алъя баар, Коңырат.

Өтер, кәрўан-кәрўан поездлар өтер,
Өткен сайын сени гүллентип кетер.
Сонда сен жасарып буннан да бетер,
Хаўазың әлемди тутар, Коңырат.

1959-жыл.

ГРАДУСНИК ҲАҚҚЫНДА БАЛЛАДА

(БОЛҒАН ҲӘДШАСЕ)

Таза пәлек арасынан,
Үзгөн секерпарасы бар,
Бир гарры келипти бүгін
Аўыл докторханасына.

— Қаўының не?
— Кимге әкелдиң? —
Десек үндемейди ол дым.
Тұрылғы тек құлимсиреп,
Ортасында коридордын.

Таңырқатып аўырыўларды,
Хәр есикке бир-бир барды.
Анлығы ҳәм кирип-шықкан
Ақ халатты армұларды.

Бул жүристе оны көрсөн,
„Мына гарры мәс-пей“ дерсөн.
Бирақ ҳәзір ол тууралы
Бир эпсана еситерсөн:

.... Гарры байғус, сейтиң бирден,
Хеш бир ойламаған жерден
Қаўын коста мурттай ушып,
Аўырды да, қысылды дем.

Ийегине илинди жан.
Өткен жылы қайтыс болған,
Кемпирі де түсіне енип,
„Бейишке кел“ деди оған.

Қарақанлық пенен солай,
Таң да атты көз жумылмай.
Еплеп ешегине минип,
Кетти „духтуржайға“ қарай.

— „Аўырмадан киси аўырса,
Әжел оған бермес пурса“

Дейди ғой жүрт. Не илаж бар,
Егер дем таусылып турса?

Сонда да мен айтсам шынын,
Кызығы бул ялғаншының
Көп пе деймен... — деди гарры,
Кәддин тиклеп, бузбай сынын.

Аккуў кустай айдын келде,
Медсестра оған келди.
— Ата, хабар бергенинде
Жиберер едик тез жәрдемди.

Емлеймиз, қайрырма ҳаслан,—
Деп кол сұрып жағасынан,
Сүйрик саұсаклары менен
Градусник қойды оған...

Енди тамашасын қара:
Бир заманнан медсестра
Таба алмай сол гаррыны,
Зер-зебил болды бийшара...

Мине бүгия гарры тәндар,
Колтығында каўыны бар,
Келип тур сол сестрага,
Дейди:— Кызыым, бол баҳтияр.

Силкип көріп алдың, қызыым,
Колтығыма салдың, қызыым,
Сол кетистен үйге барып,
Терлең үйқулап қалдыым, қызыым.

Сүмілк екен мына дәрин,
Аўырыудың қылды кәрин.
Баяғы Лукман тәүіптиң
Қызы емесписен, жаным? —

Деп гарры күтә абаілап,
Шаршысына қойған байлап
Градусники шешип алыш,
Қайтып берди жузи жайнал.

Берди ҳәмде қаўынды да.
— Же, қызым, мазалы жүдә.
Рахмет духтурларға,
Дәртке даўа тапқан мудам.

1960-жыл.

КОҢЫР ГАЗ

(„Муұса, наласына“)

Айдын көлде сайран салған қоңыр газ,
Сени көрсем қыс қүнлерим болар жаз.
Сени көрсем канат байлад қыялым,
Жас жүрегім өзин бийлеп тұра алмас.

Канатында келер бәхәр әйямы,
Бәхәрдегі бас қосса күслардың жәми,
Қасқалдақ, бирказан, көлдин құтанды
Саған арыўлықта аўкам бола алмас.

Арқаның әдиўли теңізи Арап,
Аралдан газ кетсе, кеүлім бийкаар,
Күслар жат мәнзилде мәканлап қалар,
Адам туўған жерге тартпай тұра алмас,

Газ келер, газ келер, қоңыр газ келер,
Газлар келген сайын бәхәр-жаз көлөр,
Жас адамның кеүли ышқыпаз келер,
Өмір геззаллығын сүймей жүре алмас.

Кеүлімде муҳаббет, баста дәўраным,
Алтын жағыс Арап, шадлы мәканым,
Сайран сал, қоңыр газ, сайранла, жаным,
Саған ҳеш бир сұнқар пәнже салалмас.

1957-жыл.

РОМАНС

Есінде ме, жасында,
Үйимиздин касында
Кос талшыбық көгергіткік
Салманың жағасында?

Жыл артынан жыл өтти,
Билим күүп мен кеттим.
Тал шыбыктай таұланып,
Сен аўылда ержеттиң.

Жыл өткізип арадан,
Аўылға мен бараман.
Кос терекке сүйениш,
Сени еске аламан.

Есіме түсер мениң
Сүү бойына келгейнін,
„Ай не ушын жалғыз?“ деп,
Сырлы саўал бергениң...

Аўа, жаңым, ай жалғыз,
Сени алған қай жалғыз?
Сол балалық күндерди
Сен де ядыңа ал, кыз.

Хәрре ушар, пал қалар,
Куслар кетер, тал қалар.
„Кара көзли коңысың
Кайда?“ деп, тал ыргалар.

Кайдан билсин қара тал,
Бойында алыс дәръяның
Кос терекін бир сулың
Сағынып ҳәзир турғанын...

1960-жыл. Украина

РИЦА КӨЛІ

Көрмеген болсаң Рицә көлин,
Бийкар Кавказды көрдім дегениң...
Онда алып баар айнадай тас жол,
Таўлар мунарланып туарар оңлы-сол.
Кулар жар басынан сарқырамалар
Хәм муздай курдымға сұнғип жоғалар.
Эне, „Ески черкес сокпағы“ именен
Туристлер баратыр газдай дизилген.
Тегис, қызыр-қызық жолдың бойлары

Салланған пицунда қарагайлары,
Бәлент жарқабакта тұксийп ойшан,
Бүркіт уясындаі кылтыр жрам.
Төменде кең алай, ал онаи яры
Ағаш шардәрели абхаз жайлары.
Бзыби дәръясының шоқ ҳарылдысы,
Кек қөл жанындағы көпирдин тузы
Бәрхә ийрим тартып қайнаўытлаган.
Эсирлик ағашлар тамырын жуўып,
Таудың асты менен сүү келер оған.
Мине, ҳәй жолаушы, авайдал қара!
Ашылды алдыңнан гөззал Юшара.
Жасыл путаларды, ғуллерди тербел,
Шабар бул қыспакта тасқын суў гүрләп,
Жүзиктиң көзиндей тар түннеллерден
Әтер мәрт шоферлар епшиллик пәнен,
Хәм жылдам айланып, ҳеш гүдиксінбей,
Машина жүйткійди таў кийнгиздей.
Кандай сулыў един, о абхаз жери!
Зерли касадағы шараптай көлин.
Ержүрек шоферга айт та раҳмет,
Отыр глиссерге, көлди сайран ет.

* * *

Көриеген болсаң Рица көлин,
Бийкар Кавказды көрдім дегениң...
Онда тәбияттың мәңги байрамы,
Онда турпоходшыл жаслар сайраны.
Тәбият сулыўымы жеткен камалға
Хәм ол мийрас болған жаңа адамға.
Енді кең ўатанын түпкирлеринен,
Сибирь, Латвия, вәзбек жерине,
Хәр күни келер бунда ўатанласларым,
Өз туўған жеридей аралар берін.
Айна көл бетиңен өз жүзин көріп,
Қызлар мұҳаббетин еске алар күлип.
Сетемшил маралдың анқаў елігі
Шошанлап ойнап жүр иси еригип.
„Шайтан таяғы“ дең аталған шыңдан
Иймек тұмысқ бүркіт сұжланар оған.
Ақ баслы асқар таў шыңын көргенде,
Ақыллы Гулия гарры бул жerde,

Желбегей жамылып төгай-бурқасын,
Шегип ақ думаниан ол трубкасын
Ойлайсан жанбаслап жатырмекен деп,
Арыў Рицаның дәстаның сейлеп:

* * *

Кек тенизге асыккан
Юшараның жағасында,
Дәүлдердеги ийин тирескен
Таұлардың арасында,
Өсти Арица сулыў,
Жұрди Арица сулыў,
Мактанды Абхазияны,
Сүйди Арица қыз
Эрманлы Абхазияны:
Күйди ышқы отында,
Гегоның ышқысында.
О, биракта жас батыр
Өлди қаналы сауашта.
Өлди ол туған жеринин
Калқаны етил көксин.
Сөнди ол кешки жулдыздай—
Эрманлы Хулпы-Яцадай.
Жигери күйген қайғыдан
Кайғылы Арица қыз.
Изледи тыңбай таұлардан
Гегоның жас қәбирин.
Қәбирин сүйгеги ярдың
Шарқ урып изледи ол.
Изледи... Таппады бирак,
Ярының қәбирин ҳеш,
Хәм теред сүүға тиқ жардан
Өзин сонда таслады қыз...
Жылады жасыл таў сонда,
Жылады кешки жулдыз.
Жылады арыўды жоклан
Ачарпан-абхаз сазы.
Қыз өзин таслан алғен
Дәрьяға кулады таў.
Хәм көмди кесе белден
Ашыўлы тасқын сүүды.
Усылайша жасыл таў сонда

Рица көлин туұды.
Эне, сол күннен берли
Басында бәлент таұдың
Көл пайда болды көк түсли.
Оған адайлар келди.
Арица өлгөн күни
Қайғыдан көгерди күн.
Хәм оның көгис суёретин
Көл мәнги сақлаң калды.
Соннаң берли Рицаның
Суұлары көк түс алды.
Ал оның тереңлиги
Каншелли десен егер,
Әрманлы Арицаның
Гегога болған ышқы
Каншелли терең болса,
Көл сондай түпсиз терең".

Абхазия. 1955-жыл

АЛМА—АТАҒА

Арқаның Эүезовы, Мұқаны ма...
Қазақша китап түссе дүкәніма,
Еледе баяғыша бас саламан...
Алма-Ата, аға жүртүм, әссалам ал!
Әссалам ал, қазактың астанасы,
Келдім мен күйанышым бастаң ғысп...
Карақалпақтан Эмиү бойын жайлаган,
Малы мыңлаң, жылымлары майлаган;
Ақ пахтасы наурыздың қарындай,
Тарым егиз дөмбыраның тарындай.
Кара таұдан түлеп ушқан сунқарман,
Алма-Атанды бир көриүге иңкарман.
Түбири бир туұыскансаң, қазағым,
Мұхтар, Сәбит, Жолмурзадай өз ағам.
Шайырман Некис деген қаланың,
Шоқан айтқан бұлбилимен даланың.
Иним деп мени еске ала қойсан,
Аўылымға қонақ болып бара қойсан,
Тың жердей кен пейилли ағам казақ,
Инилик иззетим көп саған, қазақ!

1959-жыл. Алма-Ата

ПӘЭЗИЯ ҲӘМ ККИЗ ҲАҚҚЫНДА ЖОЛДАС МАЯКОВСКИЙ МЕНЕН ГҮРРИН

Аз емес,
бизде де кеп жетискеңлилік,
Айтарлық
салтанатлы хүн келгенде,
Бирак, тек
гүлсінніңдегі
болмас тәңлік;
Сейллейин
көмшиликтен
сизде мей де.
Бұлинбей
майда жаңылы
тейбіреүші,
„Домалақ ярза“ жазып,
сырттан сайып,
Сейлесип
тири менен тирилерші,
Ашықтан ашық
бәрін
сөз қылайык.

Бизде бар
маржан қосық,—
емир жыры,
Шаббазлы гулабыдай
тил үйирген.
Бизде бар
арзан қосық,
кеткен сыры,
Сыядан бурын кеүіп,
аты сенген.
Басқа истен
поэзияның қай жері кем,
Пайдасы, ҳәжетлиги,
бадасы ма?
Бирак та гейбіреўлер
оны әбден
Былған жур,
шек көлтирип сапасына.
Баяғы
„гүл“, „булбилди“ уйқастырыл,

Шатпаклап,
өзгертпей-ақ үш бастырып,
Ол да аздай
онға бөлий ҳәр Қатарын,
„Маяковскийдин жолы“ деп
былғастырып,—

Алып жүр
оін төрт сомбаң ғонорарын.

Сиз түрткей
жалғыз қатар қосыққа дә

Алыўға түрмас еди-аў
соның берін!
Сөзлерді тарт кулақтан,
тық апарып,
Орыны бар ма, жоқ па,—
емес дәркар.

Калаўын тайсан
қар да кетер жиғып;
Редсовет ҳәм Союздың
қарапы бар...
Не деген үндеў белгі;
көп сыйықша,
„Жасасын“
„алға“, „ура“,
„эксаватор“)

Сеспе-сес
шалыс уйқас түскен пүкта,

Критик
кемшилигин
айтып „батыл“,

Баҳалар:
„идея зор, — деп, — бул қосықта

Көп жыллар
кәлем тартты
„жарып-талмай“,

Жазғаны шығып турды
бири қалмай.

Ониң соң қабак түйип
салған жерден,
Касына ескерткиштиң
бара салып,

Астына
төрт гербшти қоя салып,

Бақырды

„мен мында“ лап тенор менен.
Тұрсам деп

классикке жақынырак,
„Жас шайыр“ десе биреў,
келди ары.

Бет-аўзын

ғаўлап сақал басты, бирак, —
Тып-тыйыл

көсе болды косықлары**

Китабы

єтпей жатса магазинде,
Айыплап

окыўшыны сөкти күнде,

Кезине

копаллығын айтсан,
олар —

Тырнақ асты кир излеп,
түсер изге.

Жол таўып,

кәлем ушы
саўда қылар...

Жүриниз,

кеттік енди ККГИЗ ге!

Колымда

сизиң анаў болған аңыз —

Жүректи

жарып шыққан поэмандыз,
Ентелеп,

директорға бардым тикке.

Ол айтты:

— Хош, басамыз, қысынбаңыз.

Бирак, бир

кирил шығың начальникке..

Баспа сез басқармасы

болмай табы,

Отырды

бүйрық жазып авторларға.

Бүйрықтан

*Бұл еки қатар бир қазақ шайырынан пайдаланылды И. Ю.

Сыртта қалды
өз книги,
„Жүзиккө
қастай қонды“
басқаларға.
Насыбайға тилин төсеп,
мекиренип;
— Планнан шығып қалды
буның, — дейди. —
Пееспективный планга
еткізейик,
Бюджети ККГИЗ диң
көтеймейди!...
(Бундайда
өзгертесөң тактиканы.
Әйтпесен,
жазғанларың
шықпас ҳәргиз!)
— Пұлсыздың берер едім бол
аударманы?...
— Болмайды!
Баяй жейге байыңыз сиз!
— Былай ғой, отағасы...
— Былайды қой.
Айтқанға
кулақ асыў қолайлы ғой.
Тактикам босқа кетти,
сейтіп, мениң.
Обкомға кеттим, мине.
Обком жолдас,
Айрып ақ-карасын
мәселениң,
Темирдей принципке
тұтты ырас...
Эх, егер
сиз айтқандай,
қасқыр болсам,

Кемирер едим мен де...
Сонда неге
Жүрмейди
Халық жүрген туура жолдан?
(Бувдайлар
бар гой бираз мәкемеде).
Ал бираң
Халықта бар жаңсы маңал:
„Айды ҳеш
етек пенин жаўып болмас“.
Бағында поэзияның
хәзир бәхәр,
Жүр кеттик сайранлаўға,
шайыр жолдас!
Мен сизге
аралатайын жас үлкемди,
Мектебин,
колхоз, завод,
каласын да.
Республикамың
жаслары, жасы үлкени,
Куўанар
Сизди көрип өз арасында.

Анрель, 1955-жыл

ИРПЕНЬ*

—Ийтинди усла, ҳәй, қараўыл!
Пай, өзи бир жер екен көркем.
Не еди еле... Бул қай аўыл?
—Ирпень, Ирпены!

—Аўа, Ирпень... Асығып келдим,
Жазайын деп. Сәлем, еркем!
Некистеги Ашы келдиң
Бойынан келдим.
Ирпень, Ирпены!

*Ирпень—Киевке жакын жердеги өзөк ҳәм онын бойындағы стансия. Онда украин жазыщыларының творчестволық үйи бар. И. Ю.

Ол қандай көл дейсөң той, я?
Oo! Эжайып көл той көркем!...
Дем аласаң ба, шомыласаң ба,
Суұы да ем...
Ирпень, Ирпень!

Кояйык жырын Ашың көлдин,
Әйткени, жаным, бул жерге мән
Дем алғұ емес, ислеүгө келдим.
Ирпень, Ирпень.

—Ал онда исле. Минекей жай,
Бир өзиңе бир жай берген.
Телевизор, наразан ҳәм чай ..
Бәри тайын.
Ирпень, Ирпень.

Күм тәбешик, қарағай, қайың,
Тәбияты не деген көркем!
Бурының помещиктиң жайы,
Тының суұлы өзек—Ирпень.

Прозаиктің машинкасы
Шегирткедей шытырлар көркем.
Ал, көбінесе шайырдың иси
Суў бойында..
Ирпень, Ирпень.

Украина ақшамлары,
О, Куинджи¹, қандай көркем.
Кешке костёр жанына барып,
Сейлесейик...
Ирпень, Ирпень.

Романист қалың томын
Толғатып келер бул жерге бирден.
Поэзияның роддомы—
О, сүйикли
Ирпень, Ирпень.

¹ Куинджи А. И.—белгіли сүретші. Украина ақшамы өттегің авторы.

„Жазыўшылар ҳәзлик күўар“
Деген былышл дым ескиргәй.
Косық азап пешен туўар.
Гүўасы—өзин,
Ирпень, Ирпень.

Талай дослық, пәрўаналық
Басланады усы жерден.
Жазыўшылар—жапакеш халық,
Өтирик пе,
Ирпень, Ирпень?

О, Болдином¹, жыллы мүйеш,
Отыз күн болдым (тек те бир кем...)
Умытпайман мен сени җеш,
Ирпень, Ирпень.

Патриотың болғандардың
Дизимине мени де тиркең.
Қышқырығы поездлардың...
Хош, аман бол,
Ирпень, Ирпень!

1960-ж.

* * *

Леонид Новиценков

Сен „достымды көп ўак изледим“ дейсөн,
Достың кара көзли бир сайғак еди.
Ай қаранғы еди, түн уазақ еди,
Сен „достымды көп ўак изледим“ дейсөн...

Дәръядан суў ишип, тың-тыңлап сайғак,
Саған жетиў ушын асыккан ўақта,—
Аш көзли аңшыдай даўыл масайрап,
Атты жылдырымын жасыл садақтан.

¹Болдин—Пушкин Болдинд аўынында бир гүз бөлүп, онда көп шыгарма деректк ең. И. Ю.

Сайлар сел-сел акты, жапырылды шөплер,
Жас емен шақасы шарт етип сыйып,
Дауыл ұқиминде болып кара тер,
Сайтак түн ишинде кетти шығынып,

Түн бойы кыйқыўлат изледиң оны...
Енди отырып гейде дәръя бойына,
Сағынып еслейсек сол дослығыңды,
Айралық ақшамын алып ойыңа.

Ал достың еки күм ортасы менен
Еркін гезер ұзғыр. Даалар дөнер.
Баяғы шақасы сынған жас емен
Гейде шақырар оны, түсніне енер...

„ЙОШ“ КИТАБЫНАН

* * *

Заманынан кеш туўылған адамлар,
Мен айман сизлерди.
Хәр күни сиз оянғанда көресиз
Ерте турып басылған көп излерди.
„Кайда асығар бол излердиң ийеси?“
Деп атлы изинен жаяў барасыз.
Мисли жат мәжилиске кирген бир киси,
Тилге шала түсип, еснел қоясыз.
Адамлардың ай, жұлдызға ушқаны
Сизге ертек яки бир түс көргендей.
Былтырығы газетаның бүгінги санын
Быйыл оқып „жаңалықты“ билгендей...

Заманынан ерте туўған адамлар,
Мен айман сизлерди.
Тәменги классқа қайгадан түсип,
Парталасқандай боласыз бизлерге.
Сиз бир гезде оқып кеткен китапты
Журт жаңалық билип оқып атқандай.
Озық еллер басып өткен этапты
Бир қалақ ел жаңа өтип атқандай.
Арман барып жеккеликтен зеригип,
Биз жеткенше сиз кайырылып турасыз.
„Тух, не деген асықпайтын адам“ деп,
Журтка гийне қыласыз...

Ұактында дүньяға келген адамлар,
Кутлықлайман сизлерди!

Апрель, 1974-жыл

ЖАҢА ЖЫЛ ТИЛЕКЛЕРИ

Жаңа жылдың босағасын атларда,
Нелер түсип, нелер түспес ядларға!
Былтыр еситкенди, быйыл көз көрер.
Дүнья жақсылыққа қарай өзгерер.
Бир жыл—уллы курылым ел ғимринде,
Жаңа алтын таұы—жер әцириңде,
Адам өмириnde бир жыл дегемин
Бурқытып жумсаған ғәзайиң сенни.
Жыл басында көп шәртке қол жойғасан.
Хам үш жұз алпыс бес гаұхар алғасан.
Соны „кирис“, „шығыс“ қылмұды санап,
Жыл сонында сенниң етеди талап.
Суммасын сен сол бийдесап бюджеттін,
Кәне қандай иске ғәрежет еттиң?
БАМ ның курылышына үлес қостың ба?
КамАЗ курып я космосқа уштың ба?
Көпір болып уллы тарнаудың усти,
Костың ба я „Тахиятас—Нөқисти“?
Мол пакта базасын дүзип Еллікте,
Газ аштың ба Устирттеги щелликте?
Я сүздің бе сары алтынның қырманын,
Бас саны көбейип, өстіме малың?
Я балық сүздің бе Арап теңізде,
Жүрдин бе я маглыўматта ең изде?
Республика юбилейи алдында,
Нөқистен мәрмерлеп сарай салдың ба?
Я бир канал, я коллектор қаздың ба?
Илим қуұып яки қитап жаздың ба?
„Сапалы ис“ деген жарлық алдың ба?
Яки тәлли-пәлли жумыс қылдың ба?
Бир жыллық сол ҳасыл капиталды сен
Жұмсадың қайсындаи „айланыс“ пенен?
„Счетың“ түскен сол сумма қайда,
Планнан тыс қаша түсиридиң пайда?
Жалған акт жасап, сол көп дәүлеттің
Қаншасын он-солға ысырап еттиң?
„Дебет“, „Кредетиң“ қайсындаи қалда?
Есал-шот қыласан ҳұждан алдында.
Хәр жыл жуўмагында Жәмийет ағаң
Соған қарал баҳа береди саған ..
Бул сөз—жекке-жарым адам ушын тек,

Жазыўшыдар арасында. (Солдан) Сүйинбай Ералиев (Кыргызстан), Аскад Мухтар, Лазиз Каюмов, Ибраһим Юсупов, Еркин Үаҳидов. Москва 1980-жыл.

Халқым, бул сөзимди сен көрме әнтек.
Сен Әмирдин қәдир-күнін билесен,
Хәр күнніңе жыл мазмұнын бересен.
Саған өз хызметин арнаған адам,
Даңқ ҳәм абырайға бөлөнер мудам,
Уллы азamatтық табысың менен,
Жылды жуўмақладың, тойла енди сен!
Жана жылды қарсы алайық қатырып,
Кетсін шампан тығынлары атылып;
Гүллердей долансын Үатан қыздары,
Жаңласын баҳыттың қосық-сазлары.
Жас баҳадыр Жана жылды Қарбаба
Сахнаға жетелеп шығар алдында
Уллы семья—кең столды айналып,
Байрам кәсаларын қолларға алып,
Жана үміт пенен шәўкілдеп жүрек.
Тилемдік ең жақсы, ең сулыў тилем:
Дүньяға тынышлық ҳәмде парасат,
Жок болсын ғаўғалы урыс—арасат!
Дослар жыламасын, душпан күлмесин,
Шөлде жуўсан емес, бағлар гүллесин.
„Байқоңыр—Ай“ турист жолы ашылып,
Жүлдүзлар космоста жатсын шашылып.

Бултлар биз айдаған жақларға көшсин.
Буудай шөрек болып атызда өссин.
Бүлбіл ашиқларға үйқы бермесин.
Хәр үйде анадар бесик тербесин.
Ағашлар мийүаға байып жырылсын,
Баллар шоколадқа тайып жырылсын,
Жаңа жылды қарсы алайық қатырып,
Кетсін шампан тырынлары атылып!

ЕЛЛИККЕ ЕЛ ҚОНАР ЗАМАНЫ КЕЛДИ

(Еллаққала массивиң ашығы салттаңатында оқылған қосық)

Айдынласып дослық, ығбал гүзары,
Заманы бирлердің ҳамалы келди.
Дәүран оң айланып, дүнья тазарып,
Елликке ел қонар мәхәли келди.

Елге бир нәүбетдур, жерге бир нәүбет,
Жердин тилин билген болар ҳәм сәүбет,
Ағар булақ абадаңлық мол дәүлет,
Кемлик бәдар кетип, қемалы келди.

Кеүил кеүилден суү ишиң турғандай,
Мийрибанлық сүти менен жуўғандай,
Барлық милләт бир анадан туўғандай,
Дослықтың дарагы мийүалы келди.

Гәzzаллық бабында бәхәрдин паслы,
Дийхан баба десер халқының ұслы,
Аты Өзбекстан алтың күяшты,
Таң шуғласы киби жамалы келди.

Дослық, туýысқанлық кәспи-ғәрезим,
Бир маңлайға піткен жуп қумар көзим,
Арқа бетте каракалпак, Хорезим,
Бир дуўтардан еки намалы келди.

Эмиў жағалаған етекли елим,
Бир гүлшанда өскел рәңбараң гүлим,
Каракалпактың мактанышы Төрткүлім
Сени десем тилим сәналы келди.

Берунийдин даңқы әлемге кеткен,
Бабасы дүньяға илим үйреткен.
Дүйханлары жер тилсимиң сөйletкен,
Ақ алтының алғыр маманы келди.

Кимниң қолы жетсе кең ҳасыл жерге,
Күт дарыр бәрдама оныңдай елге.
Жанаңдан жан кирип және бир шөлге,
Елликке ел қонар заманы келди.

Еллик! Ұзак дәүір жаттың боз болып,
Ыссыда табанға тийдің коз болып,
Енди ел аўзында жана сөз болып,
Атың хат басында наамалы келди.

Ата-баба қоныс басқан жерлерге,
Дәръя аўнап, безии қашқан жерлерге,
Мың жыл бурын халқы посқан жерлерге,
Енди жана турмыс бәхәри келди.

Шайырлар даңқынды журтқа билдирсін,
Арқаң Аяз қала, қублаң Гүлдірсін,
Күттеген көңістің ел дәўранлар сұрсін,
Жана дәўран заўқы-саналы келди.

Тайнапыр техника урды жәўланды,
Асфальт жоллар қайыс киби таўлаанды,
Күс қанаты күйген шөллөр суўланды,
Даңқлы СМУ лардың майданы келди.

Халық сүйген қақарман Нарбай Розым,
Қырық жигитке татып турсаң бир өзин.
Бүгін Мәскеү, Ташкент, Бухар, Хорезм,
Саған ашық деген хабары келди.

Патша боп Искендер Зулкарнай еткен,
Жаўлап алған жерин шөлистан еткен.
Бүгін сол шөллөрди гүлистан еткен
Искендер ағаның дәўраны келди.

Еллик—ески тарих бина болған жер,
Ойы—егис, дәңи—қала болған жер,

Беруний бабамыз бала болған жер,
Канша тарийхлардан гүўалы келди.

Кубласында дәръясы бар, ели бар,
Батысы балықлы Ақша көли бар,
Арқасында шарұға жай шели бар,
Тауы Султанйәйис ҳаўалы келди.

Елге дәўлет ҳасыл топырақ болып,
Пахтаның шанағы зербарақ болып,
Көсөү шанышсан қөгерердей бағ болып,
Шыбық сүккан жерден нәрәни келди.

Елликтиң ертеги көрки—кумарым,
Жана түскен жас келиндей жашалың,
Көрип турман „ақ алтын“ның минарын,
Жоңышқасы жиңектей гиялы келди.

Киябанлап шапқан шел көрип турман,
Шел ишинде қызыл гүл көрип турман,
Елликте бир абад ёл көрип турман,
Багы сарғауызын саялы келди.

Жери дөнгөн қундыз көрип турыппан,
Ертөң мың сан ул-қызы көрип турыппан,
Талай алтын жулдыз көрип турыппан,
Өцири толы орден, медалы келди.

Аўыл көрип турман қаладай зият,
Әтирапы пахта, жасыл тәбият,
Алмасы шәйнектей, қауыны—набат,
Жемиси кеўлиме мазалы келди.

Кеште қыз-жигитлер бағды аралап,
Жолда „волга“, „москвичлер“ сырғанап,
Туўыў үйлеринде баллар иңгалап,
Қыялымға шадлық базары келди.

Еллик—ертегинин жана дәрбенти,
Тогызыны бес жыллықтың перзенти,
Жайна бер елиминиң жанаған кәнти,
Жулдызың сонындај жоқары келди!

ХАЛҚАВАДТАН ҚАНША АДАМ КЕЛМЕДИ...

Олар данклы женис күнин көрмедин...
Уллы Москва ҳәм кирттай Халқабад,—
Бир елден жигирма миллион азамат
Жан берди, Үатанын жаўға бермедин.
Айтыл берер едим ҳәзир атма ат,
Халқабадтан қанша адам келмедин.

Кайтқан-қайтпағаны ҳәммеси батыр,
Хәр бири Рустемдей дәстанға татыр,
Беларусь тогайыңда,
Днепр 'бойында,
Кай жерде мәңгилік уйқыда жатыр?
Олар жығылса да алға өрледи.
Жанын берди.
Елин жаўға бермедин,
Кегейлиден қанша азамат кетип,
Халқабадтан қанша жигит келмедин.
Кимге перзент, кимге сүйткен яр ма екен,
Курбан бермеген үй табылармекен?
Алыстағы урыстың азабын тартпай,
Бауыры пүтиң қалған адам бармекен?
Қанлы урыстың аўыр зардабы өтип,
Үй барма сынбаған ығбал шөлмеги?
Шымбайдай қашама жигитлер кетип,
Халқабадтан қанша адам келмедин!

Уйықлаңлар! Сөнбейди жулдызларыңыз;
Үатан жүргегинде, тесинде сақлар.
Сиз баҳтың қорғаған эүладларыңыз
Дүнья турғаншелли есінде сақлар.
Хожелиден қаша жигитлер кетип,
Тәрткүлге қашама мәртлер келмедин.
Олардың рухын ел таұап етип,
Олар мәңги уйқылар, бирақ өлмейди.

ГҮРГЕН ДӘРЬЯЛ АРЫ ЖОЛ БЕРЕР СИЗГЕ

Николай Тихоновка

Мәжилис столына омыраў артсаныз,
Зал баладай кулақ түреди сизге.

„Жол бергін, Гүрген! - деп косық айтсаңыз,
Бәлкім дәрьялар жол береди сизге.

Сизди көрсем, бир күш тасып бойымда,
Жаслық селлерине сайдай толаман.
Аллаберди аўылын да тойында
Бирге тойлап отырғандай боламан.

Мудам гүллеп жатар жас кеўлицизде
Шайырлықтың „Грузия бәхәри“.
Арқар болып ерип кетемен сизге,
„Серго соқпағынан“ барған сапары.

Уллылық бир дәръя. Бойынан оның
Биразлар уллылық излер өзине.
Кишкане булақлардың гөззаллық сырын
Олар түсіне алмас, илмес көзине.

Сиз қанша биймәлім булақлар көзин
Таўлар қыснағына таўып аштыңыз.
Сизде мол Горькийше аталық сезим,
Сиз ҳәмме халыққа бауыр бастыңыз.

Бизин улан пайтак елимиздеги
Шайыр әүладының ақсақалысыз.
Косық тартқан кәрүан жолымыздагы
Көш басында барап қызыл нарысыз.

Кандай жақсы: уллы-киши деместен,
Паңсынбай ұам жатырқамай сүймек бар.
Өзгениң намасын өгейсинбестен,
Ышқысында Тихоновща күймек бар!

Бийик минберлерден сиз сөйлегенде,
Зал баладай тынып кулак түреди.
Узагына соғып турғай гейденде
Рус шайырының жомарт жүреги.

От басында шарап ишискенлердиң
Мийнетсиз қәйтип „доң болғаның“ көрдім.
„Достың көп“ деп жүргең талай мәртлердин
Ең соңында жалғыз қалғаның көрдім...

Түргенлер жол берер тартылып суұы,
Сиз ең бай адамсыз туұысқанларға.
Сиздеги қартаймас жаслықтың пүүн
Тилеймен қартаймай суұысқанларға.

Ноябрь, 1974-жыл, Москва.

ҚӘЛЕМЛЕС ДОСЛАРЫМА

Бир үркөр астында туўған досларым,
Заман бергей қуूат илайым сизге.
Сизлерсиз жоқ мениң кеүил хошларым,
Бүгін бир минажат қылайын сизге.

Кимниң жылы барыс, улыў я мешин,
Айрыў шәрт емес ертесин-кешиң.
Туўғанда жазбаган метрикесин
Кай архивтен издел табайын сизге.

Ким аға, ким ини, курдас яраны,
Жүйір кәлемлердин геззал қурамы.
Шақырғанда заманласмық ұраны,
Түйдей курдас болар Ибраіым сизге.

Кырық жыл қәлем тартқан Жолмурза ағам,
Шайырлық соқпағын силтедің маған.
Инилиқ иззеттен гүл теріп саған,
Гөруғының тонын жабайын сизге.

Сапар, Тилемберген ағалар болса,
Хәр бири бир арина, жағалар болсан;
Байнияз аға, гүл аралар болсан,
„Гүлнараң“ жолыққай илайым сизге...

^{1.} Түсніклер: Атақты рус совет шайыры Николай Тихонов Кавказ ҳам советлик Құншығыстагы көп ғана жас әдебияттарды фұньяға танытылуда умытылмас атаханлық еткен киси, Ол 30-жылдары, „Жол бергін, Түрген, жад бергін!“ деген күншығыс ҳалық нағасының мотивине қосық жазған. Аллаберди—Кавказдағы бир аўылдың аты. Ол ағыл ҳаққында шайырдың қосығы бар, „Грузия баҳәри“—Н. Тихоновтың қосық китабының аты (И. Ю.).

Дәйирлес, кәлемлес жаңажанларым,
Тәжет, Галым кетик қәдирданларым,
Төлектиң тулғалы романларын
Басыма көтерив барайын сизге.

Кел тақыяда достым Қараматдилін,
Хәк ашқан жериниң жүйлейик жүйин.
Ақыл бериў ансат, атқарыў қынын,
Женцил жөлниң қайдан табайын сизге.

Агаларым Айтбай, Жолдас, Ҳожабек,
Жасларға—жол, жасы үлкенге—хүрмет.
Шаудыrbай жар мойын, Узакбай ежет,
Айтыңлардың, қәйтің жағайын сизге?

Жораларым Юрий, Өсербай, Абат,
Сразаксыз маван ашындар набат.
Сапарбай философ, Калый, Халмурат,
Такаббырлық туұмын жығайын сизге.

Мәтен, Улмағбетсиз менде жоқ жүрек,
Тұяна Қенесбай, қиіккене Тедек
Кеүіл бир, шайырлық жолымыз белек,
Мендағы мақсетлес ағайын сизге.

Жолдасбай, Исламыл, Қабыл досларым,
Жаңабай, Толыбай, Қемал жасларым,
Тарауға Қырқбайдың қалың шашларын,
Уста болып тарақ соғайын сизге...

Дәүраи атын сұрсем,—сиз бенең сурдим,
Мерекелес болып, мәжилиске кирдим,
Хамалы бир десер заманы бирдин,
Шаршасадыз бир ат-болайын сизге.

Күаш нуры—кеүіл аспанымызға,
Әжелій мұғаллак—душпанымызға.
Бәлент пәрүзәс әйлел ушқанбызыда,
Колтығында қанат болайын сизге.

Көп уүйқта болар бир мақсет-тилек:
Бәри бир шаңыракты көтерер тири,

Сонда гүлдиреүиш турар гүркиреп,
Мендагы бир уұық болайын сизге.

Дос-яранлар ийни келген ўағында
Айтысар-шертисер хызмет бабында.
„Татыўлық“ деген бир ийисли сабынға
Жуўсак, кеўил кири жоламас бизге.

Оқып көрсем „Шежиресин“ Бердақтың,
Бирлик пенен арба сокқан жер таптым..
Бахты гүрлеп бүгін қаракалпактың,
Аты хаттан шығып, түсип тур көзге.

Халқым татып таза бағдың алмасын,
Буркып ақты көркем сездин арнасы.
Биз айдаған әдебият арбасы
Дүнья басы мүйкдур ол хәммемизге.

Жаңа қосық жана дәўірден нышан,
Әүел бул арбаны айдады Асан.
Бул бир әжеп арба серлеп қарасаң,
Халық қызығып турар айдаған гезде.

Нәжим, Эмет, Жолекенлер басында,
Олар ҳәм айдаған биздей жасында,
Аббас, Садық миңніп алтақтасында,
Халықка сез үнатып, көп түскен көзге.

Хожекен де буган көп көргөн шара,
Марат ҳәм жолына болған пәрүана.
Арыстан тәбелеп Эденбай бала,
Мактаўын асырып, ысырган бизге.

Қыйқыұн жёткисип көплеп-көмеклеп,
Айдал киятырмыз биздары еплеп,
Шыйқылдаса майлаң, саўсаса бөплем,
Шүйин қатайтамыз бесаса тезде.

Ойлаймыз, саэлаймыз ортага алып,
Жумыстаян кейин ҳәм касында қалып,
Гүшеклеймиз ҳәміже қыйқыұды салып,
Арба шығарлыққа бёт алған гезде.

Арбамызды жүрт мактаса куұанып,
Жаманласа,—қысырымыз сүүалып,
Бир күн ҳәм қоймаймыз оны туўарып,
Асығамыз мақсет-мәнзилимизге.

Жолаушы жол қагып, шаршар болмай ма,
Арбакеш ҳәм жақпай кетер сондайда,
Көтөргени жулып алып, сол жайда
Урсаң деймін оны, келтирмей сезге.

Алдың кеш, көнүк жай тапқаның ҳесап,
Дус келер бир ғтау, жәрғыұлы өшак;
Тынығып, қайтадан биз апак-шапак,
Таң сәхәрдең тағы Жол тайын бізде...

Пәхтакеш әк алтың кәрүаный тартып;
Машиналар баар жолларда шалқып.
Биз елдин руүдүй байлығын артып,
Аларамыз алыс дәүіримизге.

Түр болсын деп бул бир тымсаллы қосык,
Ат жектим, досларым, арбанды қоюм...
Сиз бенен бир жасап, сиз бенен йошып,
Сөүбетлес болыу зор ғәниймет бизге.

Ақшам таўықлар ҳәм уиқыға жатар,
Сигарета сорып таңымыз атар,
Нанлары миндетли, сорауы катал,
Бир бахытлы ҳөнер берилген бизге.

Кез нурындан тамған көркем сез қандай,
Бул бир ишне менен қудық қазғандай,
Халыққа сезин жеген, кетсе азғантай,
Шешен ул туўғандай, нур енер жүзге.

Өзине сезилмес жүрттың сезбени,
Ким унатсын кеп сейлекен тәабени.
Қалтқысыз өншеген халықтың безбени
Нақ баһасын берер ҳәр аұыз сезге.

Усталар жай салар беріп ықласын,
Дийхан миндет етпес еккен пахтасын,

Мактаса сезинди жалкың Мактасын,
Хасла салығы жоқ айтқаның жүзге.

Кәлемлес, зәңгилес әзиз досларым,
Хеш бир ортаймасын толы йошларың.
Эмиү бойларының бұлбіл кусларын
Хәзир көп жер таныр еллеримизде.

Заман көркин тынбай сайрап жүрсін деп,
Хауазыңа жәдән кулақ түрсін деп,
Жас әүләдқа жаң азырын берсін деп,
Шийрин зибан берген тиллеримизге.

Сөз маржаны ол ҳәм елдин дәүлети,
Қызыны алтын қәлемлердин сәүбети.
Бизде болса хымет кылмың наубети,
Аякбай хызметлер қылайын сизте.

Көз таймесин, заман алға кетип тур,
Халықтың кеүліндеги бир-бир питип тур,
Дәүир биден төрели сөз күтип тур,
Кеңнең ашыл кейіл сарайын бізге.

Сентябрь 1976-ж.

ӘМИҮ ГУЛЛЕРИНЕ

(Республикамыздың даңқылы хаял-қызларына шайырлық арнау
хәзелнамасы)

Жаным курбан сизге, анаханларым,
Апа-қарындастың, женгежанларым,
Хәр күниңиз толып ығбал заўқына,
Шадлық яңен атсын-хәр бир таңларың.

Не тилек бар,—бәрин тилейин сизге,
Шайырлық гүллериң терейин сизге,
Ерлерге қыйынтан косықларымның
Бәрин жыйын-териң берейин сизге...

Адамзатқа жүрим берген аласан,
Перзент ушын не отларға жанасан,
Кустың сүтін таўымп бер деп сорасан,
Тапласам да излел келейин сизге!

Элпешлейин ҳэрне сыйлайсан десен,
Алтын-гүмислerte, бөлeйсeн десен.
„Аналық җакымды төлeйсeн“ десен,
Оның бәрииң қәйтип төлeйин сизгe?

Мен қозғап иетeин тарийх таманын,
Өткенде бар еди зарлы заманың.
Жана заман ырбалыңды жайнатыл,
Гул болып ашылды сулың жамалың.

Гүлge түсип жаңa заман күяшы,
Ай киби жаңарды қызлар сенасы.
Теберикдур ол Жумагүл аpanың
Аппақ шашларының ҳәр бир таласы.

Аман-саў барсыз ба, бәрна жеңгейлөр!
Суў бойынан гүллөр төрeийи сизге.
Шайыр жүргегине жерисең егер,
Гeүдемнен суұмырып берeийи сизге..

Агаларым жаксы, өзлериң жаксы,
Он төрттеги айдай жүзлерин жаксы,
Кәйинилерин basы қышып сүйкенсе,
Жуұаптан ушырган сезлерин жаксы.

Шымбайда Амангүл, Төрткулде Сара,
Хәр жеңгенинц орны дараңа-дара.
Қызлардың баслығы Элийма жеңгем,
Женсоветке түссен көреди шара...

Баслық болың десе Енежан болдың,
Сахнаға шың десе Айымхан болдың,
Сантар бол десе Сәлнима болып,
Жер жүзилик даңқлы сыйлықлар алдың.

Абысының жаксы, бийкешиң жаксы,
Таза кәйүанылық кеүелиңниң иақшың,
Үйге де, елге де тендей жараның,
Сизден келнилерге миyrас болмақшы.

Харман, қайненеси сүйген көлинилері
Таң самалы не деп сымырлат жетти?

Базда мыйық тартса қаймак ерилдер,
Кайнағаның мурты жыбырдал кетти...

Инилерим—ғошшак, өзлериң-дилбар,
Сизлерден шырайлы қайсындағ ғұл бар?
Илгир зейнин шынқобыздың тилиндей,
Ел сыйынан етсөң елиңиз сыйлар.

Амансыз ба, айдан арыў қурдаслар!
Сүү бойынан гуллер терейин сизге.
Кемпир болмай, турын шағлап қалыңлар,
Курдаслық әсият берейин сизге.

Не бар қәдир билер қурдастам жақсы!
Хәзиллесіп болып сырласқан жақсы.
Хар күм қурдастына тиси пәқидей,
Басқыласып ойнап, сыйласқан жақсы.

Сәлем, мақтандылы қарындасларға!
Елиниздің көркі қәлем қасларға.
Дийдарыңыз ишпей жемей тойдырып,
Хыметициз қанат берер йошларға.

Бир бағда жұз әдіан гулдер өскендей,
Жигитлердин жүрек бауырын кескендей,
Қарақалпакта небир даңқлы қызлар бар,
Жұлдызлар жылдыслап жерге тускендей.

Эмиүдин жүлдізы даңқлы Айым бар,
Мактандылы қызлар аўыл сайын бар.
Елдиң даңқын, жайсан дурланадарды
Тәрийплеүдег жалығар ма шайырлар!

Бириң салығесіз Райгүл болып,
Бириң сүт саұасыз Оразгүл болып,
Бириң Фарида бен пәрман әкімсіз,
Бириң ед биілейсін Барадагүл болып.

Жай садасыз Марға Бахиша болып,
Алтын қолда гәүдәр сахина болып,
Советкина болып ҳәріп тересіз,
Ақ сазан аршысыз Нәбийра болып.

Бириң Пашша болыш наўқан тутасыз,
Бириң Айша болыш бала оқытасыз,
Бириң Тилеўбийке, Сапаргүл болып,
Халықтың сиз дең саўлығын бағасыз.

Пердегүл боп „кек кораблы“ айдайсыз,
Айтгүл болып халық кийимин сайлайсыз.
Рәүія болып илим куўалат,
Сахиада Тамара болып сайрайсыз.

Хенер мектебинде Кийик болдыныз,
Хызыметте айланған ийик болдыныз,
Бир қосықта айтыў қының бәрінді,
Бири-бириңизден бийик болдыныз...

Жаным, курбан сизге, анаханларым;
Апа-қарындастым, женгежанларым.
Хәр күннің толыл ығбал заўқына,
Шадлық пепен атсын ҳәр бир таңларың.

Тәбәссүм сөнбесин жүэлериңизден,
Хеш үақ жас тамбасын көзлеринизден.
Халық айланар болсын мудам мактанды,
Сизң җүрип еткен излеринизден.

Бәхәр таңларының самалы сизге,
Рәқбәрең гүлмердиң жамалы сизге.
Айда жолыңызға дәръя-дәръя нур,
Алтын дәўранлардың заманы сизге!

1975-ж

ВЕНЕРАНЫҢ СКУЛЬПТУРАСЫНА

Сүйретинди қандай шебер салды екен,
Келбетинди қайсы ҳаялдан алды екен.
Қанша дәүир, қанша әүлад қылғынып,
Сынған қолын қайсы жерде қалды екен?

Арыўлықта әрман етсе жан нени,
Сулыў тулғаң өз бойына жәмледи.

Колсыз мынаў жүртүм иирип турғаның,
Колың болса қырасаң гой ҳәммени...,

Май, 1973-ж. Москва

ШОЙДАНИЯ

1

Шойдания—шийрин жаслық дияры!
Көгершиң қанаатты гөзсал қыяллар
Саган ушар. Бирақ та ҳәр савары
Бизди сениен алыс әкетер жыллар.

Сениң бостаныңа ким кирсе—шайыр.
Демек сенде текте шайырлар жасар.
Ақшам даражаларың сиљкингөн сайын,
Миңүа орнына гәүхар жүлдизләр шашар.

Мен ҳәм мәдәлинде жүртларга усал,
Несип әйлелі бол бостанда йошқанман.
Жүлдизларды „хан-қызындай“ уұыслап,
Арзыұлымның аяғына шашқанман.

Сонда қабағында жуп қумар көздин
Ол жүлдизлар сөнген эсте мәлдиреп.
Сол бир тақирадарланбас өспирим гездик
Ләззетин еслесе елжирер жүрек.

Шойдания—тунғыш мұхаббат бағы,
Бағда жатқан жөнсиз сокпаклы жоллар,
Ансағаным менен барсам деп тағы,
Бизди басқа жоддан әкетер жыллар.

2

Төбемде гүүилдер бәлент шынарлар,
Үйкисыз тоцларды атырганымда.
Не деп хүйилдесин турғанын олар
Айтып берер едим, болсаң жанымда.

Булақлардың не деп сыйдырлағанын,
Саиал жумсақ лебин қайдан алғанын

Айтып берер едим мен саған, жаным,
Болағойғаныңда ҳәзир жанымда,

Шынар гүүилдиси, бүлбил намасы,
Бәри тәрийп етер сени шамасы.
Бир сырлы ышқының симфониясын
Биргө тыңлар едик болсаң жанымда.

Ай жүзөр еслетип ақ дийдарынды,
Тұнғи салқын шеңтер кеүіл тарымды.
Саған болған ышқы сағынышларымды
Бәри айттар еди болсаң жанымда.

1975-ж. Ташкент

СОҚПАҚ

Бағ ишинде жатқан женсиз соқпакта
Зинцирейип узак тоғым жолынды.
Урыдан алдыңды орап тоқтаттым,
Карап алдыңдағы оңды-солымды.

Кумар көзин үрккен егиз қозыдай,
Жаўтанлады өрден-ыққа жуұрып.
Почтальонман, корықпа қарындасым, ҳәй!
Деп хат бердім төс қалтамиан суұрып.

—Почтадан хат келмес мөрсиз, маркасыз,
Бизиң почтальон сен емес, бетев.
—Егер ҳәзир алмып қалмасан сен кыз,
Хатты усы жерге таслаң кетемен...

Кудай билсін хатта не жазылғанын...
Хәмме оқып, сени сез қылмас да емен:
Жерде адам, көктө жулдыздың бәри,
Хэтте, қоңысқының ийтіне шекем...

Мүрінің ушына шығып ашыўын,
Аўыр сезлер айттың, хатты алмадын.
Питпеди соқпакта шығып қашыўын,
Арсыз почтальон да изден қалмады...

Сол бәдерги кешти ойлайман ҳәр үақ,
Сонда ҳаслан ойламаптың-чаў биз дым:

Бағ ишинде жатқан сол заңсыз сокпақ—
Басы екенин заңлы тұрмысымыздың...

1979-жыл

ТӘРЕЗИ

Япымай бала, илим артып,
Техниканың өсіүін-ай!
Мысканды мың беліп тартып,
Тәрезилер сөйлер бузбай.

Сәддақ оны сокканларға,
Кибернетик дәүірге даңқ!
Деген менен, тоқтаңлар дә,
Бир нәрсеге болдың-рой тан.

Ақылға украс қелмейтуғын
Ислер ушыраң қалар өкен:
Тек адамды өлшетуғын
Бир тәрези болар өкен.

Улгисин оның музейде көріп,
Күлиң ишектілем катқан:
Кабактың түбин өки беліп,
Кендір жиіткің үш баў тақсан.

Саз ылайдың кесегинен
Дизиүли тур өлшей тасы.
Усыны да жыл есебинен
Мың жылдан соқкан устасы.

Басса кыйын-сыры жоқ, буның,
Илимнен жоқ тәрези де.
Койындар колхоз фермасының
Түсін-шәрт бол тәрезиге..

Бар ма, жоқта сорпамыңың,
Гелле-бас-сыйрак, ишек қарың,
Таза гециң қашшалығын
Хеш қалыпсыз айттар бәрин.

Тәрезибан тамаша халық,
Ишнен бәрии билип қояр.

Насыбайын бир атын алып,
Муртынан гана кулип қояр.

Эне соинан кейин барып,
Билесен аның салмағынды:
Тас басарың болса танып,
Биледи ким болмағынды.

Кой да жақсы-аў, жецил келсе,
Барып-қағып семиртесен.
Ал сен буж безенгө минесен,
Түсे алмайсан өмірде сен.

Тас баспасаң ебин-жорық,
Мандымайсан урсадагы;
Тилиң менен орақ өрүп,
Кудайый тиреш турсадагы;

Даңқлы алым яки уста,
Болсандәй берен аттай,
Ониан кейин жүре бер тыста,
Мәжилиске басың батпай...

Ақылға үұрас келмейтүрын
Жәмиеттиң бар өз иси.
Жасасын адам өлшейтурын
Халықтың қабақ тәреенің!

1974-ж

МАРАПАТ ҰЙЫҒЫ

„Өр беттөн көп жаңа қамаллар алып,
Дәръяда суү қайтты“ десін атқанда,
Пәннүанияз аға қуүақыланып,
„Асса олай емес“ депti ол сонда.

„Мактаудан қай нәрсе кетпейди азып?“
Эмиүді марапат ұйығы тепти:
„Жәйхун дәръя, асаў дәръя“ деп жазып,
Дәръяны шайырлар күрүттү“—...депти.

ҚАЛТАЙРА¹

(Хәзил)

Егер де сей тын болғанда,
Айдалмай дән болар ен.
Кемпиркуяш күн болғанда,
Булт жолатпай турар ен.

Тын да емес, күн де емес,
Қалтай болғаның макул.
Мың қайғы бир ис пітирмес,
Күлип қалғаның макул.

Бала деген жылап түсер,
Түүлғанда жиеден.
Сен дүньяға келгенніде
Күлип түстің билемен.

Күл, қарындас комедия!
Күлкі малы өрбисин,
Шұрт миесли сарап дүнья
Емлеп алсын нервасын.

декабрь, 1967-ж

ҚЫРГЫЗ ГАН ЕРКИНГЕ ЧЕСТЬ БЕРЕДИ.

(Қырғызстанда совет әдебияты күнлегер тау жолларында болған дегизшепелдерден)

Қырғызга поэзия жүткіп тасып,
Алатаудың басынан көш көледи.
Баллар жолда „досымк“ деп қыйқымұласма
ГАИ лер жолда Еркингे честь беред и...»

Өз „Волгасын“ әзи айдан бизин Еркин!
Ташкенттен ыссык көлге тартты бир күн.
Көл бойында қауышын мұаасына,
Косық жазсам деп шултыр кеүил ширкин.

¹. Қалтай Мухамеджанов—қазақтың белгілі художник-комик жазмушысы (И. Ю.)

Даешь Ыссык көлім!“ деп зытың калды,
Дослары Фрунзеден күтиң алды.
Таң ертек Рыбачиге кирер жерде
Шайырды ГАИ лер ғана тұтып алды.

Еркин айтты: „Кеширии, ақынман“ деп,
„Қыргызларға мен соңдай жәкиман“ дег.
ГАИ айтты: „Буздың жолдың қытыйласын,
Ақынжан, айырылдың ба ақылдан?“ деп.

Еркин айтты: „Хаусекер шефёр едім,
Керек десең бир косық әкім“,..
ГАИ айтты: „Постта турый, жол үстінде
Косық тыңлаپ, мен аүыш сокырмадын,

Басқаларға оқырсан ал оныңды,
Биз билмейміз мыраңды, бареншынды.
Ақын түүе, Айтматов болсандары
Пырт еткізін тесемен талонынды.

Еркин айтты: „Барма өзи ақылдарын,
Сонша неге кес-кеслең қақыллады.
Қырғыз, өзбек ултлары түүскан гой,
Сыйлайды бир-бириңің ақыларын“.

ГАИ айтты: „Даұылт турса буат болмайды,
Бул дәлійлің кеүлине гилт болмайды.
Биз үшін жалғыз заң—жол қарғыласы.
ГАИ лерде ҳеш кәнүндай улт родмайды“..

ГАИ, сейтіп, роторды шешип алды,
Шайырдың жаяу қалмай неси калды,
Еркиниң айтканына қулақ аспай,
Талонын „пырт“ еткізіп тесіп алды..

Жлатаудан ыр жүккел көш келеди.
Көш тартқанлар ГАИ лерден сесиенеди.
Соң ГАИ лер бүгін қырғыз жолларында
Күлимелеп Ұахидовка честь береди.

Еркин айтты: „Бармызыз, жолдың шоны,
Еле жолда тұрыз ба аңлып мени.

Бүгін мәрән танымай честь бересөн,
Есінде ме тұтқаның былтыр, қәне!*

ГАИ айтты: „Танығансоң тоқтап қалдым,
Хұрметлең сарынғандан жоқладп қалдым.
Әбекеттің сиздег үлкен бир шайырын
Сол сапар авариядан сақладп қалдым

Хош келипсиз бізге үзак жолдан асып,
Түйісканлық сезими асып-тасып,
Сизлер қыргыз емніні жүрөгіне
Кайсы жолдан барманлар,—бәри ашық!

Шайырды қалық сүйіп, ескереди,
Алатаудан ыр тартып көш келеди.
Жол ашық ақын дослар, жақын дослар,
Қыргыз ГАИ Еркінгі честь береді!*

18-сентябрь, 1975-жыл Жумабай әулеттің одағында.

БӘХӘР ҲӘМ СЕҢ.

НГАЗАРЛЫР

Жүп куралай көзінді уйқысынан ойт,
Үйкесмін ашын. оларды ғұзар үшінде ойнат.²
Нағайын

Яр, ояң даң үнкілди, таң сәхәр болып қалды;
Және Омыну болында, наубәхәр болып қалды,
Жарқының, этшек шакырды аүыл сыртында ақшам,
Бізге үәдели шында бәхәр болып қалды.
Егис аңжамыңда күр хөрөн, қаракалпак,
Дәүлесті дәрғаныңда бәхәр болып қалды.
Едліктे қайтай шелкүар елдің міндет зәуки
Беруний, Шымбайымда бәхәр болып қалды,
Кой-жаның кек куулан жуусын жұнары аңқан,
Қызыл күй жайлауында бәхәр болып қалды.
Кийиклер күралайлаң Тетірт шеллігінде.

I. Шук иккә ғазолинни ноз үлкүстірдін үзғом,
То үйкүлари кетсүп, гүзөр ичкөң үйнөт.
(„Новодириш-шабод“ деванынан).

Саманбай төгәвінда бәхәр болып қалды,
„Бәхәр шықсың“ деп аязда көп қойдың Аязиди,
Енди миңе Ибраһимға бәхәр болып қалды.

* * *

Саңыбжамалым, кеүлімнің кусын аұлап алып кет,
Кырмызы гүллөр ашылды, орын баўлап алып кет.
Хағыз емеспен, берерге Самарқанд, Бухараң жок,
Хуссия темирләнің менен өзің жаўлап алып кет,
Кимдидур алып кетсең айдын Арас болына,
Умийдиўарман, мениң жургіттан аўлак алып кет.
Күншығыста күн ашық азат жамалына,
Дуўтарынды бир шертип, тамбурынды шалып кет.
Тентирер акшам сымаллар саянның дайдарынды,
Мен күткен тал астына жолың түсіп барып кет.
Сениң бийпісентлигің батар шымбайым,
Бириәдімлік жараспас, бир мирибен болып кет.
Аязың көз карасың аязлатты Аязиди,
Жыллы иәзерің менен көз кыйығың салып кет.

* * *

Лутфыңнан жарлықан, Лутфий болсаң әжеп емес,
Ийип илхамың йошы, ий болсаң әжеп емес.
Жети жуп бийе байлан сабатқа қимме үшін;
Жолыңда ак туұрлықтың үй болсаң әжеп емес;
Умытқың келсе ҳәм мени, жетиң байлан сабатқа үшін;
Кеүіл дәптерің ишинде калсаң әжеп емес.
Эмиү бойлары билер қолыңың шарапатын,
Шигит сейіп, алтын теріп алсан әжеп емес.
Сол шараитеттің қолың калса, алакаңында,
Жаслық дәўраң үйнен қайта барсаң әжеп емес
Семиң илхамың, деңек заман йошы, баһыт сабат
Парнас таўына өрмелеп шыға алсаң әжеп емес.
Ығбал қулиме түскен Аязың маған тиисин,
Колың ұсылытар от болып жансам әжеп емес.

* * *

Нәүбәхәр келип, ашықларға даўайы болды,
Жер жәдән жасыл киин, аспан даўайы болды.
Хәр жигит өзинше Фарҳад, хәр қыз өзинше Шийрди,

Хәр кеүил шайырлыкта кудды Науайы болды.
Ышқыдан Эмиү тасып, қайтадан болды Жәйхүн,
Күйнилар қаңбак күйіп, шелде жабайы болды.
Өткинши булт екпесин қолға алып, ызғысып,
Қызғалдақлар қан жылан, ышқы гедайы болды.
Сен, алтындалалардың шахла көз ұхнимдары,
Шелди бостан етсем деп жаның пидайы болды.
Өциринде жулдыз жанар, жүзинде ай сәүлеси,
Ел кеүли-хұрмет тахтайы, иззет сарайы болды.
Бул бәдәрде бир қайырымлы бақпадың бизге бирак,
Билмедиим, Аязидиң недур гүнайы болды!

* * *

Жулдызлар үйқыламас шудам таң атқанша,
Ышқыдан бийдар адам таң атқанша.
Жаныңа тиисе сақрайы қосықтарым,
Оқыйни Физыұлыдаң таң атқанша.
Лекин ҳәр заманың өз саз-саубети,
Ким ҳәзір қаазел тыңларан таң атқанша?
Салып ыргалдын алтын бесигине,
Тербетер сени заман таң атқанша.
Ал, мен үйнінниң артында тал менен
Ақшаш жөгерип тұрамай таң атқанша.
Өзиңниң үйкімі катты, майтий сергек,
Жолатпас; менің саған таң атқанша.
Алмаған-ғанаң беріма бул Аязнәде,
Сонша дәстүр шып мәдән таң атқанша.

* * *

Жигитлик майдан тарқаса, мәрдана болалмаспаң,
Басқарған болғандай парұана болалмаспаң.
Дәрт сигареттің шегін, туилерде бығ гезсем де,
Дәртінен Мөнирепке усан дүйіана болалмаспаң
Сен бийгана тутсаң да бизден назырқаңып;
Кеүлемде сенин ҳасла бийгана болалмаспаң
Кастелер исенбесе буйырган ем шыфасына,
Хәким Лукман болсам да дәрмата болалмаспаң.
Сенин откен енди сол он сегиз гул мәүсими,
Мен ҳәм жигірма бестеги боз бала болалмаспаң.
Еле ҳәм көйлерден бирак саңаңын патлы, дилбар,
Сағынжамалым, сенсиз йошланға алалмаспаң.

Түспесин ырбал гүлине ҳәргиз қазан Аязы,
Зэрре ынжылсаң мендагы мәстана болалмаспан.

* * *

Ким айтты: „сеннен бурын сулыў дұньяда болмаған?“
Болған, бирак бақ-дәүлеті бундай сирә да болмаған.
Сендеңи бул ығбал-дәўран, сендеңи бул ықтыйяр
Тилла көшкили Сәнем, Нәдирада болмаған.
Данклы мийнет, жаслық шырай, хош қылышты қулқыңа
Кимлер ансары аўып, жаны пида болмаған!
Хәр жулдыздың өз жилүасы, ҳәр сулыұдың өз керки,
Нәзәримде бирак бәри сеннен зыядада болмаған.
Бир мыйық тартсаң, соған ишпей-жемей болым мәс,
Аңласам, ҳеш бир жигит мендей сада болмаған.
Шийринлик болмас жемисте иисан ышқындай татлы,
Мұхаббат ийрими теніз я дәрьядада болмаған,
Сөзлер қәлемте жалынар, „мени жаз,-деп,-сол нигарға“
Сени десе Аязийдің гәзи ада болмаған!

* * *

Саялы дарақ дейди, саяңызды көрмедин,
Жемисли бир бақ дейди, мийәнәңызды көрмедин,
Қаншалар уйқысылдыққа гирипдар болым сен деп,
Шифалы дәрмақ дейди, шифанызды көрмедин.
Геззаллық дүньясы деп, жүрт мактар ұимметинди,
Мен өзим лекин зэрре пайданызды көрмедин,
Ышқыдан пайда излемек, әлбette, болар әбес,
Сонда да гүл болмаса ҳәм гияңызды көрмедин.
Кеплерге унасада сен деп питкен гәззелдерим,
Бир жыллы нәзер аралас баһаңызды көрмедин.
Шын сүйсөң—азабы шийрин, заўқы-сапа деседи,
Хижраныңды көрдім, заўқы-сапаңызды көрмедин.
Кеп кеүиллерге түскен нұрыңызда шегим жок,
Лекин Аязийге түскен шуғланызды көрмедин.

* * *

Сүйсен, жақсылар улуғы мен боларман,
Сүймесен, жигит құнығы мен боларман.
Тасқа питкен бир гүл көрсөң жолында,
Сол дала ғұлдин үрығы мен боларман.
Сен бийдар жатсаң ақшам ышқы Фурхатынан,
Сыралар айдың сынығы мен боларман.

Жылқысыз жайлайда жатса алдында
Жылқыманның курығы, — мен боларман,
Сокпағынды тосса таў арасында
Буркыған сүйдүң тынығы, — мен боларман.
Кеүлиңен шығып егер унаса саған
Кайсы жигиттиң қылығы, — мен боларман,
Сабыр дамла „сабыр қыл“ деп кеткен Аязийге,
Болмаса сабырсыздардың шойдығы мен боларман.

* * *

Жанғандай таң шуғласы ханатлас көйлегинде,
Гүлленер Үатан даласы ғаўаша гүллекенде.
Ақ, қызыл гүл, пүшты гүл ҳәм сыя ирен гүллөр
Жасыл жалырақ арасы ғаўаша гүллекенде.
Уштан салған қызыл гүл еркетай сиңлисиңдер,
Тұңғеги ақ гүл — апасы, ғаўаша гүллекенде.
Апаң турмысқа шығып — гүл ғөрекке отырып,
Топланар зураэт сапасы, ғаўаша гүллекенде.
Әмиү, Зәрафшан зер шашып келиншектин үстине,
Жер кийер той лифасын ғаўаша гүллекенде.
Раксса түскен киби геззал „Бәхәр“ ансамбли,
Баслап Мұкаррамасы, ғаўаша гүллекенде
Ал сен тойлатар түриң жок ашығың Аязийге,
Бул сапары ҳәм шамасы ғаўаша гүллекенде.

* * *

Бир кайрылып бақпадың, — шадланып күле алмадым,
Баста дәўраным турып, дәўран суре алмадым.
Сен жүре алдың менисиз басқалар менен шағлап,
Сенсиз басқалар менен мец шағлап жүре алмадым.
Жети дүркін қыз етер бир жигиттиң тузынаи,
Қайсы дүркін ишинде баратқаның биле алмадым.
Ай жактысында пахтага сүү алсаң қосық айтып.
Сылдырап актым салмаңдан, сен бирак көре алмадың.
Айтып жүрген қосырың ким ҳаққында, ким жазған?
Саған арнап жазғанымды билсең де тән алмадың.
Шайырлық сан-сапатына илинсем де елимде,
Ышқы итибарына илиниң, яр синалмадым.
Қосықта еркин кәлем тартса да бул Аязай,
Фәззел бабында лекин мән Еркин боладмадым.

* * *

Әлхәббиз, бул не деген салтанат — аппак дүнья,
Жер агад, атыз агад, кеүил агад — аппак дүнья.
Алпак-аппак буллар аўнап дәрье бойына,
Гүз тигер ақ шатырын, —кәрамат аппак дүнья.
Жүз „кек корабльлөр“ ақ толкынларды иреп,
Аспан ақ, жер бети ақ, тыр этираپ аппак дүнья.
Қырман қызыллап, күн сайын артып Үатан дәүлети,
Сен төккен „полат етектен“ бинияд аппак дүнья.
Азат мийнет, ана топырак, қуаш ҳәм суў аўқамы
Хәмириңнен табар әділ сиясат, аппак дүнья.
Ақ жүзин күнгө тотығып, қызыл шаршың желбиреп,
„Харма!“ десем еситпейсен, бийрағым „аппак дүнья“.
„Қырманга берекет“, гөззал, Аязийдиң әрманы!
Бастай аяғын тамам муҳаббат — аппак дүнья.

* * *

Бәхәр ҳәм сен екеүнди бәрхә тәрийп етейин,
(Сөзимди мақтап, өзимди висент етпесен нетейин.
Сәйир етип гөззал Ташкент фонтанлары жаңында,
Жүр, жаңын, мәрмәр дипаслы шәхәрди көрсетейин.
Гүлин ашылты дейді Наманғаниң алиасы,
Зер топыраклы Зәрафшан бойларын көрсетейин,
Сырдәръяның бойларында саған айтар сырым бар,
Мырзашөлде қызын мийнет тойларын көрсегейин,
Байсын таўдың басынан Термезди тамашалап,
Әндижанның күп әжел жайларын көрсетейин.
Фархад қашаўы қазған зер булак- Науайыдан,
Кенимехтин кой жайған қырларын көрсетейин.
Сейлик ышқымының бәхәри күүдү көклем Аязын,
Гөззал Өзбекстанымның бәхәрин көрсетейин,

* * *

Колға ал дуўтарынды, җәр һамадан сөйлесин,
Жәннет бар деген жалғандур, Ферганадан сөйлесин,
Хорезмий мен сүйген он еки мұқамын шал,
Я Раджәбий, Абдулла мәўланаңдан сөйлесин.
Келтир Халимаханың гүлжүзли „Тәнаубарын“,
Оның ҳаўазынан ийген әрўанадан сөйлесин.
Айымхан „Дем бермесин“ Эмиү бүлбіллериңе,

Мейли Надира яки Зульфиядан сөйлесин.
Кеүлім истер, сайраса „Самарқанд ушшаклары“,
Данқыл қурдасын Тұрсынай дуганадан сөйлесин.
Өзбек пахтасын әлемге алтын етип таныткан,
Пахтакеш дийхан ҳалқымдай мәрдаидан сөйлесин.
Сазың тарында сөйлесин Аязий Әрмәнлары,
Сендей жананды берген заманадан сөйлесин.

* * *

Жәйхүн бойына журт арып ояқ-буйқлардан,
Хорезм, Тащауыздан ҳәм қарақалпақлардан,
Баславады зүрәэт – мийнет, табыс байрамы,
Таслақ тағыда жайиап қырмызы байрақлардан.
Манлай тер маржанынан ким бәлент қырман үйсе.
Жығын-жығын журт сүйсніп алғыслар узаклардан.
Боз ордалар шайқалып Ашишкөл аймағында,
Сегиз айдаудан, эне, ат келёр қаяқлардан.
Қыйқыұлы қекпар қызып, палұанлар ыныранып,
Мұйизлерден от шырып, күм ушар түяқлардан.
„Қыз қуұмы“ баслағаңда қаштың әк без ат минип,
Куұды торы атмы биреў сүұмырып „сақлардан“.
Жетип алтың әк жұзиңнен сүйип қояма деп;
Қарар Аязий дінкеси кетип дыз-аяқлардан.

* * *

Көрдин бе ол „көрмести“ деп, жулдызға қарайынба?
Билдинбе „дым билмести“ деп, самалдан сорайын ба?
Шардан айрып карда куұдым қыргауылдық изин,
Таппадым сени бирақ аүйлда я районда.
„Жуўырган алмас, буйырган алар“ дегең нақыл бар,
Кетип қалдың ба дедим басқаға қолайында.
Куўандым, көріп бүгін ол „айнайы жәхәннан“
Отырганыңды мәжилисте Кремль сарайында.
Бир мәхәл шықтын минберге толған айдай толықып,
Сүйснин кол шаппатлар отырран журт маңайында.
„Ақ алтың патшасы бул Эмиү гөzzалы“ десип,
Сыбырласқаның еситип мем шыдаң турайын ба:
„Билиң, ол Аязидиң мактанашы“ дәп бақырдым,
Буниан артық бахыт бар ма, досларым, Ибраіымға!

Март, 1976-жыл

МЭНГИ БУЛАҚ

(АБИҲАЙТ)

Әпсачауый-фантастикалық поэма

Катнасы ўшылар

Искендер патша (*Александр Македонский*).
жәдәнгир шах.
Әрасту (*Аристотель*), әйнемги уллы грек алымы.
Аскар, тас қашап мүсин сорғышы скульптор жигит,
Фарры анышы, Аскардың атасы,
Птоломей, Искендер патшаның әскербасысы.
Онесия, Аязканиның қызы, Аскердың қалынлыры.
Онесия-2 Онесияның шаұлырынан шүған қуұлық қызы.
Сулайман патшаның күй геллеси.
Мәңги суу излеүшилер, негр баласы, гидрологлар, психиатр врачи-
лар, академик, юрист, гид, дайханашар, ойнаныш қыздар, сарай
адамлары ҳәм таты басқалар.

Ұакыялар бизиң әрамыздан илгері 300 жылдарда ҳәм бизиң
әрамыздың 3000 жылдарында етеді,

ГӨХИҚАП ТАҮЫНДАҒЫ ГЕҮГИМ.

КӨРИНИС

Хұрдайтын мұнарланған тау етегіне ымырт түскен. Тау басында корғаша қала, дәрдя арып түр, Атасын арқалап Аскар киятырды.

Асқар

Инсан деген кетти бул адамлардан!
Мына ғарры бүгін жұз жасқа толды.
Жұз мәртебе этшек дауысын еситти,
Жұз мәртебе мына Огуз дәрдяда
Муз түсип, қызыл суу акқанын көрди.
Ол да аздай еле жасай бережак,
Балларының көргенин де көрежак...

Эй ғарры, бир отырсаң дурыслап,
Фыйқылдата бермессенә алқымды!
Шешесиниң арқасында жатқандай,
Жатыұын қара сағыйрадай тамсанып.
Ұұ, шаршадым. Түс кәнекей, атажан,
Мына таста дем алайық азырак.

Тасқа отырысады, Асқар шахмақ тас шағып, от жағады

Ғарры

Ах-хool Күяш тәцирим яр болгай өзи,
Бәрекелла, ақлық балам Асқаржан!
Отырсақ, мейли, отырайық... Аа, бирақ,
Біз қаяқта баратырмыз ицирде?

Асқар

Үай-үой! Жаңға тиіди тап мына ғарры,
Жол бойына айттым буган жети рет.

Он кулақтан айтылған сөз самалдай,
Шеп кулақтан шығып кетер гүйилдеп.

*қарсысындағы тасқа шала тұтып, жазыуды
оқыды.*

Сен мына тастарғы жазыўға қара,
Мен оқып берейин, тыңла, атажан!

F ар р ы

Кәне оқы, улым! Афрасиябқа
Арбалы апарып оқытқаным
Бир ырза болайын. Оқы, ақлығым!

А с қ а р

Пәлен замандағы пәленкес патша
Бул тасқа былай деп пәрман шегипти:
„Кимниң куўлық тиси қайтадан шықса,
Ким жүз жыл жасаса — өмири зыядა,
Атасының ұққы жоқ бул дүньяда.
Ол кисинин улы яки ақлығы
Гәжікапта Эжел ойпатлығына
Арқалап апарып таслаўы лазым.
Ким бил пәрманимыдь бәржай етлесе,
Өзи өлимдарыў, малы — патшалық”.
Әне, сыйна бер Қуяш тәцирице.
Баратқандай кемпириниң қына тойына
Пәрўайын пәлек сениң, атажан...

F ар р ы

Хаў, Асқаржан! Кемпир тұспегир
Байласа болар еди-аў бизиқ ешекті.
Арқанлаўлы жерде қалды-аў жаныўар...

А с қ а р

Паҳ, айтты-дә! Өзин яки кемпирки
Қоя берип, қайғырады ешегин,
Өлерде де адамға дүнья-мал жақын...

(ғарры қатты күледи)

Хаў-хаў, есин жоғалткан ба бул ғарры?
Мен ғой, жандай көргөн ақлығы Аскар,
Сүйеги сипсе болған пәленкес патшаның
Дәстүр болып қалған нәлестій пәрмәнаны
Илажсыздан атқарыға бел байлап,
Шыктым үйден өз атамды арқалап,
Апарып таслаў ушын Эжел ойпатына.
Ал сен иениң мәслигине қүлесең?...

(тамашагөйлерге)

Өлімнин жақын қалғанын сезсе,
Кім де болса азар ақыл-есинен.
О бийшара атам! Өлимге шара жок...
Гиналайман несine...

Ғарры

(Күлкисин тыйыл, орнынан бердам турын,
сабырлы сойлеп)

Яқ, ақлығым, ес-ақылым жайында,
Неге құлғенимди айтайын саған.
„Атана не қылсаи, алдыңа сол келер“
Деген нақыл ядқа түсип тур бүгін:
Мен де жүз жасында байғус әкемди
Әжел ойпатына апарып таслаўға
Сендей жолға шыққанымда арқалап,
Отырып дем алғанман тап усы таста...

Аскар

(сескенин кетеди)

Япырмай-ә! Қызық ойын екен бул...
Келер онда бизиң алдымызға да...

Ғарры

Өмир берсе. неси қыйын жасаудын,
Көз ашып-жумғанша өтип кетеди,

Бул қараған елде жетeўдиц бири
Жұз жасынды мүлк екен деп жүрген жоқ.
Тек мына бир дәстүри бар кесаптат,
Пәдерице нәлет нағылекес патшаның
Алдындағын жеди ме екен тарылар?...
Куяш тәцирим, қайттым әсиге кетсем!

А с қ а р

„Халыққа дәстүр болса, катын арқаға мин“
Дегендей дәстүрдің жаман жери бар.

Ғ а р р ы

Хысраү патша менен урысқан жылы
Бир жулдыз астында туүлғанлар көп,
Оларды да өз баллары сен усап,
Бүгін-ертең жолға шығар арқалап (*куледи*).

А с қ а р

Токтан, сәл сабыр ет, ата! Сен егер
Сол айтқан урыс жылы туүлған болсан,
Тарийхтан мен оны оқығаным бар,
Еле ҳақылышаң он жыл жасаўға.
Ах, яшагайд, жақсы болды айтқаның,
Сизди үйге қайтып алды кетемен.
Ал он жылдан қейин ким бар, кимлер жоқ,
„Я хан, яки ешек алер“ дегендей,
Несибенен көрерсек ол мәқәлде.
Мүмкін, наймыт сол пәленкес патшаның
Бул оңбағыр заңы бийкар етилер...
Мин арқама, атажан,
Кемпиринди қуўантайын апарып!

Ғ а р р ы

Паҳ-паҳ, оның саўабына не жетсін!
Кемпирдин қасында жамбаслап жатып,
Бир шай урганымда, ўағ болар еди-аў,
Келер едим құлындағы қәддиме (*куледи*)...

А с қ а р

Арканлаұлы қалған ешегицди де
Әкелип өзим, үй қасына байлайман...
Кандай қуұнышлы енди мен ушын!
Атамды ҳәзир үйтеге алып қайтаман.
Кандай ҳәзілк, алдына оның отырып,
„Алпамысты“ жырлағаның еситиү,
Аш бөри менен алысқаның айтқанда,
Сүнгіп кирип жамылып атқан тонына,
Уйықлаў қандай жақсы ақлығы ушын!...

Ф а р р ы

„Кеп жасап кеттиң“ деп, тәғне қыласаи,
Улым, сен билмейсөң өмирдиң гәштин.
Бул дұньяда қаша узак жасасан,
Оған соңша үйренип, баўыр басасаң.
Жаман-жақсы болса да,
Үйренип кеткениндей өз ҳаялына...

А с қ а р
Ий, гаррының еле әндийшеси көп...

Ф а р р ы

Хәмме қыйынлығы мазасы менен,
Барлық қәтелиги, жазасы менен,
Мийнет машқаласы, ыссы-суұғы,
Шадлығы, қайрысы, азасы мекен, —
Өмир жалықтырмас адамды ҳаста.
Параз ет сен, жұз жасаған өмири
Дүзде шаұып баратырған кийиктиң
Саясында жатқан шелли болмай тур...

А с қ а р

Тоба! Бәле екен ғой өмир дегенин...

Ф а р р ы

Егер өмир сондай бәле болмаса,
Адамнан күрт-кумырсқаға дейинги

Хұкимин жүргизген Сулайман патша,
Мәңгі сүйді таўып ишпес еди ол.
Инсапсыз деп айтсаң болар соларды!
Ол ҳәэзир де тири. Бирак та оны
Адамзат умытқан, корлықта жатыр...
Егер өмір жалықтырап болғанда,
Кәраматлы тәүіп ҳәким Улықман
Мәңгі сүйді таўып, өлер алдында
Аүзына апарғанда колы қалтырап,
Ыдысы колдан түсіп кетер болар ма...
Инсапсыз деп айтсаң болар соларды!
Ал ҳәэзир де Искендер патша шарқ урып,
Мәңгі тиришиликтің суўын излеп жүр...

А ск а р

Хабарым бар, ата, ол ҳәдийседен...

Ф а р р ы

Кос мүйизли уллы Искендер патша,
Жаўлап алды жети ықлым дүньяны,
Енди мәңгі жасаў ушын дүньяда
Мәңгі тиришиликтің гүйни излеп жүр.
Инсапсыз деп айтсаң болар соларды...

А ск а р

Патша деген ақыллы болар деп еди,
Жоқты излеп, ертек гөзге инанып...

Ф а р р ы

Ертек емес, ол бар нарсе, ақлығым,
Мен, бир жола ол булақты көргенмен...

А ск а р

Аашы халқыя билемиз. Олар — мактаншак...

Ф а р р ы

Ғайратлы жаслықтың қәўүипли соқыры
Ол суўға абайсыз апарған мени...

Аш жолбарыстан қашқам бир аксақ кийик
Бир қәүипиң жартасқа миңди өрмелеп.
Атың түсирдім де жолбарысты мен,
Артынан гүзетип бардым кийикти.
Корқынышлы қыямай тас щетинек
Мен де бара бердім кийик сокпактан.
Өмір, өлім ерегисип атқанда,
Жасалық, мәртлик жетер өз нийетине.
Бир үакта қарасам, кийик токтады.
Хәм шамбырлап түсти кишкане суұға.
Сәл өтпей ол аксағаның қойды да,
Бир секирип, ғайып болды көзимнен...
Барып көрсем үлкен алтын астаудай
Шуқанакта мөлдиреген суү кердім.
Жоқарыда жан барадын жар тастан
Көз жасындай тамар оған тамшылар...
Кеш түскеңше кете адмадым ол жерден.
Жалаңаш сулыдай урланып келип
Сол алтын астаұға шомылар жулдызлар.
Бир илахий сулы ғүллөр ыргалар...
Атам пақыр көрмесе де бул сүйді,
Ол ҳаққында талай айтқаны есте.
„Нагайбыл ушырасып қалсан, ол сүйдан
Ишиүди ойлама“ деген еди ол...

А с к а р

Ишпегениң жақсы болған, атажан,
Олсыз да мына бир жұз жасты дурыслап
Жайғастырмай атырған тар дүньяда
Халың мүшкіл болар еди оғада....

Ф а р ы

Изде қалып өз заманласларынан;
Кимге керегиң бар? Кудай сақласын...

А с к а р

Айтып болған болсаң ертек сөзинди,
Жүр қайтайдық. Мин арқама, атажан.

Fарры

Як, болмайды, балам, бул жолдан қайтыў.
Өлүмнен ҳеш жүйрік қашып күтүлмес.
Камшысын умытқан қонаққа үсап,
Изге қайтыў енди бизге жарааспас.
Мен кетемен. Эжел ойпаты жақын.
Анаў жерде тас үңгир бар қупыя,
Анда жүрип, онда көп түнегенмен.

Берилер улысады

Мен аңшыман, бәри тиімейді бизге.
Ал, сен усы жерде қалыңлығына, —
Ханның қызы Онесия сулыұға
Жолығысар ўактың жақынлаپ қалды...
Ол сондай ақыллы, сондай мийрибан,
Саған дым пәкізе қостар болады,
Мениң шаулықларымды да туýады...
Куяш тәнірим яр болсын саған!

қайғылы музыка астында қараңғыра адым атады,
бөрилер улийды, Асқар жылайды

Асқар

Хош бол, ата! Жарлықасын алдынан.
Дүнья қызық дейди. Қаяғы қызық?
Ийт жесин, из бети не деген бузық!...

КӨРИНИС

Еки көнізеги менен Онесия келеди

Онесия

Асқар, ҳеш шара жоқ тәғдир исине,
Куяш тәнірим солай жазған әзелде.
Яқшы адам еди атансыз пақыр.
Алдынан жарлықасын...
Мен келдим миңе!
Бир қәптеден кейин қосыламыз бизлер.

А ск а р

Жолымды жақтыртқан ығбал жулдызым,
Онесия, өмиirimниң гүлшаны!
Өдим бе, түсім бе сениң келгениң?
Бир сүүретши аклығына аңшының
Хан атамыз қызын бермес деп едим...

О н е с и я

Мениң атам әдалатлы Аязхан
Жаслығында болған емес пе шопан?
Аңшының аклығын жатырқамас ол.

А ск а р

Афарин, әдалат патшасы болған,
Ел сүйген Аязхан атаханымыз!
Кәүендери кара пукара халықтың,
Оған курбан болсын бизиң жаңымыз.
Оның ұрметине, сениң шаныңа
Уллы Огуз дәръя устинде турған
Анаў тик жар таслы Дәрбент шынына,
Жокарыдан зәңги таслап өрмелеп,
Алмас пенен қашап қыямай тасты,
Бир қыямет сүүрет саламан еиди...

О н е с и я

Сениң тастан жонған тәқирлерине
Жолаушылар тоқтап табынар мудам.,.
Не сүүрет саласаң Дәрбент шынына,
Елдиң мақтанышлы устасы, Аскар?

А ск а р

Сүүретлеймен Мәнгі өмир даражтын,
Уллы тәңирим Куяш оның шақасын
Кунге белеп, нұрын күйип турады.
Оның терең тамырларын төменде
Абидаят суұы жууып турады.
Бир жағында Әдалатлық кудайы,
Тик жар тасты кулагп кетпеүн үшін,

Мыкты иини менен туралы сүйег.
Мұхаббаттың пійри анамыз Ақшолпай,
Мәңгі булақ етіп ақ көкиретін,
Мириим сүтін берип турар-емирге...

Онесия

Жұлдызы аспаидай сениң қыялың.
Әне, Жеті қарақышы жулдызы тууды,
Урлаўға киятыр олар хан қызын...
Жүр, тезирек елге қайтайық, Асқар!

Асқар

Онесия, қыял аспанымдағы
Әрман жулдызымсан, арзыұлы ярым.

(кетеди)

СКИФ ШАТЫРЫ.

Сол көрнис: — тау етегі, дәрді бойы. Бийкте боз дұманың корғанша када. Бир шетте тас тәциринин мүсин сүреті. Карсыныңда кен ҳауалы, нағысады патша шатыры. Шатыр жабығынан тау-жәм дәрді көрнеді. Шатырда көшпелі алтын таҳта И скендер патша отыр. Стол жаңында глобусқа ҳәм китаптарға үцилип алым Эрасту кеүкілден жүрдіти. Бир қанталында Афродитаның ақ мәрмәр мүсиви (статуясы) тур. Қолында шарап жамы шайкалған патша кеүилди, бірақ сәл сәл зеріккен, қандай да бир қосық катарларын еске түсіргісін келеді...

Патша

Алыс Фракия ойпаттығында
Таудан ағып түсер бир салқын булақ.
Сол булақтың сулығы сыйдырлысында
Орфей сазы сыңып турғандай жылап...

Эрасту

О алтын Эллада, әзиз ўатаным
Ақыл, гөzzаллықта жәхәнда тенсиз.
Гүрлеп жасарсаң-аў мәңгиге менсиз,
Лекин сенсиз маган өмир жоқ, жаным.

Афина — ақыл ҳәм гөззәллық пийрі,
Күштей нур шашып мәңги турады.
Адам келер-кетер, ақылы қалар,
Инсан ақылы — абиҳаят булагы.

П а т ш а

(мысқыл менен)

Абиҳаят суýын, әзиз үстазым,
Онда неге излел жүрииз жат жүрттан?

Ә р а с т у

Сиз излеген сол мәңги суў булагы
Алыс емес сизиң шатырыңыздан.

П а т ш а

„Мәңгилек китабын“ жайып алдыңа,
Даўам етиң, үстаз, ертегиңизди...

Ә р а с т у

Ертек емес... Сизин менен биз ҳәзир-
Гәдіқап тауының етегин демиз.
„Огуз суў“ дер бул каттығар дәръяны.
(Ал биз, әлладаң греклер, оны
Огуз емес, „Окс“ деп жүритемиз.)
Бул көшпели азнатлар елйнде,
Жүзден көп жасайды жетеүдин бири.

П а т ш а

Япырмай-ә! Қызық екен бул жери.

Ә р а с т у

Лекин, жасың жүзге толған күнинде,
Үлдүң сени қатын салып ийнгे,
Гәдіқапта Эжел ойпатлығына
Апарып таслайды. Тамам ўәссадам...

Патша

Бул дэсгүри жабайылық заң екен.

Эрасту

Ал, сиз болсаңыз, уллы патшайым,
Мәнгі булақ — абиҳаят шәшмесин
Таұып, бир ишиуди әрмән қыласыз..

Патша

Сегбір тартып жаўгершилик жолында,
Биз көрмеппиз ялғаншының қызыны.
Узақ сайран етсек деймиз дүньяны ..

Эрасту

Узақ өмир суриў — бул басқаша гәп,
Бирак мәңгі жасаў — инсаптан емес.
Хәр адамға тек бир заман берилген.
Жақсы ат қалдырысаң келешек ушын,
Жаңа әүләдлар руҳынды яд етер,
Изде қалса адам өз заманынан,
Кор болып, өмиринше пушайманлар жер...

Патша

Мәңгі суýды таўып берің сиз әүел,
Ал заманлар менен тил табыў жағын
Оннан кейин бизге қоя бер, устаз.
Заманларды жаратаман өз қолымнан,
Заман ағымы дәръя болса егер де,
Жүлдышздай ҳесапсыз ләшкерим менен
Ол дәръяны бурып жиберемен мен.
Жаўлаң алмақшыман пүткіл дүньяны,
Алда күтер бизди тахты Сулайман!

Эрасту

Дүнья он сәккиз мың әлемнен турады,
Бир патшага ол дым көплик қылады...
Лекин, „жер-жәхәнді алып нетесиз?“

Дел саўал бермеймен, патшайым сизге.
Себеби сиздей уллы патшалар ушын
Бул саўал жоғалтқан өзиниң күшин...
Оннан көре тыңлаң, айтайын мейли:

(китапқа қарап)

Күс ушып барадын таў қабагында,
Астаудай сап алтын шуқанағында,
Көз жасындай тамар бир сырлы булак,
Хеш тасып төгілмес астаудаң бирак.
Оған алып барада бир кәүипли соқпак...

Патша
(ынтығып, турғелип)

Устаз, сұлтте маган сол бир соқпакты!

Әрасту

Ал ол жағын бул китапта жазбапты..

Патша

Сиз инсан даңасы Аристотельсиз,
„Искендер Зулкарнайын“ леселер биэди
„Дана Әрасту“ дер бул жерде сизди.
Мүмкин емес сиэң билмеўлеридиз...

Әрасту

Мың айтсаң да, бир геллениң ақылы
Мәңги суұға соқпак таўып барадын.
Хәзирети Хызыр яр болсын сизге,
Халықты жыйнап жар урдырын патшайым,
Не табады, десен, халық табады....
Телегей тениздей әқыл да халықта,
Патшалар жүргінген нақыл да халықта...

Патша

Ақыл-парасатлы патшалар ғана
Халықты халық етеди басында турып.

Эрасту

Халықты халық етиүши патшаларды да
Сол халық деген киси өзи туудырар...

Көринис

Эскербасы Птоломей келеди.

Патша

(кéүилленин)

Данклы эскербасы — сәрдарым мений,
Батыр Птоломей, бармысан өзин?
Хүрметли устазым алым Эрасту
Сабак берип скиф шатырында да,
Мәнгі суў җаққында ертек айтпакта...
Қәне Птоломей, не жаңалық бар?

Птоломей

Тұх, уллы патшайым, кесин сорайсан,
Сонша урысып жүріп бол Азияда
Бунындай көк өжет халықты хөрмедин.
Хорезмийли дей ме, массагет дей ме,
Басында ғаўқыйш қара қалпағы,
Атып жығылады, жатып атады...

Патша

„Атып жығылады, жатып атады?...
Әстанапурла, бул сақрайы халықтың
Өйтеп корғағандай не байлығы бар?

Птоломей

Байлығы жоқ асып-тасып баратқаи,
Дәръядан сәл етсен, аржагы — шөллик.

Эрасту

Кулан шөлин сүйер, қызғыш — уясын,
Адам елини сүймес байлығы ушын,

Сүйер оны Үата и болғаны ушын.
Азатлық ҳәм ўатан, — ең баслы байлық...

(Птоломей күлип жибереди)

П а т ш а

Бизлер ҳәм күлейик, хош, Птоломей?

П т о л о м е й

(қысынғаннан қызыл орамал менен
терин сыйрып)

Кешир, тақсыр, еситпеген елде көп...
Бул елдің Әяз деген ханы бар екен.
Патша сайлап, даүлет, кусын ушырса,
Күс коныпты бир шопаның басына...
Енди сол шопаннан болған патшасы
Қатты әдалатлы болса керекти.
, „Уллы Искендер патшага урыссыз
Бағынамыз, хыраж төлеймиз оған.
Жәбирлел, текпесин халқының канын“.
Деп наң-дуз көтерип шыкты алдынан.
Барып кирил көрдим оның сарайын.
Алтын, гүмис пеңен безелген зат жоқ.
Тилла емес басқа кийген тажы да,
Қараман ағаштан соғылран тахты.
Эдиллиги сонша шопан патшаның,
Жесир қатын жұз кой айдайды лейди...
Тап карсы алдына ағаш тахтының
Шопан үақта кийген шерим етигин
Эширепилеп қыстырып бир қазыққа,
Дәл астына үлкен ҳәриппер менен
, „Аяз, шарығына бақ!“ деп жазыпты...

қатты күледи

П а т ш а

Хәй-хәй, Птоломей, күлкили емес бул...

Әрасту

Я тоба! Не деген даналық бар бунда!...

Птоломей

Даналық дейсиз-аў, неси даналық?...
Сол дана патшаның Аскар деген бир
Тас жонышы күйеў баласы бар екен,
Үәя жүүрнемек, күйдирди-аў мени!
Есицизде ме, Мараканданы аларда
Сөгдийлардың Спитамен дегени?
Халықты баслап, „сизге бағынбаймыз“ деп,
Каша жанғатыйди. Булдағы сондай...
Уш күнлик урыста ол сүүретшини
Бир сатқын достының көмеги менен
Жарадар күйинде қолға түсирдим.
Жаўырныва таңба салып қыйнадым
Хәм де тәңирибийзар Прометейдегі
Кап таўының бир шыңына байлладым.
Сизге қарсы шапқан өзмәбетлердин
Тәғиди усындаи азаплы, таксыр...

Патша

Афарин, Птоломей, садық сәрдарым!

Әрасту

Соның бәрин өзин қылған болсан,
Әжеп ис қылышсан, Птоломей батыр,
Териңди сұрт қызыл орамал менен...

Птоломей

(орамалына көзи түсип, албырап)

Хаў, қалай бул, ақ орамал еди ғой...

Әрасту

Вавилоннан Согдианаға дейин
Кан төгіп киятырган әскербасының,
Әжеп емес, ақ орамалы қызарса...

Патша

(*қатты күлип*)

Эскербасы жигитлик қылған шамасы.

Птоломей

(*Әрастуға ашыўланып*)

Бәрә ашы тиллең шағып сейлейсиз,
Сизге бир жақпадым, устаз Әрасту.

Патша

Устазға сен түйе, биз жақлай жүрмиз.
Даўам ет, Птоломей, ашыўынды бас.

Птоломей

(*қайта жанланып*)

Таксыр, бул жерден тез көтпесек болмас,
Адам қызықкандаң байдығы да жок.
Кеше мени есигтим, оның үстине,
Бул елдиң мына Окс деген дәръясы
Әр беттеги үлкен бөгетти жығып,
Оксана тенизин ол тәрк етия,
Гиркан тенизине бурылып кетилти.
Сизиң жаўлап алып атырганыңыз,
Бул апат жанында ойыншық деседи.
Енди бунда курғакшылық басланып,
Жаў шаппай-ақ ел серпилиш көшеди...

Патша

Әстапырла, қапылттың ғой, сәрдарым.

Әрасту

(*глобусты айландырып*)

Булар көшпели халық, көшип үйрәнген,

Бизлер жаўгершимиз, жаўлап үйрөнгөи.
Айлан, дүнья, айлан, шарқы пәлектей!...

Птоломей

Бул қараган елдин гене дәстүри:
Сүү тасса да, суү кайтса да дәръяда,—
Суұдың пийри Анахитаның жөлі на
Курбанлықта бир қыз береди екен.
Азанда турсам, уламалар, порқанлар,
Жүлдіз көргиши мұнәжжимлер жыйыны,
Курбанлықта бериү ушын дәръяға
Талап етип атыр екен хан қызын.
Бир пәкізе нашар екен карасам,
Таўға байлаپ қозғалаңшы күйеүин,
Хан қызын бунда алып келдім, Патшайым.

Патша

(мысқыллап)

Әйтейир де, бег орамалың қызыл-аў...

Птоломей

(албырап, айылап)

Патшалық саўғага қыянет жоқ, шаҳым...

(кол шаппаттайды)

КӨРИНИС

Еки қанийзеги менек Онесия киреди. Ол патшага тикке қарал турып, бирден күледи.

Патша

Бәрекелла, шәлдин үркек кийиги...

1 - қәнийзек

Онесия, өйтпе, не болды саған...

2-қәниңзек

Тәжим ет, ханшайым, уллы патшага!

Птоломей

Хаў, сап-саў еди ғой, тап жанағана...

Онесия

(қапталда түрган Афродитаның статуясы алдында
диз шөгип)

Асыраўшы анажаным Ақшолпан!
Жалынаман, аман сақла ярымда.
Оның тас қажаған жұмыры билегин
Жаў бугаўы қыймасын.
Жат мәнзилден қаңғып келген кара құс
Шоқымасын жигерин,
Табынаман, азатлық бер ярымал...

Әрасту

Афродитаны булар „Ақшолпан“ дейди.
Массагеттиң даңқыл ҳаял патшасы
Тумариса Кир патшаны жәнгенді.
Оның көзин қанға тойдырыў ушын,
Кесип алып сол патшаның геллесін,
Қан толы меске салғанды
Бул хан қызы сол Тумарис тухымы.

Патша

Бизге „абайлы бол“ дегениңиз ғой...

Әрасту

Мәзи мен тарийхты еслеп атырман.
Энэйи нәрсе өмес тарийх сабагы...
Аха, умытыппан, тақсыр патшайым,
Ушырасыўым керек еди бул елдин
„Асан қайғы“ деген философына.
„Аяғы жок, қолы жок,

Жылан қәйтип күн көрер.
Күйрығы жоқ, жалы жоқ,
Кулан қәйтип күн көрер?... Ҳа-ҳа-ҳа!
Шынында да қызық адам көринеди.

(өзинше)

Патшалар тил табыспаса да.
Тил табысар бәрә алымлар...

(кетеди)

Патша

Устаз қандай дана адам зейинли...

Птоломей

(өз маңлайынà шарпа урып)

Ах, күм гелле Птоломей, еле сен,
Урыс кудайы Марс тәцириим ҳаққына
Курбанлыққа өгиз соймақшы едің-аў...

(ым қағып, кәнізлерди де алып шығып қетеди. Негр
баласы шарап экеледи.)

Патша

Жат жерге тигилген скиф шатырына.
Жуўсаның хош ийисин әкелер самал...

(Онесияга шарап усынады)

Онесия

(шатыр жабығынан тунги аспанға қарап)

Эне шықты Жети карақшы жулдызы.
Үш атлы хан қызын ортага алып,
Тәрт атлы урыспакта кейинде қалып.
Әнекей бөлинеп шықты бир атлы.
Жақынласып келер қарақшыларға.

Хан қызының садық Кутлышақ ийти,
Ол да шайып келер аттың изиен...
Жауыз қарақшылар жеткөрмес бирак.

Патша

Жел тийгизбей хан қызының шашына,
Олар саўға етер өз патшасына...

Онесия

Ах, эттең мәрт жигит ат жалын күшты,
Жарасынан қан сорғалап баратыр.
Ақбаслы ер-оның көксине батты,
Карақшылар емес, жолдасы атты...
Әх, коя бер жигитлерди базы бир,
Пейли соныңдай тар, иши толы кир.
Сәл жақтырақ жанса ығбал жулдызың,
Күнлеп ҳәм қызғанып, азаплар өзин.
Дос бөп жүрип, жауға таслап та кетер,
Я пайты келгенде сатқынылық етер...

Патша

Тоба! Зевс тәцирим, мына бир нашар
Айтып тур инсаның ең әззи жерин...

Онесия

Эне, хан қызының Кутлышақ ийти,
Жаралы жигитти шыр айланып жүр.
Ийт ола деген... (*жылайды*)
Арқасына садақ оғы кадалған
Азаматым, ессиз жаўжүрек ярым.
Хәэир ғана мениң қолымнан келсе,
Жаныңын орнына жан берер едим.
Жауырныңа төсеп қолан шашымды,
Ақ көксимди дастық етип басыңа,
Кәбап болған байырымды суұрып,
Тартар едим қансырағая жараңа...

Патша

Жер жәхәнди жаўлап алып атсам да,
Бир сулыу усылай сүймеди. аў мени.
Астымдағы алтын тахтымды түсип,
Мұҳаббат гедайына берер едим мен...

Онесия

(патшага тәжім етип)

Кеширициз мени, уллы патшайым,
Әмири зая жулдыз сәүлесиз болар...

(патша оның шашын сыйпалайы)

Жоқ, жоқ, қол тиігізбек патшайым маған!
Мен өлген ҳаялман, сиз тири инсан.
Мениң қурбанлыққа шығарған атам.
Асыраўшы Огуз дәръя кайтадан
Ылай суұға толып, ел әбат болса,
Әқинбеймен ҳасла өз әжеліме...

Патша

Сондай садақатлы, сондай опалы.
Күншырыстың жер титиреткен патшасы,
Шаҳ Дарага ийилмеген басымды,
Ийдирғиң келди ме, әй сақыпжамал!

Онесия

Талға жарысып шынар ийилмес болар,
Биздиң қойың, шаҳым, өз күнимизге.
Лекин айтып кетер бир кеңе-им бар:
Сиз излеген мәңги сүүдын дәрегин
Мениң ярым Асқар ғана биледи.
Ол ҳәзир бугаўлы жатыр тәўларда,
Босатсаның таўып әкеп береди...
Сиз оны токтаўсыз алдырың бунда.
Ал мен Күаш тәцирим жазғаның ислеп.
Бийик шың басынаң Огуз дәръяға
Өзимди таслаймай қурбанлық етип.

Сиз бенең, патшайым, басқа дүньяда
Ушырасармыз несип болса бир ўакта.
Берген шарабыңды кез жасларыма
Косып сонда симирермен алдында ..

(шараплы жамды Афродитаның аяқ ушына
қойып шығып кетеди.)

Патша

Жүрек етип бул дүньялық бенделер.
Мениң ҳәмиримди тәрк ете алмас.
О дүньяға баратырган ҳаялға,
Патша ма я қул ма — бәрибир халас...
Жат жағыска тиккен скиф шатырына
Жуўсанның хош ийисин әкелер самал...

(гонг урады, Птоломей баслаған адамлар келеди)

Урын жарды, жынаң халыкты тезирек,
Айдаң Кап тауына олардың бәрин!
Маған мәңги сууды таппағанынша,
Тынышлық та, қайтыў да жоқ оларға!
(сыртта фанфара даұысы еситиледи)

МЫҢ БУЛАҚТЫҢ БАСЫНДА

КӨРИНИС

Мәңги суү излеўши халыктың тыныспасы.

Жиірек сақал

Искендер патша жети ықлымды алды,
Енди мәңги суудың ышқында жанды.

Қара сақал

Бизди мине мың булаққа айдады,
„Мәңги сууды“ табасаң деп қыйнады.

Дийхан

Огуз дәръя қайтып, еллар шөлледи,
Ал патша „мәңги суү табасаң“ деди.

Шопан

Кассапшыра ет қайғы,
Қара ешкіге жан қайғы.

Дийхан

Биәдей дийхан сорлыра,
Қыс наңақа нан қайғы.

Көринис

Мурт келеди.

Арық мерген

Мурт жора, келсөңә, бир заман дем ал,
Жууырган алмайды, буйырган алар...

Мурт

Хәй, ҳарман, жигитлер! Ыәй, бәрекелла!
Тап мәңги суү тапқан патшадай болып,
Отырсыз гой мәрдыйысып булманды.
Кәне, Арық мерген, шақшанды әкел,
Гүзенде гәп бар гой шамасы, жора?

Арық мерген

Қурагайды көзге атқан мергемен,
Дүзде талай суудан ишип көргемен.
Бир суү көрдим, дәми жүдә ғәлетий,
Соннан бир гүзе суү алып келгемен.

Тазша бала

Гүзендеги мәңги суү бол шығар-аў,
Бирақ сорың қайнап дәлиллей алмай,
Патшавың ғәзебине ушырап калма.

Мурт

Хә, тазша, әкелипсең көмпиринин сен
Ешкі сауып жүрген аұызқабарын.

Тазша бала

Хәэзир барлық ҳикмет усы қабақта...

Жийрек сақал

Мәңги суў таптың ба, дәлийлиңди айт.

Тазша

Патшаның алдында айтамыз оны.
Сонда куўанғаннан Искендер патша,
„Тилем тилегинди, азамат тазша,
Гәп шашта емес, баста“ дер сонда...

Гулалышы

Дәри бола бермей айтсаң бала.

Дийхан

Биз елге қайтайык, сен тапқан болсаң.

Шопан

Мал-хәлимиң дүзде қараўсыз қалды.

Тазша

Дәлийлим сол; көз алдында сол суўдан,
Бир зонғарға келип үш рет ишти...

Кара сақал

Дәлийлиң пышық жеп, ийт ғайзагандай...

Мурт

Зонғарғаның жеген поккын жегенде,
Сен де узак жасар един дүнъяда.

Диадемли жигит

Мәңги суўды таўып берген адамға,
Не тилесе, бәрин береди патша.

Тазшä

Мен көп нэрсе тилемеймен бул ушын,
Искендер патшага күйеў бала бол,
Хиндстанды ғана сорасам болды ..

Арық мерген

Пил аўлаўга мерген керек болранда,
Еске аларсан Арық мерген ағанды.

Мурт

Мен тапсам эйтеўир, патшадан бурын
Өзим ишежақпан сол мәнги сууды.

Тазша

Үай-ой, онда бул дүньяға ҳеш ўакта
Шайтан керек болмай қалады екен...

Темирши

Хәр булақтан аўыз шайғаным болмаса,
Абайсыз ишил коймайын деп журиппен...

Диадемли жигит

Патшалар издең таптай жүргея мәнги суү,
Сен не деп қорқасаң оннан, темирши?

Темирши

Жүзимди жалап оты керик ҳәйри,
Мәнги шөккиш урып турғым келмейди.

Гұлалшы

Бул дүнья бір қызық гұлал дүканы,
Мениң соққан гүзем ҳәммениң колында.
Абидаят суұны алып келгей деп,
Патшаның көзи де оның жолында.

Темирши

Сениң соққан гүзен толар-аў сүүғә,
Бирақ толмас екен адамның көзи.

Жиірек сақал

Бул Искендер алды дүньяның жүзин,
Енди бул дүньяда мәңги қалажақ,
Сейтіп патша емес, қудай болажақ.

Кара сақал

Теңіз курдымында шек бар, бирақ та,
Инсапсыз патшаның інәпсінде шек жок...

Темирши

Хай, анаў ким, Кийик соқпаққа миңгел?

Шопан

Әжеліне асығып жүрген биреў той.

Арық мерген

Батыр уста Асқар сүүретши той-әй...

Тазша

Әдалатлы Аяз ханиң күйеүи,
Не излеп жүр қәүипли таў соқпағынан?..

Диадемли жигит

Искендер патшага қарсы урыста
Опасызың ети ең жакын досты:
Оны тұтып берди жарады ҳалда,
Үш күн тауда бугаулаұлы турды ол.

Темирши

Ал ҳаялы Онесия сулыұды
Дарья суұы қайтқан куни атасы

Сүйдүң пийри Анахитаның жолына
Курбанлыққа шыгарды.

Гұлалшы

Онесия өзин дәръяға таслаған,
Өлмесинен алдын өлейін деген гой.

Диадемли жигит

Асқар! Қайт изине! Жок, еситпейди.

Мурт

Миниү ушын қәүипли қыяналай шыңға,
Арқан таслаған атыр арша ағашка.

Арық мерген

Арық мерген болып аң аўласам да,
Ол таўларға минип көрмеген едим.

Дийхан

Халықтың үмити еди баҳадыр уста,
Әжел соқпағында қайда, бармақшы?

Жиірек сақал

Жок, ол тәүекелдин тар соқпағында
Излеп баарар соғы үмит булағын.
Абиҳаят суұнын сол қәүипли таўдан
Мәртлик хәм тәүекел ийеси табар...

Диадемли жигит

Искендер патшага қарсы бул таўда
Биз қырық күн урыстық бир сапта турып.
Еиди сол тәүекел соқпағында да,
Асқар менен бирге болмағым керек.

(кетеди)

Кара сакал

Аман таўып қайтың үміт булагын,
Хәзирети Хызыр яр болсын сизге!

ОЛИМПИЕ ЖОЛ

Және сол патша шатыры. Искендер патша, Әрасту, сарай адамдары. Негр баласы шарап әкелип тур.

Патша

Абиҳаят суұын таппағаншелли,
Жыйылмас бул жерден шатырым мениң...

Әрасту

Қырғын урыс қылып елден еllerди
Жаўлап алыш жүргенициздек көре,
Бунда скиф шатырында отырып,
Мәңгі суұды күтиў үнайды бизге...

Патша

Күнлер усар шарап тамшыларына,
Бәрә бир көринис тиіди жаңыма.
Гүзе көтерискен варварлар келер,
Мәңгі суў екенин дәлійллей алмай,
Үмитимди алдап, шығып кетисер.
Колымда шайпалалар сабыр кәсасы...

Әрасту

Көп шайпалған кәса тәгилер болар...

Патша

Ах, устаз, фәлсафаң тиіди жаңыма...

(ишеди)

КӨРИНИС

Птоломей келеди,

П а т ш а

О сен Птоломей, мәрт әскербасың!
Хаў, белде қайсың буўаз бийениң
Айылындај тусип кеткенбе, қалай?

П т о л о м е й

(иренжип)

Аўа, таксыр, буўаз бийе... Узамай
Кулынлап та қалар бул жүрисинде...
Излегеннен көре жоқ мәңгі суўды,
Канлы саўаш урыска кирип ҳәр күни,
Жорықта жүргеним ғәниймет еди.

Ә р а с т у

Я Зевс тәнірим, сол мәңгі суўды
Ким ишсе де, Птоломей ишпегей...
Та қыямет қайым болғанға дейин
Бул дүньяға урыс оты түспегей...

П а т ш а

Ашыўыңды бас, сәрдар. Не жаңалық бар?

П т о л о м е й

Сизге қарсы қозғаланды басқарған
Сүүретшини, пәрманыңызға бинаан,
Бугаўдан босаткан едим, патшайым.
Сол келип тур бир гүзэ суў көтерап...

П а т ш а

Аязханның қызы Онесия сулыў
Мактаўын жеткизип сүүретши күйеўиниң,
„Мәңгі суўды сол табады“ деген сон,
Босаттырған едим бугаўдан оны...
Кәне, кирсін қозғалаңшы сүүретши!

КӨРИНИС

Кодына кишкене нағыслы гүәше көтерип Аскар келеди.

А ск а р

„Самалды самал тербетер,
Самал бултты тербетер,
Булт жамғырды тербетер,
Жамғыр кек шөпти тербетер,
Кек шөп бийени тербетер,
Бийе қымызды тербетер,
Қымыз жигитти тербетер.
Жигит сулыұды тербетер,
Сулыў бесикти тербетер,
Бесик баланы тербетер,
Бала... дүньяны тербетер“...

П а т ш а

(орнынан турып)

О нे деген құдиретли сөз, тәцирим!

Ә р а с т у

Иисан руҳының гөzzаллық құши, —
Поэзия! Табынаман мен саған!

П а т ш а

Исәнкар сүүретши, айт кеүлиндегин?!

А ск а р

Сиз сондай дүньяны тебиренткен шаҳсыз...
Абиҳаят сүйүн әкелдим сизге.

П а т ш а

Сенин илгери де көплер әкелген,
Ал тыңлайық сениң ертегиңди де...

А ск а р

Таў басында кәүипли Кийик сокпакта
Жети ирет өлип, жети тирилдим.
Таўып оның алтын астаў булағын,
Толтырып аларда мына гүзени,
Мен ишпедим, шөлден аңқам кепсе де...

П а т ш а

Көркөсан ба, жигит, мәңги жасаўдан?

А с к а р

Абиҳаят — мәңги тиришилик суұы,
Инсан ушын емес...

П а т ш а

Ким ушын онда?

Ә р а с т у

Адам мәңги емес, тәбият — мәңги,
Бул суү әликсири сол мәңгиліктиң...

П а т ш а

Инсан — тәбияттың перзенти, устаз,
Анасы менен мәңги жасаўға ҳақылы...

Ә р а с т у

Туұылыш, жанарыш, тынбай өзгериш. —
Тәбият анатың мәңгилік исі.
Ал мәңгилік деген бул шексиз үақыт,
Ол — космос, жаңы жок, биймәни бослық...

А с к а р

Тұтың таксыр, мына қакпаш балыкты,
Өз қолыңыз бенен салың гүзеге.
Буннан бир жыл бурын мен бул сазанды
Оксана тәнисинен аүладым.
Анам өз қолынан дузлаған соңда.
Ол тәнис нәспесин алып қайтадан,
Хәпзамагта тирилгенин көресиз.
Бирақта бек болың жүргегинизге!...

П а т ш а

Я тоба! Қайдары Фракиядан
Хиндстанға қәдер жети ықлымды,
Жаўлап аларымда қалтырамаған,

Алмас қылыш тутқан мықлы қолларым
Неге қалтырайды? Айтшы, устазым!

Әрасту

Мәнгилік деген бул шексиз океан,
Бул ислерин өған бир тамшы суүдай...

Патша

Екиленип көрмеген едим мен бундай...

(*Кақпаш балықты гузеге батырады, гузеде улы-тімбырлы болып балық ойнайды. Патша сескенип кетип, кейин бәседи. Сараи адамларында қорқыу, албырау күшешеди.*)

Жок, жок! Мүмкін емес! Бул мәзи түсім...
Мынаў жат жердеги скиф шатырында
Не ғәлетий туслер енбейди бизге!
Хә, сиз бе? Барсыз ба, алым Әрасту?

Әрасту

Биз бармыз ҳәэзирше... Бир заманларда
Ениүйміз мүмкін түслерицизге...

Патша

Ал мынаў Птоломей, садық сәрдарым...

Птоломей

(*албырап, жағынып*)

Элбетте, патшайым... Қасында болып,
Мәңи қылышынды шабыұға таярман...

Патша

Ал мынаў ким? Түри бөтен азиат?
Ақ-ха, еске түсти... Көп ишсем керек...
Ісәнкар сүүретши, акылы зият...

Әрасту

Барлық ҳәм жоклыктың шегарасында
Бир илаһый сыр бар сонындаи нәзик.
Инсан ақылына, клим-жикметке
Ол сырды ойлаудың өзи қадаған...
Не деген иисапсыз ҳәм өжет инсан!
Тәбият қойында узақ сандалған
Хәм өзиниң пүткил барлығы менен
Киргей оның катал исенимине,
Кепти көрген узақ жасаған адам
Абайсыз дус келип сол нәзик сырға,
Алтын балық шығып қалғандай қырға.
Хәй бала, бул исиң җақсы болмады...
Ырас сөйлеү парыз патша алдында...

Аскар

Бас ийемен, сизди танымасам да,
Уллы Эрастуүшө ақылынызға!
Жүз жыл өмир сүрген аңшы атамың
Тау-тас қоймай себил болған аяғы
Сол қадаған нәзик сырдың сыйығын
Басып алса керек абайсыз жүриш...
Ол киси көп көрген тәбият қызығын!
Мың жыллық мәжбүрий кәлетий дәстүр
Оны тирилей сүм әжелге тапсырган.
Мен сорлы ақылғы оны арқалап,
Әжел ойпатына апарып тасладым...

(кеүли бузылады)

Әрасту

Заманлар ағымы бир пәтли дәръя,
Түрли дәстүрлердің урығы онда
Ығып өтөр заманлардан заманға.
Ажырықтай түскен жеринде өсер,
Хэтте заңлар менен бәсекилесер...

Патша

Жоқ, мен бул дәстүрди байкар етемен!

Адамызат кетер болсын дүньядан
Өз әжели ҳәм де өз дастырынан.

А ск а р

Бул пәрманыңда инсаныңлық бар,
Әдалат шәшмеси ғарылмағай ҳеш.

П а т ш а

Исенкар сүүретши, айт тилегинди!

А ск а р

Гиркан текизине қашқан дәръяны
Кайтарып бер, таксыр, бизиң жағысқа.
Халық өз ўатанынай айра түспесин,
Бул жерлерден ел серпилип көшпесин..

П а т ш а

Бүйіраман, байлан жыққан бөгетти,
Әкелиң қайтадан Окс дәръяны!

Ә р а с т у

Фаз ғаңқылдап, шағалалар шарқ урып,
Жатсын шалқып Оксана теңизи!

А ск а р

Патша ҳәмири — қуда ҳәмири деген бар...
Огуз дәръя, асыраўшы анамыз,
Кел қайтадан бизге мәңги суў болып!
Енди күйантаман мени ҳәзир барып,
Онесия, есит, арзыұлы ярым!
Сен енди азатсан, курбан болыўдан,
Саған кустай ушып бараман, ҳәзир!

(кетеди)

Патша

(гүзени абаилап алып)

Абиҳаят суұы қолымда мине,
Я құдиретли Зевс! Мендағы еиди
Олимп тауындағы перзентлериндей,—
Жас қудайлар ҳәм титанлар сыйқалы,
Мәңги өлмей жасайман бул дүньяда.

(тамашагөйлерге)

Жоқ, мен жасамайман Олимп тауында.
Оннан көре, жерде инсанлар менен
Жасаў әлле қайда қызықлы маған.
Адамлар үстинен ҳүким сүриўдің
Ләззети басқаша! Бул ис көп жақсы
Аспанда отырып қудай болыўдан...

(Шатырда айшы-әширетли ойын басланады)

КӨРИНИС

Тұн. Кек гүркиреп, шахмак шағылады. Шатырдың жабығынағ
фосфориг сәүле менен жаңып, Сулайман патшаның күй геллесік
ишке үніледи. Шатырда даұлығыспа, ұүрэйли ұңсизлик шегеди.

Қу ў гелле

Тыңла, қудиретли Искендер патша!
Геллесимен мен Сулайман патшаның.
Жети ықымдағы инсанлар түье,
Патша болдым он сәkkiz мың әлемге.
Инсанның пейлиндей тоғымсыз зат жоқ,
Кәнәэт қылмадым, мәңги суұ ишtim.
Мине еиди ииегимде жаңым бар,
Жумалап жүрипен күй гелле болып.
Теүип кетер мени дүзде қуланлар,
Мийдиң шанағында жатар жыланлар.
Тоғымсыз көзимниң шанақларынан
Жамғыр суұын құслар ишеди мудам.
Оларды үркитер шама жоқ бизде.
Ишпе, мәңги сүйді, ақылымды ал,
Инсан ҳәм қәнәэт дүньясында қал.

Эжел периштеси, сағындым сени,
Кашан күшарыңа аласаң мени!
Мың афсус, пушайман! Ах, шексиз әрман!
Не деген тойымсыз, инсапсыз адам!

(қуў гелле ғайып болады)

(Искендер патша қолындағы гүзени алтын тахтының қасындағы столға қояды. Ҳәмме үнсиз шығып кетеди.)

КӨРИНИС

Әрасту

Өлиниң айтқанын тири қылғанда,
Бунша қәтелеспес еди адамлар... (кетеди)

Патша

Устаз, сизиң даналығыңыз ушын!

(Шарап ишип, қалғып кетеди.)

МӘҢГИЛИК БОСАҒАСЫНДА

Бизиң әрамыздың 3000-жyllары. Үакыя орны өзгөрмейди —
Огуз пәръяның бойы, Қап тауының етеги. Тек ғана патша шатыры жок. Тас тәэириниң мүсіні сәл қыйсайған. Үңгирдеи Әрасту шығады.

Әрасту

Сәлем Күяш, о мәңгилек шырагы!
Гүрлеп айдаң отлы колесницаңды,
Космос кеңлигінде еле жүрсең бе?!

Бәрекелла, бул зимистан дүнијаға
Жалғыз жақты беріп турсаң ба еле!
Көріп турман қанша дәүирлер өткен,
Қанша уллылықтар жоғалып кеткен.
Тек сен барсан, бар тек ана тәбият,
Хәм ақыл булағы — бар инсаният!
Мине биз ояндық узак уйқыдан...

КӨРИНИС

Үнгирден еснеп патша шығады.

Патша

Эзийз устаз, ассалаўма алейкум!
Бир жыл көрмегендей кумсадым сизди.

Әрасту

Үәлийкум ассалам, уллы патшайым,
Аман жатып турдыңыз ба уйқыдан.

Патша

Әжайып таң екен, салқын ҳаўалы.

Әрасту

Бул таң, таксыр, басқа дәүирдің таңы...

Патша

Қайыл, устаз, дана хәзилицизге.
Сарай адамлары қай гөрге кеткен?
Қайда таярлаған азанғы шайды?...

(қол шаппаттайты)

КӨРИНИС

Үнгирден еснеп Птоломей шығады. Сакалы белине түспіп,
мұрты қулагына оралып кеткен.

Патша

(әжесинин күлип)

Мынаў ким-әй, әжийне ме, гөрбар ма?
Птоломей мисен? Не бәле түриң...
Бәлким Дионисте Аристофанның
Ойнап жүрипписең комедиясын?...

Птоломей

(Тайып кеткен жағын услап еснеп)

Кеше көп иштиқ пе даймен шайалты...
Есней-есней тайып кетти жақлайым...

(өзинше)

Аўған талғанлайға құледи деген,
Кайық болып түйгандай өзиниң түйи.

Эрасту

О таксыр, патшайым, биз сизден алдын,
Ояндық уйқыдан бир ҳәпте бурын,
Бир гесиртке қолтырымды қытықладап,
Оятып жиберди, аңлап қарасам,
Өсип кеткен екен сақал-муртымыз.
Сизин өзимниң сақал-муртымызды
Гүзедим, тәртилке келтирдим бираз,
Птоломей батырдың сақал-муртына
Тиймедин. Өйткени урыспаз сәрдарға
Жүдә жарасады бул сақал-муртлар...
Кораздай қышқырып, онын үстине,
Буйрық берер ләшкери де жоқ енди...

Птоломей

(шоршып кетип)

Неге ләшкерим жок буйрық берерге?

Патша

Устаз, не деп тұрсыз, есиңиз дүзиү ме?
Ондай ҳәзилди қой! Айтың оннанша
Шарап мәслигинде қаңша уйықладык?

Эрасту

Биз үш мың үш жұз жыл уйықладық, таксыр!

Биз ҳаўасын жутып турған бул дәүир —
Жаңа әраның үш мың бирииши жылы...

П а т ш а

Устаз, бундай ҳәэзил сизге жараспас,
Бул өтириғиң қудды ертектегидей.

Ә р а с т у

Корықпаңыз, үш мың жыл, параз етсеңиз, —
Шет-шебирсиз ўақыт океанының
Үш тамшысы менен ғана өлшенер...

П а т ш а

(хәйлирип)

Мәңги суұды ишип қойдым ба, сорым?

Ә р а с т у

Иштиииз... Ҳәм бизиң айтқанды кылмай,
Бизлерге де зорлап иштирдициз оны...

П т о л о м е й

Эй ырас-әй, жаңа есиме тусти;
Зорлап ишкиздициз устазға, таксыр,
Ал, мен болсам сизиң хызыметицизге
Мәңги жегилгемен... Сол ушын, шаһым,
Сизден қалған суұды гүзе түбінде
Ишил қойдым, мирәт етпесеңиз де...

П а т ш а

Әй, сен қаласан ба ысытқан суұдан.
Тап оннан да бас жазғаадай бир нәрсе!

П т о л о м е й

Мәңги суұдан кере бир кәса шарап

Жаксы болар еди-аў... Көрейниң қарал...

(кетеди)

П а т ш а

Үай-ой! Үш мың үш жұз жыл дедиңиз бе?
Қәйтип шығардыңыз жыллар есабын?

Ә р а с т у

(қойнынан китап шығарып)

Үш мың жыл қойнында бирге уйықлаған
„Мәңгилік китабын“ ашып қарадым.
Хәм есапладап көрдім гороскоп пенен,
Қатламларын изертледім таулардың,
Канаша өзгерислер болып атса да,
Тау дәръялар — мәңгиліктиң перзенти.

Мынаў Окс дәръя, анаў Қап тауы,
Мына жерде үш мың үш жұз жыл бурын
Сизиң скиф шатырыңыз турғанды.
Овың алдындағы массажет тәңири,
Караң, сол турысында еле турыпты.
Сәл кыйсайған, аўзы-мурны желинген,
Үш мың жылты уйқымызды гүзетип
Турғандай қонақшыл саҳра тәңири...
Тәбият пенен тил табысқан шығарма,
Ол ҳәм мәңгилікдур... Кел, тақсыр, мейли,
Излейик бул жана дәүир есигин...

КӨРИНИС

Күйанып Птоломей келеди.

П Т о л о м е й

Кудайым бендесин өлтиримес аштан,
Аты шөп демесең ешкіндей сүтли...

(шөптиң жейди)

Эрасту

„Жылның үш рет мийүалап пискөй,
Аты сүтилмектей жемисим бардур“...

Патша

Хәй; эттөн, Птоломей, сениң орында
Мәнгі суұды җаял тукымы ишкенде,
Аш қалдырмас еди бизлерди бүйтіп,
Енди шөп жең мал болыұға қарадың...

Птоломей

(тамашагөйлерге қарал)

Шөп жесең де аштан өлмеген жаксы,
Аз-кем шыда, өзиң де еле шөп жейсең..
Ашлық ушын патша да жок, кул да жок...

Көринис

Ақ астролет естен ушып келип дәръяға түседи де, ақ глиссерге усал жүзин келип, жарыска тоқтайды. Астролеттен жигит ҳәм қыз түседи. Жигит төсіне байдыран портатив рация арқалы бир жақлар менен сейлесип атыр. Қыз астролеттә лазер аппараты менен бултқа нур жиберип атыр. Патша, Эрасту ҳәм Птоломей тас артында жасырынып тұрып, жаңа дәүир адамдарының ис-дәрекеттің гүзептекте.

Жигит

Алло, „Нефтуң“! „Оксиана“ сөйлейди,
Ашық океаннаң Арап тенізге
Суў келип түспекте нормадан зият,
Тарнауда шлюздің сектасын жыртып,
Үш акула өткен бул бассейнге.
Суў басып кетежақ Мойнак қаласын.
Ониң бир қырқ үшке түсириң суұды.
Әнен жагыстары Посейдон барының
Алма, жүзими де суұра кетежақ.

Рациядан дауыс

„Оксана“! „Нефтун“ тыңлайды сени,
Оннан бир қырқ үшке суў түсириледи.
Сетка беккемленди. Аралға түскен
Үш акула алынады есапка.
„Памир“ ге айт, дәръя суұын азайтын,
Ол да аздай жамғыр заказ қылғансаң.
Суұға тоймайтуғын халық екенсөн,
Былтыр Үстиртти де суұға алдырдын...

Жигит

Дәръя суұы норма менен келип тур,
Оны азайтсақ, сууда дуз көбеймекте.
Бултларды жаўдырмай өткизиў ушын,
„Олимпияға“ хабар берип атырмыз.
Былтырғы шатақты байыл шығарма...

Кыз

Эйтен шыррық шығар пультте отырган,
Былтыр Афинида күйдиріп еди,
Акропольден бир тас сынығын алып,
Нөкиске почтадан жиберемен деп,
Еки saat шатақ шығарған еди...

Патша

„Акрополь“ дейди, „Афины“ дейди,
„Бултты жаўдырмаймыз“ дейди кудайдай...
Ким деп түсінеміз бул адамларды?

Эрасту

Бул әүладлар жаңа дәүир адамы,
Булардың сыйынар кудайы – илим,
Еситип тұрсыз ба, тақсыр, патшайым?
Кең аспанда көшип жүрген бултты да
Қәлеген жерине жаўдырып атыр...

Птоломей

(тамашагөйлөргө)

Жаңары үш акуланың биреүин
Бир өзим шийкилей жер едим ҳазир.
Усы Эрастудин ақылгейлиги
Аш қарынға дым жақпай тур, жигитлер...

Патша

Зевс тәңірим, сақла өз панаїныңда!

Қыз

Мынаў кимлер, антик липас киининген,
Эсхилден бе яки Софокльден бе?
Жүрсе керек, спектакль таярлап...

Эрасту

Хәй, бийтансыз әүлад, сәламатсыз ба?

Жигит

Сәлем, талантлары Эмиү бойыны!

Қыз

Рио де Жанейро фестивалына
Таяранып жүрген талантлар екен.

Патша

„Эмиү“ дейди, және бир нәрсе дейди,
Харам болсын айтқанларын түсисем...

Қыз

Буннан үш мын үш жұз жылдай үлгери
Македониялы Искендер патша
Кала салған бол дәрьяның бойына.
Хәм де „Амуля“ деп атаған оны,
Әйемги Огүз суў — Окс дәръясы,
Соннан „Эмиүдәръя“ болып аталған.
Сахнада бериў ушын әйемги дәүирди,
Тарихты үйрениў керек, жигитим.

Птоломей

Уллы дәрежели Искендер патшаны
„Жигитим“ деп, қандай бийәдеп қысан...

Эрасту

Неси бар, бундай қыз „жигитим“ десе.
Птоломей батыр, кой, өйтип қызба.

Жигит

Птоломей, сол Искендер патшаның
Жаў жүрекли әскербасысы болған.
Бирақ оны бундай сықылсыз адам деп,
Оқымаған едім ҳеш бир китапта...

Патша

Үш мың жыл бетине пәки тиімеген,
„Ийт алған тұлқиде не сын бар“ деген...
Сабак берін, баллар, тарийхтан және...

Қыз

Ол дәүирде мынаў Арас тәсізин
„Оксиана“ деп атаған әлдиндер.

Эрасту

Дәүирди сақнада көрсетиү үшін,
Тарийхты билиү керек, Птоломей батыр...

Птоломей

Изинде ойнаўға қарадыңыз-аў...
Битаныс бул мәжгүй жасларға косылыш.

Патша

Ал биз артист емес екенимизди
Қалай түсіндіриү мүмкін булаға?

Эрасту

Илим ҳәм җикметти суýдай симирген,
Бул неткен эўладлар? Мен де баймеймен.
Лекин енди, таксыр, калей-кәлемен.
Биз жасаймыз уёй эўладлар менен..
Өлимиен ғасқасының бәри, патшайым,
Есеби табылар тири бендеге.
Бирақ бизиң артист емес, әйнемги,
Патша, алым, сәрдар екенимизди
Хасла түсндирип болмас буларға.
Енди биз баяры аўыр жазага
Тап болған бийшара! Сиздікке усаң,
Төменин бийнкке тас шығараймыз.
Шығарганды таў басына «сол тасты,
Кайтадан жумалап жетер төменге.
Ҳәм біз мәңгі бүкшед қағып сол тасты
Және таў басына алып шығамыз...

Птоломей

Бизиң артист емес екенимизди
Алмас қылыш пенен ғана буларға
Өзім түсндирип беремен ҳәзир.

(шириген қылыштың сабы ғана қыннан
суұрылады, ҳәмме күледи)

Эрасту

Қәнекей, үсниттің ҳәмме қылышлар
Ширип питсе еди қынында жатып...

Қыз

Соншелли берилип ойнар ролин,
Булар нағыз талант ийеси екен.

Жигит

Рио де Жавейрола келер бәхәрде
Дүниядың ҳәйескөр театрлардың

Жер жұзилік фестивалында, дослар,
Сөзсіз байрақ аласызлар, мен билсем...

Әрасту

Бәрекелла, ҳәй сиз, баҳытты әүлад,
Қай жерликсиз, кәспи-кәрициз қандай?

Жигит

Бул қыз — итальянка, мен — усы жерлик,
Бизлер гидролог, суу қәнигеси.
Аңсат емес бизиң жәсибимиз де.
Әмиүдәрья баада тасып атады,
Жағаларын жайлап басып атады.
Бурын бул әтмұрта шөллөр көп болған,
Енди бәри тегис, бағларға толған.
Бұлтлар биз қәледен жерге жаўады,
Атомды паражат ислетер адам.
Куяш нұры, самал, океан толқыны
Электр күйатын береди мудам...

Әрасту

„Атом“, „электра“! Кәрамат сирлар,
Бата алмараң оған бизиң тисириз...

Патша

Зевс тәнниримнин күдіреті ғой бул
Айтып турғанлары күдді ертектей...

Әрасту

Ертек — инсан жыялышынан жемиси,
Қыялдан да озық қәзірги заман
Биз енди бул әжайыбат заманың
Өгей туған мәңги одиссеейлери...

Птоломей

Мына қыз ҳәм жигит, уллы патшайым,
Ашлықтан көзиме төртеү болып тур...

П а т ш а

Көз алдында төрт Птоломей тұрылты,
Бәрің жабырласпай, биримлеп сейлен!...

П т о л о м е й

Булардан „бизлерди аўқатландыр“ деп,
Талап қылсақлекен, сорасақлекен?

Э р а с т у

Зорлық пенен тартып алып жеўшилер,
Корлық пенен ырысқы шешілер соңында...

Ж и г и л

Биз кесент бермейик сизлерге, дослај
Рио де Жанейро фестивалында
Үлкен творчестволық табыс тилемиз!

(*кетеди*)

П т о л о м е й

„Творчество“ дегени не? Урыс па?

Э р а с т у

Есітпеген сөзлерин көп алдында.
Кәне, Птоломей, не аўқат жейсен?...

П а т ш а

Дәри болғаны ма бир кесе шарап.

П т о л о м е й

Батшайымен әзір көлөйин қараң.
Кояи таксыр, кояи! Услан, жигитлер!
У атаңын... Несип етлеүин қара...

(Хәмме қамалайды, услатпаңды. Птоломей
куүүл шығып кетеди.)

Патша

Устаз, не күндерге түстік изнінде,
Неге биз ояңдық мәңгі уйқыдан?

Эрасту

Тәбиятка қарсы жүриң басладың,
Кейин карап шаппас өкініш тулпары...
Капа болман, таксыр, мәрдана болың,
Өзір сүрген қызың не деген менен...

Көриңис

Птоломей қаұын әкеледи.

Птоломей

Мен билсем, бул жеүге болады, жигитлер...

Патша

Енди саған „жигитлер“ болып қалдық пә,
Асып қоянын ба сақал-мұртыңда!

Птоломей

(патшаның аяғына жығылап)

Кешир, таксыр, ашлық мени алжытты.

Патша

Хәй, күмкелле, бул қаұын ғой, әүмесер.
Жар тезирек, жаңың шықластан бурын.

Эрасту

Үай, жарқылық, жемиси ғой бейиштиң...

КӨРИНИС

Еки адам көледи

Биринши адам

(жемілік жүзі бенең)

Кимдур биреў жана бизиң палыздан
Бир қауын үзди де, тұра жайдады.
Қауынға биз қыйланбаймыз, жен, бирак,
Пәлектиң басқылар кеткениң жаман.

Екиниши адам

Урлық деген мәрсө жоқ болып еди,
Жұрт умытқан исти өткениң жаман.

Әрасту

Обалдағы-ай, деңиз, айдаң, кеткен-той,
Сорамай алып жеп үйрәнген әдети...

Биринши адам

Ғәлетий кийнігендегі ким болыснадар?

Птоломей

Қысқарт! Улдың патшайымның алдында...

Әрасту

(оны тоқтатып)

Яқшы адамлар! Көрмейсиз бе алдында,
Басқа дәүир адамлары тұрганын?

Екиниши адам

Көріп тұрмыз артист екенинizди,
Мүмкін бе сорасақ кимлигінizди?

Эрасту

Биз ҳеш ким емеспиз бул заман ушын...

Птоломей

Бул—патша, ол—адым, биз—әскербасы,
Жаўлап алып жүрмиз жети ықлымды.

Екиниши адам

Артист болса керек бул жүрген үшеў.

Птоломей

Рио де Жанейро фестивалына
Биз пьеса таярлап жүрилгиз, аўа.

Патша

Эй, мынауың өзи болып киятыр,
Алар деймен сира бириншилікти...

Эрасту

Усынданай қайымшыллар жасағыш келер...

Екиниши адам

Биз усы жердеги пахтакеш дийкан,
Қәне жүрин, бизге болынлар мийман.

Птоломей

(тамашагойлерге)

Жаңа ушырасты адамға адам...
Үай ишим. Жаңа атыз басында
Бир қаўынды бузып бир өзүм жедим.
Хәм суў ишермене бе жантан, сорыма...

(кетеди.).

ТАРИХ МУЗЕЙИНДЕГИ УШЫРАСЫ

Тарих музейи. Террасадан үш мынышы жылдың кала кери-
ниси Бир жағында уллы адамлар пантеоны. Бир шекте колсыз
Венеранын,—Афродитаның бир каптада Аполлонның тас мүснини.

Эрасту.

Мине жер жүэлилк тарих музейи,
Тарих—бул инсаның умытпас яды.
О пийрим Аполлон, ҳешөөтермепсөн...
Жана заманларта тил табысыпсан.

Патша

Тек биз тана тилимиз жок табыскан.

Птоломей

Қайда қалған қолың, Афродита ханым?

Эрасту

Мүмкин, сен жүргизген қырғын урыслардың
Бириnde сынғаиды ол сулық қоллар...

Гид ҳаял

Дослар, енди тарих музейинин
Уллы адамлар пантеонын көресиз.

Птоломей

Уллы адамлардың шакы бола ма...

(патшадан жасқанып)

Көрсек көрейик, уллы патшайым...

Гид ҳаял

Мине, адамызат болғалы адам,
Жақсылық, жаманлық—от пенен суудай,

Мын жылдар бойына тынбай жаўласан,
Күшлилер әзини тақыма баскан.
Он жактағы қанлы тасқа қаралар,
Атлары жазылран уллы адамлар,—
Дүнияға көп бүлік салған тойымсыз,
Жәхәнгир патшалардың кара дизими,
Минекей, әйгемги Кир патша баста.
Македониялы Александры
Искендер Зулкарнайк дейди Шығыста:
Басына кос мұйиз дуўлыға кийген.
Сонлықтан қырғыза ушыраган еллер
„Искендердин шақы бар“ деген ойлаған...

(патшага)

Ал сиз, актер жигит, онын ролин
Аткаарда сол жаўызылығын көрсетиң...

Птоломей

Шашларынан асар едим ҳәссений!
Аскандай шашы да жок-аў өзиниң...

Гидаял

Ал сиз, түснібедім, кай ролдесіз?

Эрасту

Урыс тәэрии Марстин жәнжелкеш улы...

Птоломей

Устаз, сұкқанды кой тиляништерінді.

Гидаял

Искендер патшадан кейин Шығысхан,
Ондан кейин Темур ҳәм де Наполеон,
Ҳәм де соңғы жер жүзілік урыслардың
Канхор басшылары; бәрі жазылған...

Эрасту

Олар түрлі дәүир түрлік жоллардан
Дүньяға келсө де, бәри туқымлас...

Биджаях

Дұрыс айтасыз, олар шеңиртке яны
Туқымлас әм жауыз, дүньяға тоймас...

Эрасту

(жазыуды оқып)

„Келди, көрди, басып алды“... Пай бала,
Дәл ураны екен жәдәнгирлердин...

Патша

Тарийхта уллылық бодмас оларсыз.

Эрасту

Зұлымлықтан, дәзап шеккен; ишсаның
Бир тамшы жасына тұрмас; ол уллылық ...

Птоломей

Устаз, умыттыңыз дәүириңизди.

Эрасту

Биз ҳәмме дәүирге тәңдей адамбыз...
Абихаят суүни ишкеннең кейин...

Птоломей

(ракеталардың гәүмис писендерин көрп)

Мына темир қанат күслар не бәле?

Гид ҳаял

Бул—еки мыныншы жыллардың иси,
Ең бир қәүилли урыс куралларының
Шобытхана—свалкасы бул жатқан.
Иңсан ақылы ҳәм де илим ол ўақта
Соншелли құдиретли құшке ерискен.
Атомның құдиретли сырларын ашқан,
Қайтып жаба алмай ақылдан сасқан.
Адам тұңғыш рет космосқа ушқан..,

Әрасту

Дедаль ҳәм Икардың ойы иске ашқан.

Гид ҳаял

Адам ақылы ҳәм де илим екеүи,
Жақсылық ҳәм жаманлық патшалықтарына
Тендей хызмет қылған. Бул қураң менен
Планетаны құртып жибериў ушын
Қастын тиккен жаўыз нийет адамлар,
Мәмлекетлер ҳәм тәқаббыр патшалар,
Кисилик жарыстырып, „мен күшлимен“ деп.
Планета тәғдирин соқтаға тиккөн.
Бирақ та жақсылық ҳәм адамзаттың
Уллы ақыл диалектикасы женген...
Енди дослар, он тәреікे каранлар!
Адамзатқа уллы жақсылық еткен
Ийгилік ийеси уллы адамлар.
Гомер, Аристотель ҳәм Птоломей...

Птоломей

(құұаным)

Яшан, мен де уллы адам екенмен...

Әрасту

Жеке, бул Птоломей басқа, ол—алым...
Тарийх ҳәм жудыздар сырларын ашқан...

Гид ҳаял

Әбиү Элиә Ибн Сина, Беруний,
Данте ҳәм Галилей, Шекспир, Гёте,
Бетховен, Толстой, Эйнштейн...
Соннан таш ҳәзиригө дәүирге лейин...

КОРИНИС

Кызы Онесия-2 кедил, Аристотельдин бюстине гүл койып атыр.
Комында „Поэтика“ китабы.

Патша

Әзиз үстаз, Аристотель—Эрасту,
Уллылыгынызга тән бердим бүгін.

(кызы жалт қараады, қолындағы китабы түс... п қетеди.
Патша китапты жерден алып қарайды)

Аристотель. „Поэтика“. Я әжел!

(кызға қарал)

Растан да, Онесия, сөмбисең?

Онесия - 2

(жылам куллимсарап, таңырқап)

Сизди танымадым. Не деген менен
Сез жок жақсы артист екениңизде...
Сиз уалы Искендер патша ролин
Сөзсиз жақсы аткарасыз. Мен сизге
Хәүесим келеди. Дәл өзисиз-аү...

Патша

Онесия, рас, дәл өзимен мен,
Демек, сен де мәнгі суудан ишкенсең.
Окс даръасында суү курығанда
Атаң курбанлыққа шыгарғаң сени.
Сонда ериң Асқар менен екеўиң

Абиҳаят сүүн бирге ишкенсиз.
Сөйтеп сүм эжелден күтылғансызлар,
Зевс тәнірим, қандай жақсы жолығы...

Онесия - 2

Ах, қандай жақсысыз, Бәрин билесиз.
Үйренгендеген сол әйнеги мамамның
Бизге келип жеткен легендаларын,
Рас, достым, рас Онесияман,
Мен оның мынышы шаұлығы туұран
Күйлігіңің қызыман мен ырастан.
Оның атын қойған маган ата-анам...

Әрасту

Сол Окс бойында, скиф шатырында
Үш мың жылдар бурын патша алдында,
Афродитаның мүсінине табынған
Аязханның армы, қызы Онесия, —
Аскар сүүретшинің гөzzал зайбы
Тирилип келгендей мына заманға.
Әлдәббиз тәбият даналығына!
Нәсил ҳәм де гена дәсла жоғалмаң,
Мәңги тәкирарланар инсан қанында.

Онесия - 2

Ах, қандай талантлы актёрлар булар,
Терек изертлеген даүириң ояэр.
...Сонда дейди улым Искендер патша
Ашық болсадачы Онесияра,
Оған ҳүрмет қылғак, қыннет қылмаған...

Патша

Онесия, сулыұлықтың Шолпаны,
Бул ушырасыў түснім бе яғым бе?...

(Птоломей жақтывмай қылышын сүйерады,
ширик қылыштың сабы тана қолына илгеди)

Эрасту

Жүр кеттни, патшайым, болғадысыз аман..
Сакласын мұхаббат дағдарысыман!
Оның күши, биесен, дегиштей жаман,
Бул кәүипли жақысташ кетейінк ариан...

Патша

Жок; мәнгі суу ішкенімің ырзаман,
Онесия, Онесия, Ах, яэрман!

МУХАББАТ ТАХТЫНДА

Бар иши. Ай жасты. Сұлыў шардәре. Столда аўқат,
ишичліклер. Птоломей жалғыз өзи мәс.

Птоломей

Мине қырық құн болды биздер артистынъ,
Рио де Жанейро деген қалада
Фестивалға барып, қатнасыў, ушын,
„Мәнгі булақ“ ағыл сспектакльди
Таярлап атырмыз тәэсирге жазып...
Бул пьесаны жазған, устас Эрасту,
Бәрі ҳақыйкатлық, косымтасы жок.
Алым деген, шайыр деген: халыкты
Хеш жақтырмас едим ырасмы дайтсан.
Жаўлан аларымда жети міндеңдым,
Талайын қылыштаң еткізгөрим бар,
Мына ашын түлли Эрасту алымға
Хеш тисим батпады жек көрсемдагы.
Өйткени ол үллы патшайымыздың
Устас мұғаллимі, ажыралмас досты.
Хәм өзи даныштан дүньяға белли.
Кермейсиз бе үш мын жылдан кейин де
Тил табысып атыр әүладлар менен,
Хәэир егер болмағанда Эрасту,
Үллы патша Искендер де, мендағы
Жана әүлад пенен тил табысалмай,
Аштан өлер едик дүзде көр болып.

(бидр рюмкадан кейин жақланып)

Деген менен шеп болмады қалайда,
Мәнгі сууды ишкенимиз үшеўимиз,
Урыстың шаңғытында жүрил билмеппиз,
Өмир деген қызық нәрсе екен гой.
Ал оның үстине мына бир заман,
Адамға ҳәзлилік гой, сондай абадан,
Урыс-жәнжел де жоқ ел арасында,
Әскер де жоқ, урыс куралы да жоқ.
Алдау, көзбояу жоқ, паraphorлық жоқ,
Дүнья күймас көмешлерге күл тартып.
Хәмелпараразлық жоқ, құнлеу деген жоқ,
Хәмме адам ушын бир зан, бир тәртип.
"Ислемеген-тислемейди" деседи,
Бирак сәл жағымсыз усы ураны ...
Мәселен, мен не ислеймен бул жерде?
Маган силтесе екен қанлы саўашты.

(бақырып)

Оң қанат, шеп жакқа! Аттылар, алға!
Найзапазлар, тезден хұжымғе өтиң!
Отлы сақпаиларды атың қорғаңға!
Ура, ура! Кырың, аямақ ҳасла!

(пасине қайтып)

Жоқ қанлы саўашлар енди дүньяда,
Әскер де жоқ, урыс куралы да жоқ,
Патшалар жоқ туýмына сыймаган!
Эй, қаяқта жур-әй патша әлем ялым?

(ишеди, күлип)

Патша болыптымыс. Болсан болсаңдә,
Баяғылар бағда қалды, патшайым.
Енди сен де, мен де — қара пухара.
Айлық алыш жумыс ислейсен, аўа.
Мәрт болсан бир айлық пенен жасаң көр ...
Оның үстине жап-жас студент қызға
Ашық болып азыл-тозып жүрилти.
Кыйын екен патша ақылдан азса ...
Кой, кеп сейлеп кеттим, аманлық болсын.
(қалтасына колбаса, арақ тығып атырып)

Ең зоры үсы „ак па“ деймен шамасы,
Запас ҳеш ўак зыян етисес адамға ...

КӨРИНІС

Әрасту, патша келеди.

Патша

Жүрек деген жанып баратыр, устаз,
Жанды өртемекте ашықлық оты.
Сонша қысым қылыш шыбын жаныма,
Неге керек еди сонша урыслар?
Жети ыклым дүнья не дәркар еди?
Мен патша емеспен, әй дүнья, саған!
Кисилигим патша тахтын тәрк етти,
Мұхаббаттың гедайымак мен енді!

Птоломей

(тамашағайлерге қарал)

Ий, мынауын зор ғой ...уллы патшайым ..

Әрасту

Кәхәр хәм қоркыныш жаңған жузицизде
Әжайып сулмаўлык барқ уарар енди.
Сиз геззал инсансыз енди, патшайым,
Кызығаман сиз миғен ышқы тахтына.

Патша

Сиздей устазы бар патшалар геззал!

Әрасту

Ышқы ол — құдиретли, толқынлы теніз,
Тәүекел қайығы жүзер желқомсыз,
Қылыш певен жаўлап алған тахтынан,
Мың мәртебе зыят мұхаббат тахты ...
Хош ҳәзирше, уллы патшайым енди.

(саатына қарайды)

Мен ҳәзир кетемес азғана құнгे.
Ертең Тарту университетеінде,
Ендиги ҳәптеде бир ай дауамында
Колумбия университетінде, Нью-Йорктa
Лекциям бар. Питириүдек келемен.
Қауышқайсыз ышқы периштесине.

Патша

Сизсиз калай енди жасайман, устаз?

Әрасту

Сиз уллы Искендер патшаның тақтынан
Мұхабbat тақтына отырың, сонда—
Хәмме заман менен тил табысасыз ...
Хәзир сиз соныңдай гөззал иисансыз,
Сизди ҳеш бир ўлад жатырқамайды.

(кетеди)

Патша

Бул дүньяға патша болғанинан көре,
Адам болмак керек екен шамасы;
Сапарың ой болсия, әдиүли устаз!

Птоломей

(тамашагейлерге)

Ой-бой, усыны да патша деймиз-аў,
Буның назы ҳеш қатында жоқ еди.
Хәтте сәлемлесиў қыйын да еди,
Енди қара, шәптек пәс, жерден ыласа ...
Еле алдында бар, үлкей тамаша ...

УЗАҚ ЖУЛДЫЗЛАР

Патша хәм Онесия.

Патша

„Жат жарыска тиккен скиф шатырына,
Жүйсанның хош ийисиң экелди самал“ ...

Онесия-2

(қолы жоқ Венераның статуясына табынып)

Асыраўшы анажаным Ақшолпан
Куяш қызы Тумариса җаққына,
Жалынаман, аман сакла ярымды

Патша келип қыздың шашын сыйтайды.

Талға жарысып, шынар ийилмес болар,
Бизди қойың, шаҳым, өз күнимизге,
Сиз уллы патшасың, халықтың атасы.

Патша

Маган ҳәэир патшалыктан да көре,
Сениң жүзлериңе телмириү абзал.
Мәңги сүйдан дарыған бул мәңгилити
Саған дийдарласкан бир дақиқага
Алмастырар едим жан деп мен ҳәэир.
Жети ықым патшалары диз бүккен
Кәддимди қартаған нарадай шектирип,
Алдында бас ийиү — маган гәният.
Бул дүнияға уллы патша болғаннан,
Мұхаббат гелайы болыў жақсы екен.

(диз шөгеди)

Онесия

(патша жам етип қолына тутқан тажды алып)

Көзден тамған қанлы жасыма косып,
Бул шарапты жаным менен ишемен ...

Патша

Сениң бұл билгөя тил-зибаныңнан
Еситилип турған бул дуўалы сез,
Рио де Жанейро фестивалына
Биз таярлап атқан „Мәңгі суү“ атты
Спектакль ролинен болса да,
Тәнхә маган арнап айтылмаса да,
Бахытка бөленемен ҳәр еситкенде.
Келгендаймен күлшіндағы қәддиме ...

Онесия-2

(патшаның ақ араласқан шашын сыйрап)

Сиз гөzzал адамсыз, патшайым мениң,

(тажды патшага қайта кийгизеди)

Бул ғәлетий спектакль кей-кемнен
Бизң өмиризігезе сиңип бармақта ...

Патша

„Бул дүнья — бир сахна, адамлар — актер“
Депти бизден соңғы бир дана шайыр.

Онесия

„Бизден соңғы“ емес, бизден көп бурын,
Айтып кеткен буны Шекспир дана.
Киси өмири менен жасаў бәрхама
Жанға тиіди, шаҳым, қатты шаршадым.

(басын патшаның көксине қояды)

Патша

Бул жері жоқ еди спектакльде ...
Гаплет уйқысынан оянған жүрөгім,
Дуўшар болажақсаң қандай күнлерге!

Онесия-2

Әйлемги әраның Жәхәнгир шаҳы
Керек емес маган, уллы патшайым,

Роль питти, шешиң мүйизли тажды,
Шешиң бул әйнемги патшалық липасты ...

(шешиндиреди)

Ах, қандай сүйкимли сулыў адамсыз,
Мен сизди сүйемен, әзиз патшайым!

П а т ш а

Мәртебе, муҳаббат, сулыўлық, ығбал
Заманында көп қызығаныш туудырар.
Жүрек жарапанар насақ сөзлерден,
Қанлы жаслар ағар кара көзлерден,
Биз екеўимиз еки дәўир адамы,
Корықпайсан ба журттың насағынан сен?

О н е с и я-2

Насак сөз деген бир ызырық самал,
Гүүлел есип-есип, бир құни тынар.
Хәммеси бийхүйда. Ұақытша олар ...
Шын кейілден сүйген үакта адамлар,
Жас жоқ, гаррыйлық жоқ, теппе-тен олар.
Биз екеўимиз сөзге болсақ та қайым,
Мен сизди сүйемен, уллы патшайым.

(еркелейди)

П а т ш а

Жүлдышлар ие деген сырлы ҳәм узак...

Ж А Т Ы Р Қ А Ү

Поликлиника. Психиатр врачлар, алымдар ҳәм юристлер
консулиумы.

Б и р и н и ш и в р а ч

... Халық аралық медицина орайы
Кырық күи даўамында тексеріл керди.
Үшено де еслери дурыс, дени саў ...

Юрист

Хайранман, калайша еси дұрыс екен?
Өзлериңин кым екенин билмейди.
Биреүи — „Искендер патшаман“ дейди,
Бири — „Птоломей“, бири „Эрасту“ ...
Олар үш мың үш жұз жылдай илгери
Өткен сол тарийхый шахслар-емиш ...
Марсиан ба, яки жынаятшы ма,
Келген бе я басқа галактикадан?
Еси дүзиү болса бәринен жақсы,
Кимлигин дәлійлел берсін ондайда.

Екинии врач

Бас мий ҳәм нервте ҳеш ғәлетлик жок,
Рефлекслер өз жайында. Тек ғана
Анаү Птоломей дегени базда
„Ура“ лап оявып, пәтепге келтирер.
Өл деп ишегүйн болды өзи де.

Үшинши врач.

Булар спектакль таярлап жүрип,
Өз роллерине ҳәмде тарийхқа
Союза сұнгип кетип, бәрин умытқан
Нағыз фанатиклер, мен билсем егер,
Талаңты адамларда бул ис болады ...

Академик

Мен сизлерге айтайын бир өтирик:
Қанын тексергенде ырасында да,
Үш мың жасаған адамлар екенин
Анықлады бизиң институтта ...
Илим буны анық тастықласа да,
Ақыл исенбейди бул бир шыныққа ...

Биринии врач

Қыял менен илим — аўқамлас кубылыс,
Шатастырмау керек оларды бирақ ...

Орта есаптан ҳәзир жүз жасар адам,
Келешектин иси одан аржагы ...

Юрист

Маган десе тап алғашқы жәмийеттік
Адамлары болсын олар, биракта,
Кимлиги ұақында документ керек,
Кайда үшиншиси Эрасту дегени?..

Академик

Ол ҳәзир Москва университетінде
Әйлемгі грек философиясынан
Хәм Аристотельдің „Поэтика“ сынан
Лекция оқып жүр ... Эжайып дана!
Бизиң арамызға ёнисип көтти,
НТР ды өзлестірдің соныңдай,
Хәмме жерде оған уллы құрмет бар ...

Екинши врач

Ал анаў Птоломей дегени болса,
Кай дәүир болса да оған бәрибир,
Ишип-жеуден басқа мұддәеси жок.
Тек те жаман жери – урысты қүсейди ...

Үшінши врач

Ойнап жүр ол әскербасы ролин.

Биринши врач

Анкета толтырса, тамаша жери,
Бәри әйлемгі эллин жазыұы менен
Македонша диалектте жазады.
Тек те анаў алым Эрасту ғана
Биледи ҳәзирги жазыұды, тилди ...

Биринши врач

Айтқаныңыз дұрыс. Олардан мәзи
Искеидер патша ғана тақтына и түспес.

Билими де, ақылы да әдеүір,
Бирак мойынлаңас бизиң дәүірді.
Кисилиги бийик, патша минезли,
Көп сауалға жууап бермейди паңсып.
Отырар кебинесе жалғыз ойланып,
Берген аўқатты да жемейди дейди,
Шашлары да баратыр тез ағарып ...

Ү ш и н ш и в р а ч

Онесия деген студент қызға
Ашық болып жүрсө керек шамасы.

А к а д е м и к

Сүйиү бул ҳәркимдин тәнә тәнә өз иси.

Ю р и с т

Тек заңға, тәртипке сай болса болды.

К ө р и н и с

Онесия-2 көледи

Б и р и н ш и в р а ч

Хош хызмет, сулыү қыз, бәлким бул жерге
Алжасып киргөнсиз? Биз болсақ, бунда
Басқа планеталы үш адам сырын
Шеше алмай консулиумда отырмыз ...

О и е с и я-2

Жок, мен келгеним жок аяжасып буңда,
Гүйалық беремен ҳұжданым менен:
Искендер патшаның ролиндеги -
Адам жақсы инсан, әжайып киси.
Инсаннан жақсы адамнан ҳеш ўакта
Басын катырмасын документ серап...

Юрист

Жок, карындас, адамшылык жиҳатдан
Бул айтқаның дұрыс, лекин әдette
Хәр бир жәмийеттін зан, тәртиби бар.
Ақыллы да, ақыяюлар да сол занға
Бағыныўға, ҳұрметлеўге миннетдар.
Кандай шахс, кім! екейнін білмесең,
Калай ол адамға исениў мүмкін?

Онесия-2

Исениў былаи тұрсын, еситид ҳәмme:
Мен оны сүйемен! Ол гөzzад инсан!

Академик.

Илим, дәрежемди, даңқ-атағымды
Бәрін бәрер ёдым усы бир сөзге.
Не деген баһыттың сол белгісіз адам!

Бириңи враач.

Сулыў қызы, сен бизді жолдан шығарма.
Биз бул жерде қарап атқан мәселе
Инсаният тарихында болмада.
Халық аралық консулиум ал енди
Мынадай жүймаққа қеледи, тыңлаң!
Искендер патшайың ҳәм эскербасы
Птоломейдің ролинде жүргөнлөр
Армус планетасына жиберилсін.
Онда Терешкова бухтасындағы
„Артемида“ санаторийинде емленсін ...

Юрист

Мүмкін, мәңги қалар сол планетада ...

Онесия-2

(жылап)

Инсаныйлық, әдәлатлық тұллелеген
Бул бизиң әжайып заманымызда
Кандай қатал адамлар бар елең дे,

Юрист

Мұҳаббат — мұқаддес, әдиүли сезим,
Жыламан, сулық қыз, бирақ илаж жок ...

КОСМОСТАҒЫ ТОЗАН

Космодром жазындағы гүлзар. Гүрилди. Музыка.

Диктор дауысы

Жер хәм Сатурн маршруты бойынша,
108 — КС рейсінде
Ушатуғын пассажирлер! Кешиклей
Космолетка шығыңызды сораймыз.
209 — У2 рейсінде
Айға ушатуғын пассажирлер дыққатына!
Орбитада метеор жамғыры тынғанша,
Саат 14 тен 30 минут откенше,
Космолет иркиледи буида ...

КӨРИНИС

Птоломей ҳәм бир адай келеди.

Птоломей

Әзелден биз кең дүньяны тарсынып,
Оған сыйман едик ... Ақыбетінде
Күйді бизди бетен планетара ...

Бир адам

Куүып атырған жок сизлерди Жерден,
Курортқа жиберип атырмыз сыйлап ...
Ол планетада тәңіз бойында
Сизди күтер басқа қызықлы өмир ...

Птоломей

Кыргын саўаш, қанлы урыс майданы, —
Мен ушын уллы той, мен ушын курорт!

(Бирден жууласып)

Шынын айтсам, маган енди бәрибир,
Жур, қәне, ишәйик, ушпастан алдын ...
Айтқан екен бир кавказлы мәрт шайыр:
„Эжелден адамды ап қалмас арак,
Ишпей жүргенклер де карқ емес бирак ...

(олар кетеди)

КОРИНИС

(Кайғылы музыка. Патша әм Онесия-2 келеди)

Патша

Мине, ести мәңги айралық самалы.
Гә пүткіл дүньяға ҳұқимдар етип,
Гә шексиз жайғыға ғириштар етип,
Тәғдир жездесіндегі ойнар биз бенен ...

Онесия-2

Сен мениң кеүлиминң үллы патшасы,
Неге сонша сыр тутасаң өзинди?
Айт сен кимлигінди, сонда адамлар
Жибермейди сени жат планетаға ...

Патша

Мен дүньяға патша болып турғанда,
Хәммемени жақсы көргендегі еди,
Бәри мен ушын жан бергендей еди,
Мен дүньяға патша болып турғанда.
Хәмме бизди тынбай мактасар еди,
Надурыс иstimdi де акласар еди,
Мек дүньяға патша болып турғанда.
Кайда енди сол кеп жарамсақ инсан?
Жоқ олар ... Сен барсан мениң баҳтыма,
Отырғыздың мениң ығбал таҳтына.
Бул шексиз мәңгилік аспан әлемин
Тек сенсең жақтырқан қуяшым мениң ...

Онесия - 2

Алыс жуядызларға жол салды инсан,
Көкте Қуяш хызмет қылмакта оған.
Жер бетине жәннет курды адамлар,
Не кәлесе бәрін болдырар олар.
Бирак бул мұхаббат деген сезимге
Илаж қылып болмас екен негизинде ...
Мениң жас жанымда иә жәбир қылған,
Сен кайдан тап болын, эй сырлы инсан!

патшаның көксине бас қойып

Бул планетада енді маған да,
Орын жоқ, боламан сен қайда болсаң ..,

Патша

Жоқ⁴, бунда қаласаң ... Себеби, ҳәр инсан
Тек өз заманының перзенти ғана.
Ал мән шексиз ғәңгиліктің қойнында,
Космос бослығында бир тозан ялды
Жасауға гирилтар болған адамман.
Мүниқин, жер анатың сырлы сулыңы,
Саған деген күндей мұхаббатынан
Ысытарман басқа планетаны ...

Диктор дауысы

Жерден Армус планетасына,
309 — У — З рейси менен
Ушатуғын пассажирлер! Тез арада
4-линиядан,
Космолетқа миниүициэди сораймыз...

Патша

Дауылға айланды айралық жели,
Хош бол, Онесия, мәнги әрманым!

(дизе бүгеди)

Онесия - 2

(жылайды)

Мениң патшам, арзыў-әрманлы ярым,

(патшаның жағасын қымтайды)

Космоста тоңасаң, қымта жағаңды,
Әмирим бойы ғени күтемен, патшам!

П а т ш а

Онесия, мен ең баһытлы инсан!

(қараңғыра сұңғип кетеді)

К Ө Р И Н И С

Онесия-2 ҳәм Эрасту

Э р а с т у

Адамға бул шексиз ўақыт дүнъясынан
Бир дақиқа пурсат жетиспес мудам.
Сонша асықсам да, минекей қаран,
Хошласыўға улгермедин, ўақ әрман!
Хош бол, сапарыңыз оң болсын, патшам!

Онесия - 2

Бәри жарабса да адам қанынан,
Не деген катал ҳәм мийримсиз инсан!
Бири-бирии қуўар планетадан!

Э р а с т у

Мәселе қанда емес, мәселе — пейилде,
Мийрим шәпәэтти адамыйзатқа
Канласлығы бермес, мақсети берер.
Абыл-Қабыл туўысканлық қаны бир,
Адам Ата, Ҳаўа енеден туўған,
Ағасы ивисин өлтирген бирак.

Максет-Идеясы қарсы көлгендे,
Дұвныда адамнан жаўыз мақлук жок,
Бириң бири қыйнап соннан ҳәз табар.
Жаксы максетлерде тил табысканда,
Адамның миyrими бир қуаш янлы,
Тасларға да гүл питирер жайнатып.

Онесия — 2

Жаксылық, жаманлық от пенен суудай,
Түң дәреки адамлардың өзинен ...
Хош бол, көрискенше, эй гөzzал адам!

(космолетқа старт бериледи)

О я н ы ў

Түсіндегі космолетқа старт берилгенде Искендер патша шатырда мәс уйқыдан шоршып, бақырып оянып кетеби, Сермелген колы жаңында стом үстінде тұрған ғүземі қағып кетип аударып жибереди, мәңги суү төгілип қалады. Шатырда сарай адайлары абыржып өкінішши шаўкым кетериледи.

Патша

(Жүргегін услап бақырып)

Әстапурлај Сақла, я Зевс тәцирим!
Түс деген-әм сонша бодмақ болыппа!

Даұыслар

- Мәңги суү төгілип қалды, патшайым!
- Сонша азап пенен табылған еди.
- Абиҳаят суү төгілип қалды!
- Әттеғен-әй, орны толмас өкініш ...

Патша

(Орнынан турып қолын көтерип)

Жок, жок, ҳеш өкинбец төгилген суұға,
Ҳеш бенде ол суұды ишдеүін лазым.
Мен тек сизлер менен жасап өтемен,
Мен сүңемен сизди, заманласларым!

Мына Птоломейди ... ҳәттеки мына
Шарап тасып жүрген негр баласын ...

(Эрастуға)

Уллы устаз, сизди соңша сағындым,
Өзим бе, түсім бе, кел күшарым!

Эрасту

Сынған ыдыс қурагады қайтадан,
Бирақ төгілген суү қайта құйылmas.
Ол суүға ажырық шәп көгерер енди
Хәм зонғарға келип ишер ол суудан.
Сейтіп узак жасар ... Бирақ та адам,
Қысқа ҳәм де қызын өмир сүрсе де,
Хәр демде мәнгилик жаратар мудам!

ЭПИЛОГ - 1

Окс дәръясының таұлы жағасы. Онесия жалғыз өзің қыямай
тикжар тасқа есте өрмөлец баратыр.

Онесия

Пийрим Анахита, Ақшолпан анам,
Берің әк пәтия сорлы қызынызға!
Мына суусыз караң қалған дәръяға
Өзимді таслайман анаү бибиктен.
Өмир суриў жақсы, жасаў ләззетли,
Бирақ илажым жок, тәғдирим қатал.
Әй сиз, массагеттиң арыў қыздары!
Ардақлайман сизиң құжданыңызды.
Асýраушы Огуз дәръя қайтадан
Толып акса абиҳаят суұнына
Егинге беленип, ел абат болса,
Фаз ғанқылдан шалқып жатса теңизим,
Мен ҳеш өқинбеймен өз әжелиміе,
Хош бол әзийз, атам, әдил Аязхан!
Хош, сұтилмек терген кек шепли далам!
Хош бол, әк сүт берген әдиүли анам!
Хош, әрманлы ярым, азамат Асқар!

КӨРИНИС

Сахнаға жүйірып Аскар шығады.

Аскар

Онесия, жүргегімнің жарасы,
Сен енди азатсан, арзыұлы ярым!
Дәрдің жығып кеткен ески бөгетті
Хәзір бөгеп атыр Искендер патша.
Қайтадан суү толын Огуз дәрдіңга,
Ел абат болады, биз боламыз шад,
Онесия, айралықтан биз азат!

(Онесия еситпей, шың басынан өзин дәрдіңга таслаап өледи. Аскар жуйірып баратыр.)

Онесия, Онесия, Онесия!

(таұ жаңғырып, музыка гүциренеди.)

ЭПИЛОГ—2

Геңіқап таұы, Окс дәрдіңсының бойы. Бійік дәrbent таұдын жарқабағына сүүретленген „Мәңгі булақ“ панносы. Аскар сол бійік жар тастан жип зәңгір арқалы түсіп кінітір. Сақал-шашы ағарған, шаршаган.

Аскар

Онесия, Онесия сүйиклим,
Әрман менен кеткөн арзыұлы ярым!
Мине, сениң естелігің ҳаққына
Сүүретледім „Мәңгі булақ“ дәстаныи.
Кырық жыл жип зәңгіде аштан-аш турып,
Кырық жыл тас қашадым таұ қабағында:

(халық есте жыйыла баслайды)

Мине мәңгі суудың ағар булагы,
Жер ана бар онда, инсанніят бар,
Жағасында мәңгі өмір дағары,
Ол мәңгі мийүалап, мәңгі қулпырар.

(„Өмир дарахты“ саясЫнда отырган Өнесияның
емшегиңен дәръяға нурлы суу булагы атылып қу-
йып турар,)

Әрасту

Сарқылмас инсаның өмир булагы,
Хәр адам перзенти өз заманының,
Жақсы иси, жаксы аты менен тек
Басқа заманларда жасайды адам.
Заманыңа садық болғайсан. инсан!
Сәлем, уллы Күаш, мәңгилік өмир!

соңы

1981 — 1984-жыллар

МАЗМУНЫ

„Дузлы самаллар“ китабынан

Бул жер еле зор болады	5
Үміт ағашы	10
„Плаха“ издең (<i>Шымкент Айтматовқа</i>)	12
Арал залегнілары	17
Кыйын даң	24
Кайта күрүшдің балларына	24
Хұждан монологи	30
Десеңди	33
Сегизинин марттан бир қәпте алдын жазылған көсімк	34
Шымбай жолдарында	36
Сизсиз менин күннің жок	42
Афанасий Фетке	44
Боранды жеште	45
Тийме оған!	46
Байды үлгіга	47
Еки күйясыш	48
Өзің кызық адамлар	48
Ду Фу	49
Бурмалаушыра	49
Жолда	49
Өтиң баратыр	50
Жынысымды жырлайман	53
Бизге	54
Бұлттар ек боз атын таўға тусаған	56
Үш оқ (легенда)	57
Жигиттің жетпіс кеклемн	58
Әскербайға	60
Перк мянген ат	62
<u>Бесіншік дуўттары</u>	63
Эжиниз шашырдың самалла шармынуы	66
Амира азаплары	67
Өмирзая жүлдізы	69

„Үміт жағысы“ китабынан

Тырналар	75
Жылдың жылына (1990)	76
Алым әудадағарға	78
Кораблар коймынышындағы елес	80
Марат Нұрумхамедовты еске түсириү	82
Монокультура даққында көсімк	83
Анемия	85
Өмир, сағағ анықлан	87

Аласар күс энгімесін	89
Монголик	91
Ана жүрөгі	93
Бозатаудың жолындағы төзілілар	94
Орынам жейінс	94
Эпиграммадар	94
Анна Ахматованың оқыранда	95
Тымирек	97
Жас ішкіка	98
Хеүіл айтыу	99
Хошласың сезін	99
Тал болыпты тәллары	100
Дан сәмальна	100
Жанаң көрінбес	101
Александр Блоктың оқыранда	101
Бер кәса шай болға адам	103
Хағазың сенің (Г. Дашумовага)	104
Токтагұлдың тойында	
Бир ак калпак аетында	105
Канкын (С. Ералмышев)	106
Кыргыз космыры	107
Ертедеги жойын ләптерден	
Сеүніл мемен "сек" баязы	108
Муғалини, Сабир, "Досжан" — директор	110
Луайын, сәдем болсын бізден	111
Сиң жасқа бир иессінг	112
Ден сауытқ, ден сағынқ!	114
Жентейге	115
Косык	115
Көсірвайдың болмаса	116
Сымыс (Кызыл хейлек кынап деңенді)	116
Зарының	117
Дің тарек (хәзілданма қассық)	117
"Жети а с ырым" китабынан	
Конырат	120
Градусник қақында-баллада	121
Соныр-Раз	123
Зоманс (Есінде ме, жасында?)	123
Дана көли	124
Дана-Атага	127
Дезин дәм ККГИЗ қақында жолдас	128
Маковский менен гүррин	132
Діней	132
Достымды көп ўак изледим дейсен	134
"Йош" китабынан	
Академикан хәй тууылган адамдар	136
Дүйнә жыл тилеклерн	137
	243.

Елликке ёл конар заманы келди	139
Халқабадтан канша адам келмеди	142
Гүрген дәръялары жол берер сүзге	142
Кәлемдес досларыма	144
Эмиү гүллериңе	148
Венераның скульптурасына	151
Шойдания	152
Сокпақ	153
Тәреиз	154
Мараатт уйыты	155
Калтайга	156
Кыргыз ГАИ Еркинге честь береди	156
Бәхәр ҳәм сен (ғәzzәлләр)	158
Манги булақ (прә ма)	166

На каракалпакском языке

Ибрагим Юсупов

ИЗБРАННЫЕ СОЧИНЕНИЯ В ДВУХ ТОМАХ.

Том II

Стихи, поэма

Издательство „Каракалпакстан“

Нукус—1992

Редакторлары Ш. Сейтова, П. Мырзабаева

Художники И. Кыдыров

Худ. редакторы У. Еремепов

Тех. редакторы О. Жумабаев

Корректоры А. Карлыбаева.

ИБ 4071

Төриүгө берилди 16.VII.92. Басыўға рухсат етилди 10.VIII.9
Караз форматы 84x108 $\frac{1}{32}$ Газеталық кагәз Эдебий гарниту
кегель №10. Жоқары баспа усыныда басылды. Көле
7,625+0,125 форз. баспа табак 11,85+0,125 форз. шәртли ба
на табак, 9,71+0,125 форзоц есан баспа табак. Тиражы 3000 №
№216. Баһасы шәртнама бойынша

„Каракалпакстан“ баспасы, Некис қаласы, К. Маркс кешенде
КР Мемлекеттік Баспа сөз комитетинин „Правда“ ның 50 жыл
ры Некис подиграфкомбинаты. Некис қаласы, К. Маркс кешенде